

VIGILIA

2008 / 7

CSERI GYULA: **Szent Erzsébet hatása az utókorra**
NASZLADY ATTILA: **A vezetők felelőssége**
NEMESHEGYI PÉTER: **Dante költői látomása a Szentháromságról**

ORAVECZ IMRE: **Kaliforniai fürj**
Yves Bonnefoy, Jamie McKendrik, Tandori Dezső
és Vörös Imre versei

Beszélgetés Kály-Kullai Károllyal

SZENTMÁRTONI MIHÁLY: **Megbocsátás és kiengesztelődés**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Ingerek özönében	481
CSERI GYULA:	„... és akiké mégis minden!” Árpád-házi Szent Erzsébet hatása az utókorra és maradandó jelentősége (<i>tanulmány</i>)	482
NASZLADY ATTILA:	A vezetők felelőssége (<i>esszé</i>)	490
NEMESHEGYI PÉTER:	Dante költői látomása a Szentháromságról (<i>tanulmány</i>)	498

SZÉPÍRÁS

ORAVECZ IMRE:	Kaliforniai fürj (<i>regényrészlet</i>)	503
VÖRÖS ISTVÁN:	Utólagos öngazolás; Nincsvan; Októberi csilingelés; A sík elhordása (<i>versek</i>)	511
HALMAI TAMÁS:	Hierofánia (Visky András: <i>Tirami sú. Két monológ. Fekete Zsolt: Tanger</i>) (<i>esszé</i>)	514
YVES BONNEFOY:	A tanú fenyegetései; Fa, lámpa (<i>versek</i>) (<i>Lackfi János fordításai</i>)	519
TANDORI DEZSŐ:	Kis mondhatatlan-trió; Egy Weöres-feldolgozás (részlet); A mottó alól hiányzó (pl. vers) (<i>versek</i>)	522
NAGY FARKAS		
DUDÁS ERIKA:	Összekapaszkodó angyalok (<i>novella</i>)	526
JAMIE MCKENDRIK:	A vulkanológus; Tintafolt (<i>versek</i>) (<i>Gömöri György fordításai</i>)	529

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Kály-Kullai Károllyal	531
----------------	-----------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

VASADI PÉTER:	Mindennapi — A világosságról	540
---------------	------------------------------	-----

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

SZENTMÁRTONI MIHÁLY:	Megbocsátás és kiengesztelődés	542
----------------------	--------------------------------	-----

NAPJAINK

POMOGÁTS BÉLA:	A szellem szolgálatában. Rónay László laudációja	548
----------------	--	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

BELHAJ ABDESSAMAD		
— VARSÁNYI ORSOLYA:	Újabb fejlemények a keresztény–muszlim párbeszédben	549

KRITIKA

GÖRFÖL BALÁZS:	Szajla regénye. Oravecz Imre: <i>Ondrok gödre</i>	553
----------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	555
<i>A 489. és a 496. oldalon Szent Erzsébet-ábrázolások</i>	

Ingerek özönében

Megbomlott a Föld ökológiai egyensúlya — óvnak a klímaszakértők —, és katasztrófa fenyegeti az életterét mohón felhabzsoló emberiséget. Eltűnt mindennapi környezetünk egészséges harmóniája is: a normális mértéket messze meghaladóan sok inger ér bennünket szemünkön, fülünkön át. Harsány, agresszív képek ugranak elénk mindenütt, leigázva tudatunkat. A fenyegető vizuális támadást a zajok akusztikus ostroma kíséri: a technika erősödő zajszintjét az ember által gerjesztett láрма növeli. A szavak és a képek elveszítették kezdeti ártatlanságukat és tisztaságukat. Szemünk-fülünk csendje eltűnt az életünkéből. „Zajfüggővé” váltunk: Ady Endre módjára menekülünk a félelmes „Csönd-herceg” elől, nehogy „eltiporjon”.

„Kezdetben volt az Ige”, kezdi evangéliumát János apostol. A szó valóban végigkíséri életünket. Istennek az öröklét csendjéből kilépő Szava az embert is szóra bírja: válaszoljon az őt teremtő szeretet szavára; álljon szóba a természettel annak gondos gazdjaként, és testvérként szólítsa meg embertársait. A szó azonban csak a csenddel harmóniában töltheti be igazi hivatását. Szó és csend egymásra utalt, egymást kiegészítő valóságok. Mindkettő eltorzulhat: a szó semmitmondó, üres fecsegéssé silányulhat, a csend kétségbeesett vagy éppen gyűlölettel teli némasággá ridegülni.

Pascal eltűnődik azon, hogy a „végtelen terek örök hallgatásában” milyen apró az ember életének ideje és tere: felbukkan, de hamarosan el is tűnik. A Bölcsesség könyvére utal: balga, aki „azt hiszi, hogy létünk csak játék, életünk meg hasznot hajtó vásár”, és elfelejti, hogy csak egy napos vendég ezen a földön. A nagy bölcsességi és vallási hagyományok híven őrzik csend és szó kettős-egy valóságának harmóniáját: úgy is, mint a túlvilággal való kapcsolat lehetőségét, de úgy is, mint az emberek egymás közti érintkezésének kettős formáját.

A csönd keresésére és gyakorlására buzdítanak mindazok, akik a Túlvilággal, életük valódi értelmével szeretnének találkozni: a „fecsegő felszín” alatt a lét „hallgatag mélyeivel”. A keresztény hagyomány jól ismeri az Istent kereső-szólító ember útját, amely a szavak imájával kezdődik, és azon felülemelkedve eljut a szemlélődés beszédes csöndjéig, Isten jelenlétének hallóan hallgatag megtapasztalásáig.

Csend nélkül kiüresednek egymásnak mondott szavaink is. „A szó csak kerete a csöndnek, a beszéd a hallgatásnak” — Weöres Sándor egysoros szerint. Szegény az, aki nem tud hallgatni, és másokat meghallgatni; aki nem ismeri az együttlét meghitt, boldog csendjét, a szeretetnek azt az alig fokozható megtapasztalását, amelyben a szavak szerepét az együtt-csönd veszi át.

Talán még nem késő — elindulni az elveszett csönd keresésére.

„...és akiké mégis minden!”

CSERI GYULA

Árpád-házi Szent Erzsébet hatása az utókorra és maradandó jelentősége

A szerző nyugalmazott evangélikus egyetemi lelkész, református teológus. — Szent Erzsébet születésének 800. évfordulója alkalmából 2007. október 20-án Marburgban rendezett ünnepségen elhangzott német nyelvű előadás fordítása.

Áldott az a történelmi személy, aki 800 év múltával is másokat a szeretet cselekedeteire ihlet, és így áldássá lesz másoknak. Gondoljunk erre, ha most Szent Erzsébet utókorra gyakorolt hatását tekintjük át!

Egy hatóerő változásokat idéz elő, amelyek pedig hatástörténetté állhatnak össze. Feladatom az, hogy áttekintést nyújtsak Szent Erzsébet hatásának történetéről. Ehhez kapcsolódva választ szeretnék adni arra a kérdésre, hogy miben rejlik az ő maradandó jelentősége? Mely örökséget hagyott ránk és a jövőendő nemzedékekre?

Mi volt Szent Erzsébet hatástörténetében a *hatékony erő*? *Isten és a felebarát szeretete*, ahogyan a tiszteletére készült litániában imádkozzuk; *radikális lemondása* társadalmi rendjének és politikai pozíciójának előnyeiről és biztonságáról, a megalkuvás nélküli szegénység, a szigorú aszkézis, a bűnbánat és a nyomorúságban élő emberek iránti önfeláldozó szolgálat javára; *meggyőződése*, hogy földi életünk értelme Istennel való egyesülésünk és Krisztus radikális követése; *akaraterős, független, nem alkalmazkodó és teremtmény módon kihívó személyisége*; *ellentmondásra képes bátorsága*; *cselekedetei és ispotály-koncepciója*, amelyet megvalósított. Mindebben pedig *Isten hatékony jelenléte*, a *praesentia et efficientia dei*, az ő személyében és életében.

Egy történész vélekedése szerint Németország szentjei közül senkinek a hírneve sem hasonlítható Szent Erzsébetéhez, és egyik sem „világít” olyan töretlenül a jelenkorig, mint ő. Miben érhető tetten a történelemre gyakorolt hatása?

Mindenkit, aki Szent Erzsébet szellemi örökségét kutatja, figyelmeltetni kell. Először is azért, mert e szent öröksége, az ő „*exemplum fidei et vitae*”-ja nemcsak inspiráció forrása, hanem kényelmetlenséggel járó kihívás is lehet. „Életét épp oly kevésbé változtathatjuk idillé, mint Assisi Ferenc életét!” — állapítja meg figyelmeztetően Reinhold Schneider, a neves író. Majd hozzáfűzi, Erzsébet „bizonyos értelemben egy meglepően és megdöbbentően zavarba ejtő egzisztencia” volt. Tudott önmagára nézve szélsőséges következményekkel járó döntéseket hozni. A kiváló, a kiemelkedő mindig excentrikusnak tűnhet, mert a megszokott közepszerűt túlhaladja, vagyis „rend-kívüli”. Másodszor pedig arra

figyelmeztessük magunkat, hogy egy hatástörténet legtöbbször az utókorról árul el többet, mint arról a személyről, akinek a hatását vizsgálja. A hatástörténet tükröt tart elénk, amely kíméletlenül megmutatja az utókor manipulációit, visszaéléseit és félreértéseit. Amilyen kevésbé változtathatjuk Szent Erzsébet életét idillé, oly kevésbé stilizálhatjuk hatástörténetét sikertörténétté. Személyének stilizálása, átpolitizálása és „újrafeudalizálása” az a három kritikus szemmel megvizsgálandó folyamat, amelyek közvetlenül halála után már megmutatkoztak. E kritikai szempontok mellett hatástörténete azt is bizonyítja — és ez sokkal fontosabb —, hogy ő az évszázadok során számtalan embert inspirált a szeretet tetteire és Krisztus követésére.

Hatását az utókorra három területen mutatom be: örökségének rendezése halála után; hatása a szegények és betegek gondozására és a szociális gondolkodásra; hatása a keresztény életre.

Szent Erzsébet örökségének megőrzése

Erzsébet alapította a marburgi kórházat és menházat, annak költségeit özvegyi vagyona bevételeiből fedezte, ő maga pedig kórházában ápolta a betegeket és szolgált a rászorulóknak. Ez az ispotály és ahhoz kapcsolódóan a beteg- és szegénygondozás volt legfontosabb hagyatéka. Halála után dönteni kellett arról, kinek a tulajdona legyen ez a szociális létesítmény, ki tartsa fenn és ki végezze tovább a munkát. E kérdés megoldását elsősorban a Thüringiai fejedelmi család, konkrétan Thüringiai Konrád, Erzsébet sógora tekintette feladatának. Természetesen részt vett mindebben Erzsébet gyóntató papja és lelki vezetője, Marburgi Konrád magiszter is. Az ő szavai egyházi és birodalmi státuszánál foga is döntőnek bizonyultak, hiszen a keresztes hadjárat pápai hírnöke, pápai vizitátor és birodalmi nagyinkvizitor volt. A megoldást megkönnyítette az a körülmény is, hogy Thüringiai Konrád fejedelem a Német Lovagrend tagja és 1239-től annak nagymestere volt. Ezt a betegápoló rendet a keresztes hadjáratok alatt alapították a Szentföldön, később papi lovagrenddé alakult és a 13. század első évtizedeiben új feladatköröket keresett a Német Birodalom területén. Így történt, hogy a marburgi kórházat és menedékházat a Német Lovagrendre ruházták. A Lovagrend és a fejedelmi ház közösen tervezte és valósította meg a marburgi Szent Erzsébet zárandok templom felépítését. A kórház és Erzsébet szentté avatása, amelyhez a zárandoklat és a szent kultusza kapcsolódott, együtt képeztek egy karitatív, spirituális és gazdasági koncepciót. A beteg- és szegénygondozás költségeit elsősorban a szent kultuszából nyert bevételből kívánták fedezni.

Sikeres volt-e ez a megoldás? A Német Lovagrend abban az időben nem tekintette már fő feladatának a beteggondozást. Működési területe egyre inkább a kelet-európai pogányok megtérí-

tése, a hit védelme és a birodalmi politika volt. Ezt a feudális, papi lovagrendet világok választották el a késő 12. századi szegénység mozgalmaktól, a ciszterciák és premontreiek szegénység-eszményétől, a beginák és nem utolsósorban a ferencesek eszményeitől. Szent Erzsébet kórházát és menedékházát Szent Ferencnek szentelte. Kézenfekvő lett volna ezt a ferences rendre vagy annak női harmadrendjére bízni. Sajnos ebben az esetben is érvényes a teológus, Wilhelm Maurer, megállapítása: „A ferencesség új borát régi tömlőkbe öntik.”

Mi volt e döntések következménye? Szent Erzsébet szellemi hagyatéka, a szeretet feltétlen gyakorlása és Krisztusnak a szenvedésben is megvalósított követése, a radikális szegénység eszménye, a nyomorultak elkötelezett szolgálata, az alázat, mint alapvető magatartás és a szigorú aszkézis, mind-mind háttérbe szorult a dicsőséges Szent kultuszában, sőt, értelmezése is megváltozott. A személyes lemondás és szegénység követelményét a másokról való gondoskodás helyettesítette. A Német Lovagrend őszintén törekedett arra, hogy megfeleljen Szent Erzsébet örökségének. A rend második patrónájává tették és tisztelték őt. Vitatható azonban, hogy a nagy zarándoktemplom igen költséges felépítése és a Szent fényűző kultusza megfelelt-e Erzsébet szellemiségének. Ő, aki egyszer megróttá az apácákat, mert drága arany tárgyakat készíttettek templomuk számára, ahelyett, hogy a pénzt a szegényekre fordították volna, ő, aki fejedelemmasszonyként drága ruháit a rászorulóknak adta, és inkább egyszerű ruhát hordott, ő, aki nem akart többé fejedelemként élni, bizonyára elutasította volna annak az arany kehelynek és császári koronának a gondolatát, amelyet fej-ereklyéje számára készítettek. Mindkettő az európai aranyművesség legdíszesebb és legdrágább alkotásai közé tartozik. Tőle származik ez a kijelentés: „Hogyan viselhetnék aranykoronát, ha az Úr töviskoronát visel?” Az utókor birtokába vette, saját arcára formálta őt, és elidegenítette lényegétől.

A Lovagrendnek hasznára vált Szent Erzsébet hírneve és kultusza. Ő volt az egész középkor legragyogóbb szentje, Marburg pedig a 13. század végéig a leglátogatottabb zarándokhely. Erről tanúskodik a bűnbocsánatot ígérő okiratok nagy száma, amelyet pápák, érsekek és püspökök állítottak ki Európában és Palesztinában. Még a konstantinápolyi pátriárka is állított ki ilyen okiratot, ami figyelemreméltó tény a keleti és nyugati egyházak szakadása után. A 14. században halványodott el Marburgnak mint zarándokhelynek a jelentősége. Ennek egyik oka bizonyára az volt, hogy Szent Erzsébet szellemi örökségét nem őrizték meg autentikusan. A kórház és menedékház immár csak másodlagos jelentőséggel bírt a Lovagrend számára. Egy kis épületet rendeztek be e célra, a Lovagrend kerülete bevételeinek csupán 10 százalékát fordították a beteggondozásra, a kórházmester hivatalát pedig alá-

rendelték a rend egyéb hivatalainak. Gyakran maradtak ágyak üresen, mert a szegényeket elutasították és inkább olyan betegeket részesítettek előnyben, akik bőven hoztak élelmet magukkal. Ezeket az állapotokat Marburg városának egyik tiltakozó leveléből ismerhetjük meg. Szent Erzsébet kultuszának hanyatlása a rend bevételeinek csökkenésével járt. Elmaradtak a tömegek, s szinte már csak a lovagok látogatták a zárándokhelyet. Így a rend már a 14. század közepén (1357) kénytelen volt privilégiumot kérni IV. Károly császártól adomány gyűjtésére, amelyet meg is kapott. Ugyanebből az okból kölcsönözték oda Szent Erzsébet csodatevő kabátját jól fizető főnemesi családoknak, főképpen terhes asszonyoknak. Szent Erzsébet hagyományának megőrzésében összekeveredtek a Szent igazi értékei és mások politikai érdekei. Mindhárman, a fejedelmi ház, Konrád magiszter és a Német Lovagrend is saját érdekei eszközévé tette a Szentet.

Szent Erzsébet hatása a szegények és betegek gondozására és a szociális gondolkodásra

Szent Erzsébet legnagyobb történelmi hatását a betegek és rászorultok gondozására gyakorolta. Női rendek és laikus mozgalmak alakultak meg kimondottan az ő szellemében és az ő példáját követve, és az ő védnöksége alatt szolgáltak. Már röviddel halála után, majd a későbbi évszázadokban is alakultak ilyen rendek és mozgalmak. Itt csak a legfontosabbakat említem, amelyeknek ihlítő forrása az ő hite és életpéldája volt.

A *Leuveni Harmadrendi Konvent* 1247-ben Szent Erzsébet tiszteletére kórházi konventté alakult. Angelina Corbao 1395-ben létesítette Folignóban az általa alapított *Erzsébet-Apácarend* első kolostorát. Később ez a rend Európa-szerte számos kolostort alapított kórházakkal és szegényházakkal. A 16. században mintegy 3.900 nővér élt és szolgált a rend 135 kolostorában. A 18. században a rend további kolostorokat létesített. A magyar királyság területén Pozsonyban és Budán volt kolostora.

A 15. század közepétől tevékenykedtek egyszerű fogadalommal az *Erzsébet-Ispótály Nővérek* a *Harmadrendi Ferences Nővérek* szabályzata szerint. 1626-ban aacheni konventjükből Apollonia Rademacher ösztönzésére újabb konventeket alapítottak. 1843-ban az esseni majd 1862-ben a nápolyi konventjükből indult hasonló kezdeményezés.

1615-ben Párizsban alapult meg a *Szent Erzsébet Ferences Nővérek* kongregációja. A Harmadrend szabályai szerint végezték szolgálatukat *Szent Erzsébet Szürke Nővérei* (nevük öltözetük színére utal) és a *Szent Erzsébet Szeretet Nővérei* elnevezésű rendek.

A legfontosabb laikus mozgalom Szent Erzsébet hatástörténetében az úgynevezett *Erzsébet-konferenciák* voltak. Miután a nagy francia forradalom és a napóleoni korszak szekularizációja kö-

vetkeztében a szervezett keresztény beteg- és szegénygondozás intézménye átmenetileg lehanyaglott, a 19. században a szervezett keresztény szeretetszolgálat új virágkorát élte meg Szent Erzsébet szellemében. 1840-ben Trierben alapították meg római katolikus asszonyok az *Erzsébet Egyesület* nevű karitatív laikus mozgalmat. Később ez kapta meg az *Erzsébet-Konferenciák* elnevezést. E gyülekezetekben számos asszony vállalta az úgynevezett Erzsébet-szolgálatot, vagyis a szegény- és beteggondozást. Később a házi beteggondozók is e szolgálatot támogató egyesületekként működtek. Az 1970-es években Németországban körülbelül 2.100 ilyen szolgálat tevékenykedett.

Hatott-e Szent Erzsébet öröksége az evangélikus egyházakra? A reformáció képviselői a szegények és betegek gondozását a helyi gyülekezet feladatának tekintették. Kálvin egyházi rendjében erre külön tisztséget határozott meg. A reformáció egyházai megőrizték a felebaráti szeretet nagy példaképeinek emlékét, de elutasították a szentek kanonizálását és ezek közvetítő vagy patrónusi szerepét. Luther Szent Erzsébetet egy „csodálatra méltó és megdöbbentő példaképnek” nevezte. A karitatív szolgálatot azonban nem a szentek nevében és védnökségük alatt végezték. Arra is volt azonban egy nagyszerű példa, hogy egy evangélikus tartományi fejedelem Szent Erzsébet életműve folytatásának tekintette kórházalapításait. Szent Erzsébetnek a kórházakkal és menhelyekkel kapcsolatos koncepciója reneszánszát élte a 16. század közepén a protestáns Hessenben. Ennek a következő a magyarázata:

A Hesseni fejedelmi ház Zsófia hercegnőtől, Erzsébet idősebbik leányától származott, és mélyen kötődött Szent Erzsébethez. Úgy tekintettek rá, mint „a Hesseni-ház nagyasszonyára”. A fejedelmek ezt a leszármazást is megemlégették címeik között. Fülöp fejedelem, akit Nagylelkűnek neveztek, a 16. század közepén több kórházat alapított Hessenben, részben a feloszlatott kolostorok épületeiben. Legnagyobb kórházát Hainaban létesítette körülbelül 350 beteg részére. A kórház templomában ma is látható Soldan von Frankenberg szobrászművésznek a fejedelmet és a leprásokat gondozó Szent Erzsébetet ábrázoló, szép alkotása. A reliefhez tartozó felirat hirdeti, hogy Fülöp fejedelem tudatosan és közvetlenül az erzsébeti kórház-eszmét követte. Az ő szellemét fejezi ki a fejedelemnek az a rendelete is, amelyben nyomatékkal kijelenti, hogy az ő általa alapított kórházak „az elhagyott szegény, nyomorult, béna, vak, beteg, tébolyodott, fiatal és öreg, mezítelen, férfi és női személyeket” szolgálják. A reformáció hívei számára nem Szent Erzsébet kultusza, hanem az életműve vált követendő példává. A reformáció megszüntette az ereklyék tiszteltét, a Szent földi maradványait eltávolították a marburgi templomból. A történész, Karl. E. Demand szerint azonban a betegek és szegények szolgálatának ebben a megújulásában „Erzsébet (...) újra önmagára talált”. Mint oly sok más, később e szociális

intézmények is hanyatlásnak indultak a háborúk és az eszmények meggyengülésének következtében.

Ezek a példák szemléltetik, hogy milyen tartós és széles körű hatást gyakorolt Szent Erzsébet az utókorra. Hatása azonban a karitatív rendeken, kongregációkon és mozgalmakon túl a szociális munka és gondolkodás sok más területén is tapasztalható, egészen a 20. századig. Így például püspöki rendeletekben, pástorlevelekben, prédikációkban és etikai művekben. Szellemi örökségének széles körű hatását bizonyítja a 20. század egyik legjelentősebb etikusának, a katolikus Oswald von Nell-Breuning példája is, aki 1931-ben ilyen címen írta egyik iránymutató tanulmányát: „Lakásprogram és családtámogatás Szent Erzsébet szellemében.” Szent Erzsébet kimeríthetetlen forrásává vált a szeretet aktusainak. Ennek az Erzsébet-évnek a jelmondata, melyet az erfurti püspökség választott, színigaz: „Erzsébet mozgásba hoz!” (Elisabeth bewegt!)

Szent Erzsébet hatása a keresztény életre

E témánál többnyire a Szent kultuszára gondolnak. Itt azonban nem erről szólok, hanem arról a hatásáról, amit számtalan ember hitéletére gyakorolt. Ki tudná mindezt a hatást felsorolni? Példákon azonban megmutathatjuk.

Hitének és cselekedeteinek környezetének gyakorolt hatásáról ma is olvashatunk az 1235-ben történt szentté avatásának aktáiban. Személyes ismerőseinek beszámolóí és 13. századi életrajzíróinak művei már rövidebb idővel a halála után általánosan ismertté tették hitét és cselekedeteit. Mindaz, ami így ismertté vált róla, önmagáért beszél. Működéséhez elő volt készítve a talaj. „Önmegtagadó lemondás rázkódtatta meg a kor fejedelmi házait” — állapítja meg Reinhold Schneider. Ez éppen úgy érvényes volt II. Frigyes császárra, mint a vele ellenséges viszonyban álló IX. Gergely pápára. Mindketten tisztelték Szent Erzsébetet, akinek példája hatott rájuk. Thüningiai Konrádot, Erzsébet sógorát mélyen megrendítette Erzsébet életének példája. Sziléziai Szent Hedvig, Erzsébet anyai nagynénje túlélte fiatalon elhunyt unokahúgát. Erzsébet örökségéből egy fátylat szerzett magának, mint ereklyét, amit mindig magánál tartott. Ő is szegénységi fogadalmat tett, és egy kolostorban élt. Meleg szavakkal szólt arról a hatásról, melyet Erzsébet gyakorolt rá. Hedvig menyee, Anna ugyanebben a szellemben élt, és szoros kapcsolatot tartott fenn a marburgi kegyhellyel. Elmondhatjuk ezt Csehországi Szent Ágnesről is. IV. Béla magyar király, Erzsébet testvére, a Harmadrend tagja lett, Kálmán, Galicia fejedelme pedig aszkétaként élt. Portugáliaiban Szent Erzsébet szó szerint harcra kész hadseregek közé vetette magát, és így teremtett békét. Ő is Szent Erzsébet hatása alatt állt. Magdeburgi Mechtild, a nagy misztikus, mélyen tisztelte Szent Er-

zsébetet, és küldetéséről elmélkedett. A Szent Erzsébet által ihletettek közé tartozik a már említett Angelina Corbao és Apollonia Rademacher is, sok más neves és névtelen személlyel együtt.

Krisztus szenvedésében és szeretetben való követésének kegyességét, a *szigorú aszkézist, amely a világban való szolgálattal együtt jár* (egy addig ritka szintézis!), nem ő teremtette meg. Őt inkább a kor szegénységi mozgalmával és a szerzetesi reform kegyességével hozhatjuk kapcsolatba. Assisi Szent Ferenc pedig mindezt elmélyítette és kiszélesítette. Erzsébet azonban önállóan talált saját útjára, amelyen Krisztushoz fűződő misztikus mély szeretete vezetett.

A kegyességre gyakorolt hatását természetesen szentté avatása rendkívüli módon megnövelte. Úgy gondolom azonban, hogy ő a szentté avatás nélkül is megtalálta volna útját az emberek szívéhez. A személyével kapcsolatos kutatás felvirágzása a 20. században (a művek száma több ezer) nem függ attól, hogy ő kanonizált szent, hiszen sok kanonizált szent van, akikkel a kutatás nem foglalkozik.

Joggal mutattak rá ebben a jubileumi évben arra, hogy a „szent” bibliai fogalma egy egyetemes viszonyulási fogalom. Szent az, aki Istenhez tartozik. Ebben az értelemben vallják meg katolikus és protestáns keresztények az Apostoli Hitvallásban, hogy hisznek a „szentek közösségében”, vagyis minden hívő közösségében. A legtöbb vallásban, így a keresztényben is, megtaláljuk azonban azt a felfogást, hogy Isten ereje bizonyos emberekben és bizonyos helyeken különösen is hat. Ebből az okból keresték fel sokan már életében Erzsébetet, és ebből az okból látogatta a segítséget keresők áradata a sírját, már közvetlenül halála után. Az ő esetében is ebből a hitből következett a sírjához való zarándoklás és ereklyéinek tisztelete. Hiteles az a hagyomány is, mely szerint sírjánál a betegek meggyógyultak. Szent Erzsébet azonban Krisztus iránti szeretetében megtapasztalta, hogy Istenhez nagyon rövid út vezet. Úgy gondolom, osztaná azoknak a nagy misztikusoknak a nézetét, akik azt tanították, hogy a zarándoklás csupán szellemi módon a szobánkban is megtörténhet, mert az igazi szentély a szívünkben van. Nem ezt hirdeti-e Pál apostol is: „Nem tudjátok, hogy testetek a Szent Lélek temploma?”

Mi volt Szent Erzsébet hatásának titka? Hitelesen élte meg a lemondás és könyörületesség eszményét és hitelesen sugározta Isten szeretetét és közelségét!

Szent Erzsébet maradandó jelentősége

Mi Szent Erzsébet maradandó jelentősége? Erre a kérdésre számos fontos és igaz választ adtak már ebben az Erzsébet-évben. Ezeket itt most nem sorolhatjuk fel. Szeretném azonban e válaszokat egy olyan szemponttal kiegészíteni, amellyel nem találkoztam: a *minden múlandóhoz való ragaszkodásunktól, tapadásunktól való szabadságot.*

Szent Erzsébet litániája idézi Pál apostol gondolatát (2Kor 6,10):

„Isten szolgálóleánya ...

Mint szomorkodók, de mindig örvendők,

mint szegények, de sokakat gazdagítók;

mint akiknek nincsen semmijük, és akiké mégis minden.”

Így jellemzi szolgálatát az apostol, de ezzel együtt a keresztény egzisztenciát is. Ennek titka a szabadság, a múlandó dolgokhoz való tapadásunktól való felszabadulás. Ez a szabadság tesz képesé bennünket arra, hogy felelősséggel bánjunk azzal, amink van.

Az a belátás, hogy a lekötöttségeinktől való megszabadulás és a felebaráti szeretet, mások segítése belső harmóniára és békességre vezet, ma világszerte terjed, és korunk egyre nyitottabb erre az igazságra. Ez a szabadságunk Istennel és teremtet világával való félelemmentes, kiengesztelődött egységünk tudatában és hitében gyökeredzik. Szent Erzsébet ezt a szabadságot és az egységnek ezt a tudatát élte meg számunkra is. Azt gondolom azonban, hogy e cél eléréséhez ma részben más utat kell választanunk, mint ő járt. Az aszkézis a felszínen maradhat, ez inkább gyümölcse, mint eszköze a szabadságnak, az önsanyargatás téves médiumát illetően. A gonosz elleni harcra való összpontosítás a negatívumra irányítja figyelmünket. A lekötöttségeinktől való szabadság és az ember átalakulása lelki-szellemi úton történik, ott, ahol megnyílunk Isten ereje, kegyelme és szeretete befogadására, vagyis a pozitívumra összpontosítunk. A célhoz vezető útjaink eltérhetnek ugyan az övétől, de Erzsébettel, e kiemelkedő szenttel vallhatjuk, hogy ez a szabadságunk és Istennel való egységünk tudata hozza el számunkra az igazi életörömet és azt a békességet, amelyet — Krisztus szavával — senki és semmi el nem vehet tőlünk.

A vezetők felelőssége

A szerző orvosprofesszor, az MTA doktora, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Budai Irgalmasrendi Kórház volt orvos vezetője, a Pápai Accademia Pontificia Tiberiana tagja.

Mindenki vezető, aki irány-adó mások tettei számára, akár tudja ezt, akár nem, akár akarja, akár nem. Felelőssége ebben *rejlík*, ám ez a felelősség *nyilvánvaló*, ha tudatában van irányító szerepének. Ezek a hivatalból vezetők lehetnek alsó (például: csoportvezető), középső (például: osztályvezető) és felső szinten irányítók (például: elnökök, igazgatók, miniszteriális hivatalnokok). A vezetés azonban nem életcél, hanem a közjó megvalósításában közreműködő szolgálat egyik fajtája. A vezetőt vagy kinevezik, vagy választják — az előbbi vagy elfogadják, vagy ellenzik. Akit kineveznek, annak küldetésudatra van szüksége, akit kiválasztanak, annak előny, ha hivatása van. A küldetéshez külső erő, a hivatáshoz belső energia szükséges. Az előbbi a jog, az utóbbit az erkölcs vezérli. Eszményi esetben a jog az erkölcs egy jól körülírt része. Hatalom és uralom az egyik oldalon, engedelmesség és szolgálat a másikon. Állapotbeli köteleesség és cselekvésbeli felelősség ott és itt. A legfelső vezetést vagy uralkodó törvényesség szigora biztosítja, vagy törvényes uralkodás kegyes jóindulata látja el. A szigorúnak jóindulatra, a jóindulatúnak szigorra célszerű törekednie, hogy az igazságosság és irgalom természetes ellentéte egyensúlyba kerülhessen. Utasítani az képes igazán, aki engedelmeskedni is tud, jó példát mutatni az képes, aki tud példát követni. *A példa ragadós*, ez főleg a rosszra igaz.

A vezetőnek mindkét változatban legáltalánosabban ugyanaz a feladata: a vezetett közösség javát szolgálni, azaz a *közjón* munkálkodni. A *közjó igazságosság és béke*. Ezek érvényesítése is az ő felelőssége, érvényesülése pedig a közösségéé. A hatalom manapság legtöbbször sajnos nem a szakértelem, hanem a tulajdon alapján keletkezik, illetve aranyborjú hátán ügetve működik. Még hozzá alig láthatóan, mivel nem nyilvánvaló tényekkel, hanem rejtett birtoklás erejénél fogva a *lehetőségek válogatásával és hozzáférhetőségével* befolyásolja vagy éppenséggel határozza meg, hogy korlátozza-e vagy bővíti-e a működés alapjául szolgáló egyedi és/vagy szervezeti (strukturális) feltételeket. A megfelelő vezető nemcsak irányt mutat, hanem azt is segíti, hogyan lehet, vagy kell a célirányosságot betartani. Nagy előny — bár nem feltétel —, ha ő is arra tart, netán elől halad, vagyis nem tűnik el, mint aki feleslegesnek érzi magát, nem vonul szó nélkül rejtekhelyre, alkalmat adva arra, hogy jelenlétét szükségtelennek minősíthessék ellenfelei, mondván „*nélküle is jól mennek a dolgok*”, hanem jól észrevehetően jelen van, megbeszél, részt vesz, példát mutat a sikerekkel és gondokkal foglalkozásban.

A tudomány, az igazság rendszeres keresése, maga is közösség alakító, hiszen meglátásai eleinte egy szűk elit körnek féltve őrzött kincse (bennfentesség, ezoterizmus a görög pythagoreu-

soknál, majd az „odi profanum vulgus” elv a rómaiaknál, szerzői copyright, illetve szabadalmi jogvédelem napjainkban), mely később válik közkinccsé. A vezető egyik feladata a kifogástalan működéshez szükséges tudás megszerzésének és eredményének elősegítése, illetve ennek közkinccsé tétele. A szak-vezető feladata (szak-)értelemszerűen a vezetett szakterületre érvényes. Minthogy a vezetők túlnyomó többsége nem választott, hanem kinevezett s ez utóbbiak lehetnek fenntartással vagy kényszerből elfogadottak, netán nem-elfogadottak (kiváltképp akkor, ha a „szamárlétrán” Murphy szerint: *addig mennek felfelé míg el nem érik a hozzá nem értés szintjét*, ahol ez kiderül róluk, de akkor már késő. A kinevezett vezető lényeges feladata, hogy olyan elfogadottá váljék, mintha kiválasztódott lett volna. Az elfogadottság eleinte előlegezett megtiszteltetés, melyet később ki kell érdemelnie.

Ehhez több kell, mint szakértelem. Ehhez olyan vezetői tulajdonságok is kellenek, amelyek általános emberi jó tulajdonságok: okos megértés, tapasztalaton nyugvó körültekintő bölcsesség, jó szándék, jóakarát, megingathatatlanság az igazságosságban, megvesztegethetetlenség, kedvesség, emberszeretet (nemcsak az „ügyfelek”, hanem a munkatársak iránt is), áldozatvállalás — bátor pártolása az egyetemes valóság összetevőinek: az igaz gondolatoknak, a szép dolgoknak, a jó eseményeknek. A hozzáértéssel megfogalmazott jót követendő célként hirdesse meg, ne csak védekezésésként, akkor, amikor támadják. A jó célok azok, amelyek az egyén fejlődését és a közösség jól-létét tartósan teljesítik ki; ezek megvalósulását hátráltathatja a nem megnyerő bánásmód. Nem mindegy, hogyan képes ezt elérni, szem előtt tartva, hogy *a stílus maga az ember*. Munkatársai is eszerint ítélik meg viselkedését, de őt is befolyásolja a másik testbeszéde (metakommunikációja: arc kifejezés, tekintet, taglejtés, hanghordozás stb.), ha alapos emberismerettel rendelkezik. Ilyen pedig csak annak van, aki *mindig* érdemben figyel oda mások megnyilatkozásaira, nemcsak akkor, amikor saját hatását fürkészi másokon, hanem amikor mások hatását figyeli meg önmagán. Ne azt nézze, hogy félnek-e tőle, hanem arra figyeljen, hogy nem kelt-e félelmet. A másokra figyelés önkéntes alárendeltség erényes alázata, melyet csak kevély vezető nem képes vállalni. „Ne legyen a számon utasítás, de legyen számon-kérés” — vélekedjék, mert nem csak az irányítás, de az ellenőrzés is kötelessége. Elengedhetetlen, hogy változtatás bevezetése előtt igyekezzék felmérni döntéseinek várható hatását: mik az előnyei, esetleges hátrányai, mikre teremt alkalmakat vagy veszélyeket és mekkora elfogadottságának esélye. Mindez a közösség egyes tagjaira vonatkozóan is jelentőségteljes.

A vezetőnek a közösség egészére vonatkozó feladata, hogy tagjainak egymás iránti megbecsülését is elősegítse azzal, hogy úgy írja elő és szervezi meg munkájukat, hogy az értékteremtő legyen szellemiségében, sikeres eredményességében és nemcsak térben,

vagyis az egész intézményben összehangoltan, hanem időben is, azaz becsülje meg az arra érdemes múltat és vonzó jövőt ígérjen. Tiszteletes közösségben a nem túlzott elvárás maga is serkentő, mert az emberek többnyire igyekeznek megfelelni annak, amit jogosan várnak el tőlük, különösen, ha *gyakori és sohasem hiányzó a méltó erkölcsi és anyagi elismerés*. A kötelességeket célszerű megfogalmazni egy működési szabályzatban, hogy a „szabály uralkodjék, ne a főnök kénye-kedve”. A vezetőben ne tengjen túl a szereplési vágy, ne szomjazza a dicsőséget. Kellő alaposság nélkül ne tartson beszédeket, mert a készületlenség a hallgatóság lebecsülése. Ilyenkor húzódik el a beszéd addig, amíg nagy nehezen meg nem találja a mondanivalóját, netán nem is találja meg, mit is akart közölni. Helytelen, ha csak azért gondolja szereplését esedékesnek, hogy más meg ne előzze. A verseny főleg veszteseket termel, kivéve, ha egymás segítésében versengenek. A vezető nyilvános beszéde legyen tájékoztató, értékelő, lelkesítő, elismerő, és amit elmond, egyezzen meg nem nyilvános véleményével. Lehetnek nem kialakult nézetei is, melyeket szűkebb körben tárgyal meg, vagy visszatart magának, amíg tisztázódik az ő számára is.

A közösség nehéz helyzetében a vezető a saját szorongását, borúlátását, ha van is benne ilyen, ne árássa ki környezetére, mert az elbizonytalanítja a vele együtt érzőket, megdöbbeníti az együtt gondolkodni készeket és lebénítja a vele együtt cselekedni elszántakat, viszont vérszemet kapnak az ellentétgerjesztők. Ezekben ilyenkor támad fel a követelőző szellem, és ha nem sikerül elérni céljait, azzal vádaskodnak, hogy nincs a vezetőben — úgy mond — megegyezés-készség. Kölcsönös ígéret (kompromisszum) azonban csak egyik vagy másik „jó” esély között lehet, de semmi esetre sem lehet összemosó kiegyezés jó és rossz között. A fegyelmezett, mérlegelő, iskolázott gondolkodásra képtelenek kifogása demagóg szöveg, mondván: „különb is minden relatív”; ez azonban a szigorú logika szabálya szerint azt jelenti, hogy *minden* mástól függ, ami persze lehetetlen, hiszen a *minden*-en kívül nincs más. A jövőre vonatkozó elgondolás, terv (stratégia) a közép- és felsővezetők összehangolt munkája révén lehet legeredményesebben elérhető. A középvezetőknek éppen ezért némelykor igen nehéz lehet pártfogolt beosztottaikkal elfogadtatni a magasabb vezetés iránymutatását, ám az „ezredeseknek” egyértelműen a „tábornokok” mellé kell állniuk. Arra kapták a megbízásukat, melyet elvállaltak. Ugyanakkor képviselniük kell a „nép hangját”, ha az jogos elvárás, esetleg önkéntes áldozatvállalás, netán méltányos bírálat. A szabad véleménycseré nem jelentheti kizárólag azt, hogy a beosztott bejön a saját véleményével és kimegy a vezetőjével. A közvetítés „felfelé” és „lefelé” esetenként nem könnyű, de az ő közép-vezetői felelősségük, a szakmai iránymutatáson túl, éppen ebben van. Ezért is fontos, hogy a vezető maga is betartsa a „szolgálati utat”, nemcsak felfelé, hanem lefelé is, azaz ne kerülje meg a középvezetőt intéz-

kedéseivel. A központosítás (centralizáció) vagy szétagolás (decentralizáció) kérdésében a legjobb megoldás nem a vagy-vagy, hanem a következő: a központi vezetés az értelemre ható ismeretek alapján javasol, rendelkezik, a távolabbi köznép a javaslatnak vagy rendelkezésnek a helyi viszonyok jobb megbecsülhetősége alapján alkalmaz. Tömören: *az elit proponál, a nép diszponál*. Esményi esetben az elit értelemre ható javító információi érvényesülnek a nép érzelmeire ható romboló disinformációk ellenére.

A munkatársak közül nem mindenki dolgozik egyenlő „távolságban” a főnöktől. Gondosan ügyelni kell arra, hogy ez a munkaköri különbség (titkártól a portásig) ne érződhessek a kapcsolat *emberi* oldalán sem pozitív, sem negatív értékelésként. A közelállókknál sem a személy, hanem legfeljebb a rábízott közlés vagy feladat lehet bizalmas, különösen, ha ellenkező neműekről van szó. Mind a vezető, mind a beosztott tisztességének kikezdzhetetlennek kell lennie *minden* tekintetben. Nem igaz az a vezetőknél gyakori túlzott egyéni felfogás, hogy maga számára az erkölcsöt mindenki megszabhatja. Éppen fordítva: az erkölcsnek kell mindent megszabnia. Nem jócselekedet, ha a főnök, nem vállalva egy kényes munka *elrendelésének* népszerűtlenségét, maga végzi el azt, amit nem „mert” a beosztottal elvégeztetni. „Megcsinálom magam, akkor legalább tudom, hogy rendesen el lett intézve a dolog” — vigasztalja magát. Adott esetben ez inkább gyávaság, mint áldozatvállalás, mert éppen ez a kényelmesebb, tehát kevésbé erkölcsös, mint ha fáradságot nem kímélve megtanítja a másikat a feladat elvégzésére. Utóbbi meg is éri, mert legközelebb már nem kell majd helyette másnak dolgoznia, megszegve ezzel az ésszerű munkamegosztás (szubszidiaritás) elvét.

A népszerűtlenségtől való félelem senkit se tántorítson el a jogos szigor alkalmazásától, s bár rövid távon ellenszenvet szülhet, ám hosszabb idő elteltével sikere valóban igazolódik és megbecsülést eredményez. Ilyen kényes helyzet lehet, ha valamelyik munkatárs elküldéséről kell dönten. Erdemük szerint dicsérjük, vagy marasztaljuk el tetteit, személyét azonban soha ne bíráljuk, ne szégyenítsük meg, mert nem láthatunk az illető lelkébe, esetleges mentő körülményeibe. A szándékról még a bíró sem dönthet. (*De internis non iudicat praetor* — római jog). Ezért a „felmentést” az alkalomhoz (állásváltoztatás, előlépés, nyugdíjba vonulás, avagy méltányos fegyelmi) illő (elismerést vagy elmarasztalást kifejező) körülmények között illik végrehajtani. Fontos, hogy legyen egy etikai bizottság, melynek tagjait az egyértelműen közmegebcsülésnek örvendő tagokból helyes kinevezni. (Ilyenek például azok, akikre egyöntetűen rábíznák, hogy távollét esetén vegyék át számukra a fizetésüket. Ezek becsületességének megítélésében a közvélemény csalahatatlanul egységes szokott lenni.)

Mivel egyesek feladata és felelőssége gyakran túlterjed az intézmény belső életén, a biztonságos működtetéshez már a külső környezetet is figyelembe kell venni. A középvezető olyan a szer-

vezetben, mint a sejt a testben. Központi irányítás alatt van ugyan, de az élet alapjait hordozó molekuláris biológiai működést szervezni az ő feladata. Ahogy a sejtet határoló hártya beengedi az előnyöst és kiszűri, vagy visszautasítja a káros, úgy kell a vezetőnek ugyanezt a „tűzfal” szerepet vállalnia. Persze, hogy a legfőbb irányítás mit enged be, annak a szabályozást végrehajtó („középvezető”) sejtek által is szükségesnek tartottnak, és minden részesedő számára előnyösnek kell lennie. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a rész nem látja az egészet, amely viszont magasabbról látszik, ezért — a kiérdemelt bizalom alapján — előfordulhat, hogy „vakon” kell engedelmeskedni. Különösen, ha nincs mód latolgatni, mert gyors, döntő beavatkozásra van szükség. Maradva a biológiai képnél: a sejt-határnak, a beáramlás szűrésén túl, vannak más feladatai is. A belül keletkező feleslegest, salakot ki kell választania, kiáramoltatnia, el kell távolítania. Ilyenek a rémhírek, pletykák, rágalmak közeg-mérgező termékei — a tévközlések (dysinformációk), akár tévedésen, akár hátramosztító rosszindulaton alapulnak. Ezekről felesleges, energiapocsékoló *ön-mérsztődés helyett hideg fejjel*, egyszerűen kell megszabadulni. Az igaz híreket (ezek az információk, a hamisak a dysinformációk) az illetékes forrásokból kell kérni, elvárni, megszerezni és jelentőségük, érdemük szerint feldolgozni. Tisztesleges vezető nem bíz meg besúgókat, sőt a bizalmaskodó „önkéntes informátorokat” első ízben elutasítja, másodjára szembesíti, s ha ez sem vezet eredményre, akkor a közösség előtt is leleplezi. Némely hasonló, „mese”-hírvívő személynek nem lehet az igazságot *egyenesen* a szemébe mondani, mert ezekben az esetekben — megcsúfolva az „emberi mértant” — a vezető és közte az *egyenes* a leghosszabb út. Ilyenkor, őszinte tapintatból az igazságot csak kerülő módon lehet más fejébe becsempészni, amit azután, ő sajátjaként boldogan fedez fel, hirdet és talán még követ is. Okos vezető ilyesimből nem csinál saját önérzetét bántó ügyet. Fontos, hogy megvalósuljon a kívánatos — szinte mindegy, hogy kinek is tulajdonítják a sikert. Jószívű vezetőnek nem szabad féltékenynek lennie munkatársai sikerére, némely esetben inkább büszke lehet rá, mi több: jó, ha esetenként titkon rá is segít. Persze nem árt szem előtt tartani Márai megállapítását hogy *„a siker ugyan bizonyít, de nem igazol”*.

Hasonló helyzet, amikor például egy megrendelt tanácskérés voltaképpen mentő körülményt kereső alibi-konzultáció és egyetlen becsvágy-védő indoka, hogy megosszák vele a csőd viselésének terhét, esetleg egy korábbi szakvélemény iránti indokolatlan bizalmatlanságból, netán a másik, talán nevesebb szakember tévedésére vadászó szenvedélyből. Az ilyen eljárás várható javuló következmények nélkül, csúfos anyagi és erkölcsi kudarcba kergeti még a segítő szándékot is. További hamis „indok” lehet, hogy gátlástalanul — a baj bekövetkezésének csekély valószínűségére tekintet nélkül — egyes vezetők az ügyre nézve akár kocká-

zatos és igen költséges vizsgálatok igénylésének halmozásával kísérlik meg „igazolni” a csupán siker-hajszoló fejlesztést saját intézményük számára. Más vezetők mostanság éppen abban ludasak, hogy ilyeneket kijáró(lobby)-érdekekből támogatnak, netán megvesztegetésig (korrupció) terjedően, vagyis például: amikor a *közbeszerzés nem más, mint „közbe szerzés”*. A „kijárasnak” nevezett módszer sem mindig elvetendő, csak akkor, ha igazságtalanságot eredményez. Igenis van jó „közbenjárás” (protekció), amikor a méltánytalanság elhárítására nincs más mód. A jó vezetőnek ezekre akkor van szüksége, ha egyedül kevésnek bizonyul ereje. Olyan kapcsolatokat kell találnia, amelyek segítenek sikerre vinni jó céljait. Ilyenekhez először is olyan munkatársakat érdemes keresnie, akik közül azután az egyik majd idővel kiválik, s a vezetői feladatokba jól betanult helyettes utódként beválik.

Az olyan személy ritkán megfelelő, aki önmagát helyezi előtérbe, amikor előléptetésről, kinevezésről van szó. Egyébként is leg-helyesebb a helyettes(ek)e)t kiválasztódní hagyni, vagyis azt választani, aki „kinevezés” nélkül is már nagyrészt jól el tudta látni a „főnök” helyettesítését; nem pedig először kinevezni, aztán majd meglátjuk, igaz-e, hogy „akinek az Isten hivatala ad, annak eszt is ad hozzá”. Nem lehet, persze, „nagyreményű” olyan személy sem, aki *mindenre kész, de semmire se jó*. Egy másfajta helyzetben, éppen ellenkezőleg: ügyet sem szabad vetni jött-ment „baráti” tanácsadókra, bértollnokokra, helyezkedőkre főleg, ha tudjuk, hogy, mint oly sokan a közéletben másutt, máskor, másképp már vezetőként megbuktak, mert az ilyen „barát” nemcsak ígér, de „be is tart”. A sajtó, a vezetékek nélküli hírközlés (rádió, TV) a látszólagos valóság (virtuális realitás) befolyásával gyakran visszaélve, gondolkodás helyett hír- és álhír-fogyasztóvá züllesztí a közönséget. A hallottak, látottak értékelésére időt sem hagyva zúdítják a híreket, kapkodják a képeket. Minthogy a korszerű technika révén térben és időben egyszerre mindenütt jelen vannak, „mindenható istenként” viselkednek. A képzett vezető ily módon nem vezethető félre és okos felvilágosítással munkatársait is megóvhatja az efféle hatásoktól, mielőtt meggondolatlanul tévedésbe esnének

Végül vigyázni kell a vezetőnek arra, hogy önbecsülés, öntudat, következetesség címén a hiúság, beképzeltség, erőszakosság hatalmába ne kerítse. Csak gonosz diktátornak jelent örömet a mások lesütött vagy esdeklő szemében megjelenő könny. Ne engedje, hogy a környezet hízelegjen, és ne bánja, ha irigylík. A *hízelgést ugyanis meg lehet venni, de az irigylést ki kell érdemelni*. Ne várja el, hogy elismerjék teljesítményeit; alázatoskodással, indokolatlan dicséretekkel ne lehessen nála, visszatetszésen kívül, bármit is elérni. Viszont a megalapozott önérzet megfelelően ellensúlyozza az álszerénységet. „Nagyvonalúsága” nem lehet olyan fokú, hogy önmaga karikatúrájává torzuljon. A feljebbvaló lehetőleg legyen együtt köznapi alkalmakkor is munkatársaival, például: egy

asztalnál ugyanazt étkezve kőtetlen beszélgetés közben; szervezzen ünnepi alkalmakat és vegyen részt a közösség számára különösen kellemes együttlétekben (például sportesemény, kirándulás, mulatság, születésnap), ám nem mindegy, hogyan. Ugyanakkor tudjon nemet is mondani, ha kell. Nem szabad a mások töprengését és szóbeli tanácskozó tevékenységét semmibe venni, csak azért, mert nem a kezük-lábuk, hanem az agyuk és a szájuk „jár” s nem szakad róluk a verejték. Nem szabad továbbá akármi felett szemet hunyni, mindent elnézni, s bár a mindenképpen kerülendő bosszúállás bűn, de — ne feledjük! — a megtorlás erény.

Ha a vezető minden, erkölcsileg lehetségest már megtett, de az adott nehézségek legyőzése mégis végképp lehetetlennek látszik, akkor azt az elvet kell szem előtt tartania, hogy *lehetetlenre senki sem kényszeríthető* (*ad impossibile nemo tenetur*). A szelíd türelemmel (*paciencia*) fogadott megváltozhatatlan nehézség így jellemnevelő hatású. A megváltoztatható, nemkívánatos elviselni (*tolerancia*) inkább gyáva megalkuvás, mint erény. A természetben a beszennyezett pataknak is van öntisztulása, az emberi közösségeknek mindig is volt és korunkban is van helyrehozó ereje. A remény akkor erény, ha emberileg reménytelennek látszó helyzetben is él. Hívó embernek megnyugvást jelent, ha minden tőle telhetőt megtett a bajok elkerülésére. Ilyenkor lehet és szabad is a Gondviselésre bízni a kibontakozást egy másik elv alapján: *gratia supponit naturam et perficit*, azaz: a kegyelem feltételezi a természet(s)t és tökéletesíti azt.

Dante költői látomása a Szentháromságról

NEMESHEGYI PÉTER

1923-ban született Budapestén. Jezsuita szerzetes, teológus. 1956-tól 1993-ig a tokiói Sophia Egyetem Hittudományi professzora volt. Legutóbbi írását 2007. 8. számunkban közzétettük.

A világirodalom kimagasló remekműve Dante *Isteni Színjátéka*. Dante tudvalevőleg ismerte Aquinói Szent Tamás teológiáját, és költeményében annak gondolatait igyekezett költői képekbe öltöztetni. Ez igaz Szent Tamás Szentháromság-tanáról is. Tamás, az ókori zsinatok dogmái, valamint Szent Ágoston felfogása nyomán mindkét nagy *Summájában* hosszan elemzi a keresztény hit e központi misztériumát. Az egyház ókori zsinatai szerint az Istenben három Személy (*hüposztázisz*) létezik: az Atya, a Fiú és a Szentlélek. E három Személy egymással egylényegű (*homousziosz*), mégis egymástól valósan különböznek. Az Atya a forrás nélküli forrás, aki senkitől sem származik. A Fiú öröktől fogva az Atyától származik, illetve születik, mint annak Logosza. A Szentlélek pedig a harmadik isteni Személy.

Tamás, Ágostont követve, az Atya és a Fiú viszonyát az ember belső értelmi tevékenységének elemzésével igyekszik megmagyarázni. Az Atya Istenben a megismerő, a Fiú pedig a megismert, belsőleg „kimondott” végtelen isteni valóság.

A Szentlélek származásáról az I. Konstantinápolyi zsinat *Credoja* csak az Atyától való származást vallja, de Ágoston Szentháromságtanának hatására a nyugati egyház teológiájában a Szentléleknek az Atyától és Fiútól való származása lett elfogadva, és ezt a felfogást középkor kezdetén beleillesztették a Nikaiai-Konstantinápolyi hitvallás szövegébe is: „qui a Patre Filioque procedit” szavakkal. Ennek a *Filioque* betoldásnak jogossága mind a mai napig a nyugati és keleti egyház között vita tárgya. Aquinói Tamás természetesen a nyugati egyház felfogását követi. Szerinte tehát, ahogy az ember lelkében a megértésből és annak megfogalmazásából megszületik az akarat, úgy a Szentlélek a megértő Atya és a megértett Fiú közös, örök, szerető akaratásként származik mindkettejüktől.

A megtestesülés tanára vonatkozólag minden keresztény elismeri, hogy az örök Ige, vagyis a Fiúisten lett emberré. Általános tanítása a kereszténységnek az is, hogy a Fiúisten megtestesülésén alapuló üdvrend Isten határtalan szeretetének a megnyilvánulása, amellyel magához emeli az egész emberiséget.

Az egyház tanítása azt is hangoztatja, hogy a Szentháromság valósága és a Fiúisten megtestesülésének valósága emberi ésszel fel nem fogható misztérium. A keresztények azért hiszik, mert Isten kinyilatkoztatta nekünk belső életének és szerető önátadá-

sának titkát. E misztérium hívő, szorgos és józan kutatása a keresztény ember számára igen gyümölcsöző. E kutatás célja azonban nem kíváncsiságunk kielégítése, hanem az Isten szeretetének mélyebb átélése. Ennek tudatából és az iránta érzett hálából születik ugyanis az, amit Szent Bonaventura a teológia céljának nevez: *finis theologiae est ut boni fiamus*: a teológia célja az, hogy jókká legyünk, vagyis hogy Isten szentháromságos szeretetére ráhangolódva abban részesedjünk, és azt kövessük egész életünkben.

Nos, ezek a gondolatok, költői formában megjelennek Dante *Divina commedia*jának utolsó énekében. A mű harmadik része a Paradicsomról, vagyis a Mennyszágról szól. Utolsó éneke a 33-ik. Miután Beatrice elkísérte Dantét a mennyei szentek közé, ott, a szentek és Mária közösségében, Dante végül magát Istent igyekszik megpillantani és leírni azt, amit látott. A leírást megelőző terzinák Dante vágyát ecsetelik, a 115. sortól kezdve pedig, a záró 145. sorig, Dante megpróbálja szavakkal kifejezni költői látomását és annak hatását.

A *Divina Commedia* magyar fordítása Babits Mihály mesterműve. A munka óriási volt, és költői szempontból a fordítás kiváló. Be kell azonban vallani, hogy Babits remek költő volt ugyan, de a szent tamási teológiában nem volt igazán járatos. Ezért ezeknek a terzináknak fordítása költői remekmű ugyan, de a teológiai finomságok elsikkadnak. Ez nagy kár, mert Dante leírása nemcsak költőileg, hanem teológiailag is csodálatos alkotás. Költői képei érzékletesen fejezik ki a Szentháromság és a Megtestesülés misztériumát, és mélyebben megrendítenek, mint a dogmák és teológiai magyarázatok bölcséleti ízű szavai. Ezért itt leírom Dante szövegét, utána pedig Babits fordítását, majd pedig próbálok egy teológiailag pontosabb fordítást megokolni.

115. Nella profonda e chiara sussistenza
dell'alto lume parvemi tre giri
di tre colori e d'una contenenza.
118. e l'un dall'altro, come iri da iri,
parea riflesso, e il terzo pareva foco
che quinci e quindi egualmente si spiri.
121. O quanto è corto il dire, e come fioco
al mio concetto! E questo, a quel ch'io vidi,
è tanto, che non basta a dicer poco.
124. O luce eterna, che sola in te sidi,
sola t'intendi, e da te intelletta
e intendente te, ami ed arridi!
127. Quella circolazion, che sí concetta
pareva in te come lume riflesso,
dagli occhi miei alquanto circospetta,
130. dentro da sé del suo colore stesso
mi parve pinta della nostra effige,
per che il mio viso in lei tutto era messo.

133. Qual è il géométra che tutto s'affige
per misurar lo cerchio, e non ritrova,
pensando, quel principio onde'egli indige;
136. tale era io a quella vista nuova:
veder voleva, come si convenne
l'imago al cerchio e come vi s'indova;
139. ma non eran da ciò le proprie penne,
se non che la mia mente fu percossa
da un fulgore, in che sua voglia venne.
140. All'alta fantasia qui mancò possa;
ma già volgeva il mio disiro e il velle,
sì come rota ch'egualmente è mossa,
145. l'amor che move il sole e l'altre stelle.

Lássuk most Babits fordítását:

115. a fénysűrű mögé, a tiszta mélybe
három kör áradt, élesen kiválván,
háromszin és egy átmérőjű térbe.
 118. És egy a más, mint szivárványt szivárvány,
tükrözte föl, s e kettő lehelése
a harmadik, belőlük egyre szállván.
 121. Mily kurta szó ily elképzelésre!
S e rekedt dal, ahhoz mi tárva volt ott,
olyan hogy kevés becsülni „kevésre”.
 124. Óh, örök Fény, magadban ülve boldog!
Magadat érted csak, s magadtól értve
magadat értőn szereted s mosolygod.
 127. S ama körforgás, amely így megértve
olyannak látszott, mint a visszavert fény,
amint sokáig néztem bele kérdve,
 130. magában, s színét színeibe rejtven
a mi képünknek festődött keretté,
hogy csak azt néztem; minden más felejtven.
 133. Mint a mérnök, ki a kört szeretné
megmérni, töpreng, hogy titkába lásson,
de mérő elvét hasztalan keresné:
 136. olyá tett engem ez uj látomásom
töprengve tudni, hogyan egyesüle
kör a képpel, s hogy árad át egymáson,
 139. de szárnyam ahhoz hasztalan feszüle —
mig villám fénye tárta szememet fel
és égő vágya ekként teljesüle.
 142. Csüggedtem volna, lankadt képzelettel,
de folyton-gyors kerékként forgatott
vágyat és célt bennem a Szeretet, mely
 145. mozgat napot és minden csillagot.
- Elemezzük a fordítást.

A 115–117. sor fordítása igencsak elnagyolt. Az eredeti nem beszél sem fénysűrűről, sem áradásról, sem éles kiválásról. Azt mondja, hogy „a magasztos fény mély és világos lényében három kör jelent meg nekem, színük három, nagyságuk egy”. A három különböző szín az egymástól különböző három isteni Személyt jelzi. A körök nagysága azonos, mert az isteni Személyek egymással egylényegűek. Egyik sem nagyobb vagy kisebb a másiknál. A kör igen alkalmas kép a végtelen Isten jelzésére, hiszen a kör vonala mintegy végtelen. Önmagába tér vissza, és sehol sincs vége.

A 118–120. sorok terzinájának első felét Babits pontosabban fordította: a Fiúisten tökéletes és végtelen tükörképe az Atyának. A Fiú úgy tükrözi az Atyát, mint szivárványt tükröző szivárvány. Nem világos, hogy Dante itt mire gondol. Megjelenik ugyan néha kettős szivárvány az égen, de ilyenkor az egyik nagyobb a másiknál. Dante viszont épp az előző terzinában mondta, hogy a három kör egyenlő nagyságú. A szivárvány hasonlat már azért sem illik az előző terzinában mondottakhoz, mert a szivárványban jelen van mind a hét szín, Dante szerint pedig az Atyát és a Fiút jelentő két kör színe különbözik. Dante a tükröződő szivárványok és a három isteni Személyt jelentő körök között talán csak azt a hasonlóságot akarta jelezni, hogy amint az Atya és a Fiú a „mennyekben” lakozik, úgy a szivárvány is az égen jelenik meg, mégpedig kör (pontosabban: félkör) alakban.

A terzinának a Szentlélekről szóló második felét Babits szintén elnagyolta. Kihagyta a *parea foco* (= tűznek tűnt) szavakat, pedig fontosak. A Szentlélek jelképe ugyanis a pünkösdi tűz. A „tűz”-szó jelzi, hogy a harmadik kör színe piros. Az első kettőnek színét Dante a mi fantáziánkra bízta. A „kettő lehelése belőlük egyre szállván” fordítás megközelíti ugyan az eredetit, de lehetett volna pontosabban is fordítani. A lehelésről Dante azt mondja, hogy *quinci e quindi* (= innen és onnan) leheltetik a Lélek, vagyis a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik közös leheletükként. Itt tehát Dante a nyugati teológia Szentlélek-származás tanát fejezi ki. Az „egyre szállván” fordítás sem a legmegfelelőbb, mert Aquinói Tamás szerint a Szentlélek istenként változatlan, a „szállván” szó pedig mozgást sugall.

A 121–123. sorok fordításánál nincs nagyobb nehézség.

A 124–126. sorok fordítása viszont annál problematikusabb. Dante itt a szent tamási Szentháromság-tant idézi: az Egy Isten: egyedül (vagyis minden teremtményt végtelenül meghaladó méltóságban) trónoló fényesség. Egyedül ő érti meg önmagát. Isten, mint az önmagát megértő Személy, Tamás szerint nem más, mint az Atya. A megértett, vagyis megfogalmazott Isten: az Ige, a Fiú. A Fiú azonban nemcsak megértett, hanem személyesen megértő is. Az Atyának és Fiúnak kölcsönös értéséből, kölcsönös és közös szeretetüként származik, Tamás szerint, a Szentlélek. Dante a Tamástól átvett szeretet-gondolathoz szépen hozzáteszi:

„és magadat mosolyogod” szavakat. A Szentháromság életének végtelen öröme a tamási magyarázat nem emeli ki, viszont a másik nagy 13. századi teológusnál, Bonaventuránál, a szentháromságos Isten öröme fontos gondolatként szerepel.

A 127–129. sorok fordítása pontos, de a 130–132. sorok fordítása megint nagyon pontatlan. Ebben a két terzinában Dante a Fiúisten megtestesülését igyekszik képletesen kifejezni. A „visszavert, visszatükrözött fényben”, vagyis a Fiúistenben Dante felfedezi „a mi képünket”, vagyis az ember képét. Nem azt mondja Dante, hogy az emberkép „keretté festődött”, hiszen az emberi természet nem lehet a végtelen istenség „kerete”. Azt se mondja, hogy a mi képünk a visszavert második kör „színeibe rejtí saját színét”. Hanem azt mondja, hogy a második kör saját színével (Dante nem mondja meg, hogy milyen szín!) van beléfestve az ember alakja. Ez zseniális megfogalmazás. A dogma szerint Krisztus egy személy: ezért azonos az emberkép színe a második isteni kör színével. De Krisztus két természet, ezért a körbe egy más alak van belefestve: az ember alakja.

A 133–136. strófánál Dante költői képzelete kissé alábbhagy. A mértantudós példája megszakítja a feszültséget, bár igaz, hogy a kör kerületének mérése a geometria régi, híres problémája volt. Emlékezzünk csak a *pi* értékének kiszámolhatatlanul hosszú ezrelékeire. E képpel vezet be Dante töprengését a Megtestesülés titkának láttán. Babits fordítása kezd akadózni. Dante szerint nem „a kör a képpel” egyesül, hanem a „kép a körrel”: vagyis a Fiúistensége egyesíti magával az emberi természetet. A „hogyan árad át egymáson” fordítás is különbözik az eredetitől. Dante azt mondja: „hogyan helyezkedik el benne” (vagyis az emberkép a körben: Krisztus emberi természete az isteni természetben).

A Megtestesülés misztériumának vágyakozó szemlélése közben „csap bele a villám” Dante értelmébe. Az eredeti nem azt mondja, hogy a villám fénye tárta fel Dante szemét. A misztérium ugyanis kifürkészhetetlen misztérium marad. Szem nem láthatja. Az isteni villám azonban betölti Dante égő vágyakozását.

Erről szólnak a 142–145. sorok, amelyek az egész vízió csúcspontját képezik. „Csüggedtem volna, lankadt képzelettel” — mondja Babits. Inkább így kellene fordítani: „A magas képzelethez itt hiányzott erőm.” A „de” után ott van a fontos *già* (= már), amit Babits kihagyott: „De már forgatta vágyamat és akaratomat...”. Babits „vágyat és célt” mond, de a latinból átvett *velle* szót akaratot, akaratot jelent.

Mi az, ami Dante vágyát és akaratát forgatta, és hogyan? Először a „hogyan”-ra ad Dante választ: „folyton folyvást forgatott kerékként”. Babits „folyton-gyors kerékként” fordítással próbálkozik. Ez sem rossz, de az eredetiben nem szerepel a „gyors” szó, hanem az egyenlő ritmusban állandóan történő forgatást jelentő *egualmente mossa* szavak.

Végül megmondja Dante, hogy mi forgatta folyton-folyvást minden vágyát és akaratát. Nem más, mint az Isten-Szeretet, amely mozgat napot és minden csillagot.

A Szentháromságot és Megtestesülést értelmünkkel felfogni nem tudjuk, de a szentháromságos Isten, aki Jézus Krisztusban érettünk emberré lett, ő indítja, mozgatja, lendíti minden vágyunkat és akaratunkat. Ez az Isten-Szeretet pedig nem csupán lelki ösztönzés, hanem maga az Ősenergia, amely napot, csillagokat, az egész világmindenséget tartja állandó mozgásban.

Ezek után a magyarázatok után hadd álljon itt egy új fordítás. Ez persze költőiség szempontjából mérhetetlenül elmarad Babits versei mögött. A terzinák ritmusára sincs figyelemmel. Igyekeztem megőrizni Babits fordításából azt, ami megfelelt az eredetinek. Ott tértem el tőle, ahol mást mond, mint Dante. Ezt a nyersfordítást csak azért merem ideírni, hogy igazi költők ezen felbuzdulva költőien és *pontosan* lefordítsák Dante e csodálatos sorait.

115. A magasztos fény mély, világos lényében
három kör jelent meg nékem.
Színük három, nagyságuk egy.
118. És egyik a másikat, mint szivárvány szivárványt,
tükrözni látszott. És tűznek tűnt a harmadik,
innen is, onnan is egyformán leheltetvén.
121. Mily kurta a szó ily elképzelésre!
S e rekedt dal, ahhoz mi tárva volt ott,
Olyan, hogy kevés becsülni „kevésre”.
124. Óh, örök Fény! Egyedül székelysz boldogan,
egyedül érted önmagad, és magadtól megértetten
és magadat megértve, magadat szereted és mosolygod.
127. Ama kör, mely így megértetten
visszatükrözött fénynek látszott tebenned,
amint sokáig néztem belé,
130. úgy tűnt nekem, hogy annak saját színével
a mi képünk van belé festve,
hogy csak azt néztem, minden mást felejtvén.
133. Miként a geometra, ki a kört szeretné
megmérni, töpreng, hogy titkába lásson,
de mérő elvét hasztalan keresi,
136. olyan voltam én ennél az új látásnál,
amikor látni kívántam, hogyan viszonyul a kép a körhöz,
és hogyan helyezkedik el benne.
139. Ám szárnyam ehhez hasztalan feszült,
de értelmembe villám csapott,
és vágya ekként teljesült.
142. A magas képzelethez itt hiányzott erőm,
de folyton folyvást forgatott kerékként
vágyamat és akaratomat forgatta már
a Szeretet, mely mozgat napot és a többi csillagot.

ORAVECZ IMRE

Kaliforniai fürj

Az álom anyaga (Második könyv)

12.

1943-ban született Szajján.
Író, költő, műfordító. — A
regény korábbi részletét
lásd 2008. 6. számunkban.

Istvánék számolták a hónapokat, az éveket, a lassan gyűlő pénzt, a tükörbe is bele-belenéztek olykor, és mások arcán is észrevették a barázdákat, de az idő múlását a gyerekek növekedése jelezte számukra legmegbízhatóbban. Bözsikét még pólyásan hozták át a Nagy Vízen, és már hároméves volt. Imruska három évesen lépett az Új Világ földjére, most pedig betöltötte a hatodik életévét, tan-köteles korú lett, és mehetett iskolába.

A természet rendjének érvényesülése a szoknyás csöppség esetében nem okozott gondot, ám ami a fiukat illeti, úgy érezték, már éppen ideje volt, mert nem győzték kielégíteni kíváncsiságát, oltani tudásszomját, annyit faggatta-nyagatta őket, mi micsoda, miért van, és már olyanokat is kérdezett tőlük, amikre nem tudtak válaszolni. Ő maga is fellélegzett. Alig várta, hogy bebocsájtást nyerjen a tudás várába, de még ennél is jobban örült annak, hogy olyan sok gyerek közé kerül, és mindenfélét játszhat majd velük, pajtásokra, barátokra tehet szert, és azokkal bekószálhatja, felfedezheti az egész negyedtet, vagy talán még azt is, ami azon túl van, főként kelet felé, a kis völgyeket, patakokat, füzeseket, amerre járt már ugyan a szülei, de csak az úton, arról nem térhetett le, még azt sem engedték meg neki, hogy fára másszon, pedig azt nagyon szeretett. Mert unta már otthon magát, a húgát, az anyját, azt, hogy szinte mindig szem előtt van, és folyton parancsolnak neki, a nála fiatalabb Sütő-gyerekek, vagy az az egy-két velekorú utcabeli fiú meg, akihez néha kiengedték, nem elégítették ki. Ha a Paine Street-en mentek az anyjával, és éppen szünet volt az amerikai iskolában, mindig megállt a kerítésnél, és sóvárogva nézte a gyerekeket, akik — úgy képzelte — boldogságukban ugrabugrálnak, kiabálnak. Ilyenkor kísérőjének többször rá kellett szólnia, hogy jöjjön már, annyira vonzotta, valósággal megigézte, amit látott, hallott.

Imruska életében tehát új korszak kezdődött. Vágya, hogy elszabaduljon otthonról, és maga is iskolás legyen, ezzel teljesült. Az anyja *diákot* mondott iskolás helyett, és amikor először hallotta e szót, valamiért úgy képzelte, hogy az béka, és egy pillanatra látta magát, amint hátán az iskolatáskával brekegve, ugrálva megy az utcán. Nem azok közé a gyerekek közé jutott ugyan be, akiket a Paine Street-en minduntalan megcsodált, de nem bánta. A legkevésbé sem érdekelte, milyen, melyik iskolába kerül. Csak az volt neki a fontos, hogy iskola legyen, és legyenek benne gye-

rekek. Az amerikai iskolába is szívesen járt volna, közelebb is lett volna, erről azonban szó sem lehetett. Az apjának az volt a nézete — és ezt osztotta az anyja is —, hogy magyar ember gyerekének magyar iskolában a helye. Ezért abba írátták be. Megtehették, mert Paulovics atya ígéretéhez híven aztán épült iskola is, magyar iskola a templom és a parókia mellé, még a múlt században, annak az utolsó esztendejében. Több tantermes volt, nagy, három osztállyal, egy elsővel, egy másodikkal és egy harmadikkal, bár egyelőre csak délelőtt folyt benne tanítás. A tantestület négy személyből állt, három Miasszonyunk rendi apácából, név szerint Clara, Sophia és Vincentia nővérből, valamint Paulovics atyából. Clara nővér írást, olvasást és nyelvtant tanított, Sophia nővér történelmet, éneket és illemtant, Vincentia nővér pedig angolt. Paulovics természetszerűen a hittan rejtelmeibe avatta be az emberpalántákat, de rá hárult a számtan oktatásának feladata is.

Istvánék attól tartottak, hogy a fiuk nem szeret majd iskolába járni, hogy megriad attól, ami ott fogadja, és kényszeríteni kell. Vagy ha idővel megszokja, elfogadja is, nem bírja az igénybevételt, a terhelést és lefogy, leromlik, talán még meg is betegszik, mert úgy gondolták, hogy a városi iskola nehezebb, többet követel, mint a falusi. Annál kellemesebben érintette őket, hogy feleslegesen aggódtak, félelmük alaptalannak bizonyult. Hátán egyelőre üres táskájával Imruska nemcsak hogy már az első napon örömezt ment iskolába, hanem egyenesen jól érezte ott magát attól a pillanattól kezdve, hogy az anyjával belépett a kapuján egészen addig, amíg az érte nem jött. Nem akarták elhinni, de kétség nem fért hozzá. Csak rá kellett nézni az arcára, vagy hallgatni, amint lelkendezve meséli, milyen volt, mi történt ott, mit csináltak, mit mondott a tanító néni, ki ült mellette, kivel játszott az udvaron. Egy szó, mint száz, tetszett neki az iskola, a tanterem, elől a tábla, amelyre írni lehet, a pad, a padban a rekesz, amelybe a holmiját pakolhatja, a sok kép, betű, felirat a falon, a térkép — még térkép is van, Magyarország térképe —, az óra, a szünet, a folyosó, a mosdó. Tetszett neki az ábécéskönyve, a füzet, a ceruzája, a radírja, amelyeket kapott. Tetszettek neki a gyerekek, és a tanító néni azokkal a nagy, fehér füles főköttőkkel. Még Paulovics atyát is rokonszenvesnek találta. Nem viselt olyan díszes, bő, hálószerű ruhát, mint a misén, hanem egyszerű fekete 'szoknyát' fehér nyakgallérral, és egészen más volt, nem olyan ijesztően komoly, ünnepélyes, mint ott, hanem mosolygósabb, barátságosabb. Tetszett neki minden és mindenki, együtt és külön-külön is. Olyannyira, hogy legszívesebben estig ott maradt volna, és valósággal neheztelt az anyjára, hogy délután Bözsikével érte jött. Mikor pedig véget ért a hét, és megtudta, hogy vasárnap nincs tanítás, sírva fakadt, hogy nem mehet akkor is iskolába, és alig lehetett megvigasztalni.

Tanulni is jól tanult, az első naptól kezdve a többiek előtt járt. Az órákon áhítatosan figyelt, valósággal itta Clara nővér szavait, és készségesen követte utasításait. Aktív volt, sűrűn jelentkezett. Nem tévesztette el a betűket, számokat. Biztosan azonosította és egy idő után ő is rajzolta őket legszebben. Ez részint onnan eredt, hogy már előzően ismerte valamennyit. Otthon tanulta meg őket, a *Szabadság* című amerikai magyar napilapból és a hetente megjelenő *Katolikus Magyarok Vasárnapjából*. Az apja olvasta ezeket a sajtótermékeket. Nem vette egyiket sem. Itt, Toledóban nem is vehette volna, csak előfizetni lehetett rájuk, mert Clevelandben jelentek meg. Kölcsönkapta őket, egyiket Paja bátyjától, másikat Gyurcsikéktől. De nem minden számot kért el, csak egyiket-másikat hozta el, de eleget ahhoz, hogy gyakran heverjen egy-egy példánya valamelyiknek a nappaliban, az ebédlőasztalon, vagy a tálalószekrényen. Nem tanította a fiát belőlük, nem lett volna hozzá türelme, meg értelmét se látta volna még, de az a szavakat látva addig kérdezgette, melyik milyen betű, hogy hívják ezt vagy amazt, először csak a nagyokat, aztán a kicsiket is, mígnem megtanulta, és kívülről tudta valamennyit. Ha meg éppen nem volt otthon kölcsönűjság, vagy az apja távol, akkor az anyjától tudakolta, mikor az a Bibliában olvasgatott. Annak ez, kivált vasárnap délutánoként, mikor ebéd után elmosogatott, és kissé jobban ráért, bevett szokása volt. Ezen és az imakönyvén kívül, amelyből olykor templomi énekeket is énekelgetett magának csendesen, mást nem nagyon vett a kezébe. Az anyját ezzel még jobban zavarta, de az csak türelmebben válaszolgatott neki, mint az apja, aki egy idő után mindig megelégtelt, hogy folyton félbe kell szakítania az olvasást, és erőlyesen felszólította, hogy most már hagyja békén. A Bibliához különben másként nem is jutott volna hozzá. Annyira vigyáztak rá, hogy még véletlenül sem hagyták elől, és azt sem engedték meg neki, hogy önállóan lapozgasson benne. Az is hátrányos volt még, hogy nagyon aprók, szinte mákszem nagyságúak voltak benne a betűk. Ellentétben az újságokkal, amelyekben viszont jóval nagyobbak. Azonkívül azok szabadon rendelkezésére álltak, nem kellett megvárnia, míg az apja olvasásukba fog, maga is forgathatta őket, és olyankor az sem vette zaklatásnak kíváncsiságát. Meg azokban rajzokat, képeket is talált, amelyek még külön érdekessé tették őket.

Ebből, a többiek megelőzéséből lett azután a baj. Mintha ismétlődnének a dolgok, ugyanaz történt vele, mint annak idején az apjával, akit, hogy lekössék, kétszer járattak Szajlán az első osztályba. Imruska ugyanis egy idő után unatkozni kezdett. Egyedül, feladat, kihívás nélkül maradt, mert a többiek nem tudták követni, lemaradtak, vagy csak csigalassúsággal kullogtak utána. Amíg Clara nővér a többiekkel bajlódott, ő tétlenül várt, vagy csak azt ismételte el a szájával, kezével, amit már tudott, amikor hébe-hóba mégis felszólította. Ezért aztán, hogy agyonüsse valamivel az

időt, elkezdett rendetlenkedni, fegyelmezetlenkedni, és különféle módon zavarta az órákat. Eleinte csak izgett-mozgott a székén, aztán súgott annak, aki nem tudott valamit, majd olyankor is megszólalt, amikor nem kérdezték, kommentálta mások feleletét, belebeszél az órába, kiegészítette Clara nővér magyarázatait, míg nem végül áttért a padszomszédja, a közelben ülők piszkálására, hintázott a székével, csapkodott az olvasókönyvével, a füzetével, szándékosan leejtette, hagyta elgurulni a ceruzáját, vagy egyéb olyat művelt, amivel elvonta osztálytársai figyelmét. Ehhez társult még, hogy a szünetben az udvaron irányítani akarta a többieket, uralma alá vonni, megmondani, megszabni nekik, mikor, mit és hogyan játsszanak, vagy mit tegyenek, ha nem játszottak. Talán ezzel is változatosságot akart lopni az életébe, de az is lehet, hogy eleve hajlott erre, ezt egyelőre nem lehetett volna megmondani, ám ha örökölte ezt a parancsolhatnékságot, akkor csak apai nagyapjától, Jánostól. Elég az hozzá, hogy ez is újabb összeütközések forrása lett. Elsősorban az osztálytársaival ugrasztotta össze, akiknek némelyike ezt rosszul tűrte, vagy egyáltalán nem, és szembe szállt vele, aminek sokszor verekedés lett a vége, és nem egyszer ő húzta a rövidebbet. Clara nővér ezt sem, vagy ezt még kevésbé engedhette meg. Ez már a pedagógusi tekintély nyílt aláadását jelentette volna.

Erről és a többiről is próbálta leszoktatni. Először gyengéden, szép szóval, aztán erélyesen. Amikor pedig nem sikerült, kerekperccel megtiltott neki minden kilengést. Midőn pedig annak se lett foganatja, a rendtartás értelmében minden esetben átadta a legfelsőbb helyi hatóságnak, az egyúttal az igazgató szerepét is betöltő Paulovics atyának, aki azután a klasszikus európai nevelőeszköznek, a testi fenytetésnek nem a legdurvább, de mindenképpen feletébb fájdalmas változatához, a körmöshöz folyamodott. Nem az osztályban, a többi gyerek színe előtt, hanem az irodájában, ahova el kellett zárándokolnia a szünetben, vagy ha a szünetben követte el tettét, a szünetet követő óra utáni szünetben. Állítólag pedagógiai célzattal választotta e helyszínt, a nagyobb nevelő hatás elérése érdekében. Így ugyan magát a büntetés végrehajtását senki sem látta, de annál nagyobb félelmet keltett vele a tanulók körében. Nyitva hagyta irodájának ajtaját, és minthogy az központi helyen úgy helyezkedett el a földszinten, hogy nem csupán az egész épületben és az udvaron hallani lehetett az áldozat jajgatását, hanem a folyosói visszhang fel is erősítette a csapásokat, mindenki súlyosabbnak vélhette őket, mint amilyenek azok valójában voltak. Paulovics atya feltétlen hívei ennek az ellenkezőjét állították. Szerintük éppen hogy azért osztotta a körmöst a szobájában, nehogy indokolatlanul félelmet ébresszen a többi, vétlen tanulóban, az ajtaját pedig ilyenkor nem kinyitotta, hanem csak nem csukta be, mert nagyon helyesen az volt a szokása, hogy bárki bármikor bemehessen hozzá, továbbá lássa, hogy nincsenek titkai.

Maga a körmös következőképpen zajlott le.

Megszólalt a szünetet jelző harangocska. Clara nővér még beszélt, de már senki nem figyelt rá. Mindenki gyorsan becsukta könyvét, füzetét, eltette ceruzáját, és Clara nővér intésére felpattanva elhagyta a termet. Imruska is ezt tette, csak nem olyan lendületesen, sietve, mint a többiek. Lassan, vontatottan lépkedett, pedig senki nem akadályozta az előrejutásban. Ellenkezőleg, az előtte haladók inkább engedték, mintegy utat nyitottak neki. A folyosóra kiérve Paulovics atya irodája felé vette az irányt, mialatt szinte mindenki a kijárat, az udvar felé igyekezett. Itt már nagyobb volt a tanulószűréség, és helyenként torlódás is támadt, mert a másik két, földszinti teremből is kitódult mindenki. Ám ő még mindig szinte zavartalanul folytathatta útját, mert amikor egy-egy bolyhoz ért, az hirtelen felritkult, vagy előzékenyen kitért előle. Nem kérdezte senki, és ő sem mondta senkinek, hova megy, a szembejövők, a más osztálybeliek mégis egyből tudták, hova tart. Elég volt ránézni, gyászos képe, lógó orra elárulta. De aki nem fűrkészte az arcát, az is könnyen kitalálhatta, hogy körmösséssel van dolga, hiszen ezt már ismerték. Ha szünetben valamelyikük a józan ésszel ellenkezően szembe jött velük, az csak Paulovics atya szobájába mehetett, és menetelének csak egy oka lehetett: körmös.

Mikor Imruska az irodához ért, megállt a nyitott ajtóban. Kisöpörte a haját a szeméből, és megigazította magán a ruhát. Az ajtóból nem lehetett az egész irodát belátni, egy harmada az íróasztallal együtt takarásban maradt. Illedelmesen kopogtatott az ajtófélfán, a felhangzó tessékre belépett és köszönt. Paulovics atya az íróasztalnál ült, és rendesen írt valamit. Nem viszonzta a köszönést. Mikor befejezte, letette a tollat, felnézett és bólintott. A felső fog-sora alá tolta az alsó ajkát, és széthúzta, majd becsukta a száját, mintha mérlegelne valamit, de végül soha nem mondott semmit. Oldalt lenyúlt, kihúzott egy fiókot, és kivette belőle a pálcát. Felállt, ellépett az asztaltól, és próbaképpen suhintott vele egyet a levegőben, aztán intett Imruskának, hogy jöjjön közelebb.

Imruska közelebb ment, és vigyázással megállt előtte. Felfelé fordított tenyérrel maga elé nyújtotta mindkét kezét, és visszahajtotta, majd egy pontban összefogta az ujjait oly módon, hogy az ujjbegyei nagyjából egy síkban legyenek.

Paulovics atya megint suhintott a pálcával, de még mindig nem ütött. Úgy találta, hogy az ujjbegyek nem zárnak rendesen, és megcsóválta a fejét. Imruska erre újrarendezte apró ujjait gondosan ügyelve arra, hogy most már egyiknek a begye se legyen magasabban a többinél. A leghosszabbakkal, a két mutatóujjal mindig baj volt. Vagy kiállt a hegyük, vagy védekezéséppen ösztönösen a hüvelykujjak vége alá bújtak.

Mikor Paulovics atya kielégítőnek találta az ujjtartást, ismét felemelte a pálcáját, és ezúttal már csapott is. Imruska összerándult. A másik kezére mért másodikat — Paulovics atya igazságo-

san váltogatta a kezeket — már jobban viselte. Minél több ujjbegyet ért egyszerre a pálca, annál jobban eloszlott, és annál kevésbé fájt az ütés. A tulajdon érdekében arra kellett tehát törekednie, hogy úgy tartsa, de, sajnos, kettőnél több ritkán jött össze. Különösen a harmadik ütést követően, mert akkor már rendesen fájt, és felszisszent. Az ötödik után feljajdult, és már csak arra ügyelt, hogy semelyik ne álljon ki nagyon, mert ha valamelyik jelentősen túlnyúlt, az kapta az egészet. Imruska a hatodiktól kezdve szabályszerűen jajgatott, és minden csapás után önkéntelenül elkapta a kezét, vagy mindkettőt leeresztette, mert már zsibbadtak is a karjai. Paulovics atya ilyenkor mindig rákiáltott, hogy vissza, vagy ha nem tartotta őket megfelelő magasságban, megkettőzte az ütés erejét.

Némi segítséget jelentett még a nagy köröm is. Csakhogy rendszeresen vágatni kellett otthon, mert a tisztasággal együtt a hosszát is ellenőrizték. De ha valamiképp mégis sikerült jobban megnövesztetni — Imruskának egyszer sikerült —, akkor az valamelyest tompította az ütést. Nem mindig, mert olykor azonnal letört, vagy rosszabb esetben behasadt a körömágy irányában, és az ujj ugyanolyan védtelenné vált, mint lett volna anélkül. A bőr általában a hetedik csapás után repedt fel, és az ujjak is csak akkor kezdtek el vérezni. Nem mindegyik, némelyik csak véraláfutásos lett és bekékült. A kisujjak, rövidebbek lévén és szélsők, olykor még ezt is megúszták. De akkor már szinte mindegy volt. Ez nem csökkentette a fájdalomérzetet, és a látvány sem ijesztett kevésbé, mert Imruska — és mások is ezt tették, akik nem bírták látni a tulajdon vérüket, főként lányok, noha azok a tucatnak csak a felét kapták —, elfordította a fejét, vagy lehunyta a szemét.

A tizenkettedik csapás után Paulovics atya leengedte a palcáját, és végre megszólalt.

Azt mondta:

— Elmehetsz.

Nem lihegett, de kissé kimelegedett, és kipirult az arca. Ettől valamelyest megenyhültek a vonásai. Szánakozva, szinte jóságosan tekintett Imruskára, bár nem lehetett eldönteni, hogy őt sajnálja-e jobban vagy magát inkább. Imruska könnyek között köszönetet rebegett. Mert az is a regulához tartozott, a körmost meg kellett köszönni, hiszen az elszenvedő érdekét, épülését szolgálta, Paulovics atya pedig szívességet tett, amely neki fáradságába került.

Imruska alázatos dicsértessékkal távozott, de nem ment a többiek után az udvarra, mert közben jóformán véget ért a szünet. Csak éppen annyi ideje maradt még, hogy felszárítsa a könnyeit, és a mosdóban lemossa a kezéről a vért. A büntetés az utolsó csapással véget ért, de a gyötrelem nem. A mellékhelyiségbe könnyűszerrel bejutott, mert folyton nyitva felejtették az ajtaját, bent pedig valamelyik csapból mindig folyt a víz, úgyhogy nem kellett használnia a kezét. Csak besétált, a sugár alá tartotta, és az magá-

tól lemosta. A tanteremben viszont, ahova órakezdesre visszatért, miután a nadrágjába törölte, már nem nélkülözhetette. Kivált a ceruza fogása, vezetése bizonyult fájdalmasnak, de a rádirozást is megszenvedte. Nemcsak azon az órán, hanem a hátra lévő többen is, másnap is, néha még napokig is utána. Pedig az anyja délután otthon rendesen ellátta, bekötözte, olykor vizesborogatta is az ujjait, és kanalat, villát sem kellett egy darabig kezébe vennie, mert minden étkezésnél megetette, mint egy kisbabát.

Anna mindig elszörnyülködött, mikor Imruska ilyen ujjakkal jött haza az iskolából, és teljes mértékben együtt érzett vele. Elítélte, de legalábbis túlméretezettnek tartotta ezt a büntetést. István se örült neki. Ellenezte a testi fenyítést. Még legénykorában megfogadta, hogy ha neki fia lesz, ő egy ujjal sem nyúl majd hozzá. Verte őt az apja eleget gyerekkorában, nem kíván annak a nyomdokaiba lépni. Nem is emelt kezet soha Imruskára, pedig sokszor viszkedett a tenyere, ha nem fogadott szót, vagy rossz fát tett a tűzre. De Paulovics atya elbizonytalanította. Tőle félig-meddig elfogadta abban a hiszemben, hogy az más, ő talán jobban tudja, elvégre tanult ember. Meg ha az iskolában rosszkodik, akkor csak fegyelmezni kell, és ha ott ennek ez a módja, a körmös, akkor legyen. Nem tehetnek vele kivételt. Majd nem bántják, ha abbahagyja, ha megjavul, aztán nem rendetlenkedik, nem verekedik. Hiszen csak avval volna baj, a magaviseletével. Különben nincs rá panasz, különben szeretik, becsülik, mert eminens, jól tanul, nagyon is jól.

— Fenyítse csak, plébános úr, ha nem használ a szép szó! — szaladt ki önkéntelenül a száján, mikor Paulovics atya először panaszkodott rá.

De mindjárt meg is bánta, hogy ilyesmit mondott. Ha már helyeselte, legalább ne bízta volna — gondolta magában. Talán szólni kellett volna neki, hogy üssön kisebbeket. Vagy állják le avval a körmösvel, találják ki helyette valami mást, amivel nem teszi tönkre a kezét. Akkor el is határozta, hogy adandó alkalommal beszél majd vele. De csak nem tette, sem akkor, sem később, pedig aztán már más oka is lett volna rá.

Az első félévben ettől eltekintve elégedettek lehetnek Imruskával, de a másodikban változott a helyzet tanulás tekintetében is. Imruska lelassult, megtorpant, visszacsúszott. Ha nem is került a többiek, a nagy átlag szintjére, de önmagához, tulajdon korábbi teljesítményéhez képest mindenképpen lejjebb. Kedvét szegte a sok büntetés, az ujjai ellen intézett, már-már hadjárat jellegét öltő megannyi támadás. A testi fájdalom lelkivel párosult, mert ösztönösen igazságtalannak, megalázóznak kezdte érezni ezt a gépies, a mindenkori vétség súlyától független, szigorú büntetést. És különös módon éppen akkor, amikor már ritkábban kellett elszenvednie, mert Clara nővér egyre kevesebbszer küldte Paulovics atyához. De nem csak a körmösök voltak ezért a kedvezőtlen változásért okolhatók. Változott, bővült a tananyag is. A számtant kivéve, de még az írás, olvasás

kapcsán is olyan dolgok tömkelegét kellett a gyerekeknek megtanulniuk, amelyeknek semmi közük nem volt itteni életükhöz, és nem tudtak velük mit kezdeni. Zsenge, kis korukban hozták ki őket Magyarországról, és nem voltak róla emlékeik, vagy ha mégis megtapadt valami bennük, az idővel elhomályosult, esetleg teljesen feledésbe merült. Vagy — és ilyenek is számosak akadtak — egyenesen itt születtek Toledóban, a magyar negyedben, és Amerikát tekintették a hazájuknak. A másikat, az óhazát csak szüleik elbeszéléséből ismerték. Az távoli, elvont, bizonytalan valami volt, és legjobb esetben is csak otthon létezett, a lakásban, a házban, az udvaron. Mihelyt kiléptek az utcára, elmentek valahová, nyomban eltűnt, megszűnt, hiába láttak az üzletek homlokzatán, némely utca névtábláján magyar neveket, vagy hallottak sokfelé magyar beszédet. Legtöbbjének még az sem ütött szöveget a fejébe, miként van az, hogy ők maguk is magyarul, vagy magyarul is beszélnek, hogy ennek ellenére elsajátították és használják ezt a furcsa nyelvet. Hazai tankönyvek segítségével, minden változtatás nélkül átvett otthoni tanmeneteket követve főként magyar történelemmel, uralkodóházak históriájával, hadvezérek dicső tetteivel, évszámokkal, helynevekkel és mindenféle egyéb, fontosnak vélt adattal töltték a fejüket. Szóról szóra ugyanazt kellett bemagolniuk, mint magyarországi társaiknak, és ugyanarról, ugyanúgy számot is adniuk, mint azoknak. Ezen túlmenően pedig szinte kizárólag magyar népmesékkel, regékkel, mondókákkal traktálták őket, és nyakra-főre népdalokat énekeltettek velük. Megkívánták tőlük továbbá azt is, hogy mindenféle hazafias versikéket tanuljanak meg harmad-, negyedrangú hivatalos költőktől, és akkor is el tudják szavalni, ha álmukból verik fel őket.

A szülők ezt ismerték, és nem találtak benne semmi kivetnivalót. Inkább helyeselték. Tetszett nekik, hiszen velük is ezt csinálták otthon annak idején, azonkívül magyarokat akartak faragni a gyerekeikből, és zömmel iskolázatlanok lévén maguk is úgy ítélték meg, hogy ennek ez a legmegfelelőbb módja. Istvánék se vélekedtek másként, ha egyáltalán gondolkodtak a módozatok felől. Esténként rendszeresen kikérdezték Imruskától a leckét, és ellenőrizték, megírta-e a házi feladatát. Ezenkívül annyit tettek még, hogy szorgalmasan eljárta az iskolai ünnepélyekre. Azokat a gyerekek is élvezték, mert ők szolgáltatták a műsort, és olyankor elmaradtak az utolsó órák. Ám ez nem változtatott a lényegen. Ráadásul az ünnepélyek is e szellemben fogantak. Az otthoni állami ünnepekhez kapcsolódtak, és bevallott céljuk a hazaszeretet táplálása, erősítése volt. Még az egyházi ünnepek, így a karácsony vagy húsvét alkalmából rendezetteknek is. A kis szereplőket akkor népviseletbe öltöztették, és a Monarchia sajátos tudathasadásos állapotának megfelelően se a betlehemi jászol másánál, se a szent sír utánzatánál nem maradtak el a Kossuth Lajos elhozta magyar szabadságról és Ferenc József király magyarok iránti végtelen jóságáról szóló szavalatok.

Utólagos önigazolás

*Az ügyesség megalkuvás. Annak elfogadása,
hogy nem tehetünk többet, mint ami két
meghosszabbított kézzel tehető. Aki leejti
a labdát, melléüt a szögnek, az nem
hiszi el, hogy a világ megváltoztatható.*

*Az ügyetlenség nagyképűség, nagyratörés.
Az ügyetlen nem bízik az ujjaiban, az erejében,
a sikerben — bizalmatlansága jogos,
de túlbecsüli magát. Abból se lesz
semmi baj, ha boldogul pár, lehetőségekhez*

*szabott tárggyal. Az ügyetlen még
nincs otthon az emberi világban:
kevesebbet akar vagy többet akar,
nem szokta meg önmagát, a létet,
löttyög benne, mint kannában a víz.*

*Az ügyesség megalkuvás. Aprópénzre váltása
tehetetlenségünknek, alkalmazkodás
a lehetségeshez. De aki többet akar,
az folyton leveri a vázát, olvashatatlan
az írása, még egy füzetet se tud*

bekötni, újságját kifordítja a szél.

Nincsvan

Ludvík Vaculíknak

*Az a nagy fa, ami gyerekkoromban a zöld
szoba ablaka alatt állt. A fát aztán
kivágták, de újrahajtott, levelei
kétévente az emeleti ablakot verdesték.
A ház sincs meg már, de újrahajtott.*

*A fán megtelepedő gomba — növényi
bőrbetegség. Az eladott ház oldalán
újranövő halott fa — az emlékezet
diadala a létezett felett. Nincsvan.
A volt kibomlása a jelenben,*

*levelek nélkül a jövő felé. Leszvolt.
Burjánzás a jövő egy letörött ágán.
Vadhajtások, gombafonalak, az idő
nem egyetlen oszlopban telik, hanem
szálakra szakad, összecsomózik,*

*penészszerű bársonnyá, piros kalappá
áll össze, melyen fehér nyúlszőr
pamacsok vannak. Szerdafonál, vásárnap-
hétfő vonal, keddsomó, csütörtök-
mondás, ápriligomba, felhőoktóber.*

Augusztus lekaszált növényi szára.

Októberi csilingelés

Oskar Pastiornak

*Az október előbb csak nagyon puhán
aranysárgára rágja a levelek szélét.
A felhők szürke fennmosórongya közül
a déli harangszóba napméz csorog,
mint erős teába. A hit édesebb lesz,*

*a túlvilág színe bordóból mézbarnába
vált. Bármelyik szék megteszi gyóntató-
széknek, és a néha megjelenő árnyék
gyóntatónak. A hit a bűnök bevallásával
kezdődik, arany hangon csikorog*

*a gyorsvasút, a levegő egyre hidegebb
lesz, megtelik mustszaggal, két becsukódó
ablaktábla présében sáros mustot vet
az őszi. A hordó alján kövek is koppannak.
Ilyenkor a lovak nyakába csöngő került,*

*és Bakonymérő tele lett csilingeléssel,
mintha már túl lennénk az utolsó
ítéleten, és mindenki jól vizsgázott
volna. Meghalni nemcsak a betegségek miatt
kell, hanem hogy az öröklét mustjában*

a fejünk a hordóhoz koppanjon.

A sík elhordása

*Csak ha beletörődöm, hogy rövid
ez az idő, akkor lesz majd hosszú.
Csak ha látom a végét, akkor
nem jön el soha. Soha: itt
maradt maréknyi semmi a világ*

*kezde előtti időkből. A kő is
él, csak létét jobban szétszórta
a semmibe, ahogy koldus fordítja
bele a pénzestányérja fenekén
összegyűlt szemetet a Dunába, miután*

*a pénzt kiszedte. És a vízfelszínen
koppan a pénzszemét, mint kővön
a tízfilléres. Pénzszemetet sodor
a víz lefelé a Dunán, himlőhelyes
a sík, elhordják őt is, mint a*

*hegyeket. Csak ha beletörődöm,
beláthatatlan a világ, fogok át
belőle keveset. A kevés megégeti
a bőröm. A sok lehűti. Egy percre
százezer év nemlét ellentéte fér.*

Millió év nemlét fogy el egy vacsora alatt.

Hierofánia

**Visky András: *Tirami sú. Két monológ.*
Fekete Zsolt: *Tanger***

1975-ben született Pécsen.
Irodalomkritikus, költő. Leg-
utóbbi írását 2008. 6. szá-
munkban közzétük.

¹Visky András: *Tirami
sú. Két monológ.*
Fekete Zsolt: *Tanger*,
Koinónia („Éneklő Borz”),
Kolozsvár, 2006.

²Első, szövegszerűs-
gében a mostanítól alig
különböző megjelenése:
Júlia. Fekete Sas Kiadó
– Magyar Rádió Rt.,
Budapest, 2003.

³In: A *különbözőség*
vidékén. Vigilia Kiadó,
 („Vigilia/Esszék” [4.]),
Budapest, 2007.

⁴Visky Júlia: *Három ke-
reszt*. Koinónia, Arad,
1993.; Visky Ferenc:
Szerelme szorongat.
(Szerk. Bálint Ágnes.)
Koinónia,
Kolozsvár, 2004.

(*Két könyv?*) Kétszerzős könyvet tartunk a kezünkben.¹ A gerinc — kevésbé világos okokból — ezt még nem jelzi, csak a címlap s még pontosabban a tartalomjegyzék utal rá: Visky András két drámai szövege között Fekete Zsolt fényképsorozatát lapozhatjuk végig. A rendhagyó képi átvezetés a kötetet háromosztatúvá teszi; a hármasság szavatolta egyensúly (mint alapvető olvasástapasztalat) pedig megerősíti előfeltevéssünket: egy könyvet, egyetlen művet, de két egyenrangú alkotói teljesítmény összegét tartjuk a kezünkben. A fotók nem illusztrációi az írásoknak; a két szöveg nem magyarázat a képekhez. Jóllehet óhatatlan a kapcsolat, a kapcsolódás. Óhatatlan, legföljebb — mint alább talán kiderül — nehezen fordítható le a fogalmi-értelmezői nyelv talmi pontosságára.

(*Két monológ?*) A *Megöltem az anyámat* aránylag friss alkotás; a *Júlia* vagy *A szerelemről* immár külföldön is sikerrel játszott darab.² Monológok? Monodramák? A szerző a *Színház és idő* (Születésnap levél Pályi Andrásnak) című esszéjében³ az „egyszereplős darab” terminust használja és ajánlja. Nem alaptalanul. Hiszen a színen ugyan egyetlen személy áll és beszél, ám beszéde megszólít, felidéz, *megteremt*: megteremti, jelenvalóvá teszi a megszólítottat vagy a felidézettet. A Másikat, akinek jelenlétként valóssá váló létén az Én egész sorsa múlik. (Hogy ez a Másik egy valamikori barát, a mindenkori befogadó vagy Isten: *majdnem* mindegy.)

(*Kitérő*) Mindkét mű hordoz életrajzi vonatkozásokat. Egyik személyes élményből táplálkozik, a másik családtörténetet dolgoz fel. Főként az utóbbit több kritikus is részletezi, a szerző maga is elmondta már, amit el lehet. Zsákcúcs értelmezés volna azonban, amelyik a Visky családra írta vissza a darab szavait. A műalkotás létmódját hamisítanánk meg, ha a személyességet ilyen módon értenénk félre. Értenénk el, el magunktól. Nem véve komolyan, hogy az esztétikum éppen azáltal kínálja fel magát *bármiknek*, hogy a konkrét eredetet az általános avagy a fiktív/imaginárius terében teszi hozzá(-nem-)férhetővé. Így, miközben a referencializáló olvasat kísértéséről lemondunk, jó szívvel ajánlunk két könyvet az olvasó figyelmébe: Visky Júlia *Három kereszt* és Visky Ferenc *Szerelme szorongat* című munkáját.⁴ A szülők nézőpontja, az önéletírás és tanúságtétel műfaja más utakra hív, de nem kevesebb élményt ígér, mint a drámaíró műve.

(*Visky András színháza*) Milyen Visky András színháza? Bontsuk ketté a kérdést: 1. miféle színházeszményt képvisel a szerző mint esszéista és mint színházi szakember; 2. mindebből mit valósít meg saját alkotói gyakorlatában. Miután kettébontottuk, állapítsuk meg gyorsan: Viskynél nincs szó két kérdéstről. Nincs, hiszen éppenséggel ő az, akinél nem válik el elmélet és gyakorlat, teória és praxis. Jelen műveiben sem. A már hivatkozott esszében olvashatjuk: „Attól tartok, kilátástalanul nehéz színházat és spiritualitást egymás közelségébe hozni egy olyan színházi kultúrában, amelyben a Grotowski-fordulat nem következett be. (...) ...abban a színházi kultúrában, amelyben a lineáris, történet elvű, anekdotikus dramaturgiák uralkodnak, a töredékes lét vagy a szent idő, a hierofánia nem homogén tere színházi praxissá aligha fordítható le.” Nem a panasz és a bírálat szólama az elsődleges, hanem a vallott és vállalt értékek a fontosak itt: a színházat templomi közeggé avató spiritualitás, a hierofánia, a szent idő — mint színháztudományi szigorral alig fölfogható fogalmak. Amelyek elválaszthatatlanok a Visky-drámák központi — s az értelmezők által rendre elősorolt — kategóriáitól: hit, hűség és szabadság erkölcsétől s lélektanától, szeretet és szerelem bonyolultan evidens kérdéseitől, egyén és (kis)közösség viszonyának bensőséges dilemmáitól. Két lappal később ekképp foglalódik össze a színház ontológiája: „A színház, ha színház, önmaga megszüntetésére tör, amikor formát keres; nem-lenni akar, hogy újból lehessen, amikor formát talál. A folyamatosból visszatér a töredékesbe, de itt sem marad meg. »Itt vagy? Adj jelt!« — ez a létformája. Arról az együvé tartozásról »beszél«, amely számomra a legbiztosabb és a legtörékenyebb, a lehetetlennel határos tudás.” A lehetetlennel határos tudás: ha jól értjük (érezzük inkább), ez a tudás formálja tragikussá a két „monológot” — s ez hatja át a tragikumot talán megokolhatatlan, ám biztosan nélkülözhetetlen reménységgel.

(*Megöltem az anyámat*) A mű alaphelyzete roppant világos: egy félig cigány, félig magyar erdélyi lány mondja föl — mint zaklatott leckét — hányattatásait. Az árvaházak (mint „Vidám Állami Gyermekegsemmissítő Intézetek” [38.]) világát, amelyben a nevelők (vissza-visszatérő műszóval: „likvidátorok” és „terminátorok”) nevelés helyett uralkodnak, éppoly érzékletes élőnyelvi fordulatok festik elénk, mint a kora felnőttkori éveket a Tiramisuban (e „káfé és kocsma”, ahol „mindenki mindenkivel” [52.], a félresiklottságukban egymásra utalt életek szimbolikus találkozóhelye). Többszörösen sérült identitás vallomása ez. Anya és anyanyelv (nevesíthető szeretet és belakható világ) nélkül nőni fel: a teljes kiszolgáltatottság allegóriája. Bernadettben az „anya csak egy nincs” keserű tapasztalata ér össze az „anyátlan nyelv” (15.) egyszerre személyes és történelmi indokaival: „Mire értettem a magyart, románul kellett beszélni. Mire románul megtanultam, magyarul kel-

lett. / Az egyik nyelv kikergette belőlem a másikat. / A cigányra meg senki nem tanított, sehol.” (43.) E valóságban értelemszerűen kínálhatná egy másik valóság esélyét a folyvást keresett, de meg sosem talált nyelv vágyott otthonossága. A keresés elszántságát már az első oldalakon emlékezetes nyelvi önreflexió jelzi: „Az ablakot és az eget, meg mindenkit az ágy rácsain keresztül látom. / Semmi szimbólum, ezen mindig dolgozni kell, ezt mindig ki kell jelenteni, egyértelművé kell tenni, le kell szögezni, mert az emberi faj elgyönyörödik a szimbólumoktól, könnyű szökik a szemébe az egész emberi fajnak és mindenki sír, mint a záporosó. Szeret a gyönyörűségtől sírni az emberi faj. Semmi szimbólum, nem kell sírni, szarok a szimbólumokra most és halálom óráján, ámen.” (13.) És jelzi még olyan alapvető eszmények elkeseredett újragondolása, mint a szabadságé: „Szabad? Én? Én aztán szabad vagyok. Mióta megszülettem, én vagyok a legszabadabb. Le kellene már gyűrni valahogy ezt a szabadságot, de sehogyan sem megy. Mióta eszemet tudom, meg akarok szabadulni az átkozott nagy szabadságomtól.” (57.) Az alaphelyzet, mint írtuk, világosnak tetszik. Ugyanakkor föltétlenül említendő erénye a műnek bizonyos pontok homályban hagyása, bizonyos — lényegét érintő — vonatkozások tisztázatlansága. Csipesz, az árvaházi társ, mely életszakaszban valós szereplő, s mikor csupán a képzelet görcsös játéka állítja elő alakját? Az anyagi világtól való kényszerű elszakadás története? Vagy itt is számolnunk kell a beszélőnek a múltat — akarva vagy akaratlanul — átírni akaró igyekezetével? Emlékezet, képzelet, hallucináció és képzelt hallucináció: mikor melyik adja a beszélő s az *elbeszélt* én sorseseeményeit? Nyitott mű, üres helyekkel: az irodalomelmélet talán így fogalmazna. S talán nem volna rest annak sem utána járni: érdemes-e értelmezői figyelmet szentelni egy-egy irodalmi áthallásnak. Például annak a kérdésnek, hogy olvasható-e a mű Franz Werfel *Bernadette*-je felől; hogy Csáth *Anyagyilkossága* kínál-e releváns kontextust az olvasáshoz; hogy Camus *Közönyének* elhíresült első mondata („Ma halt meg az anyám.”) intertextuális viszonyba hozható-e a darab cím-mé emelt kulcsmondatával... Látható, a tanulságosan hétköznapi történet tanulságosan sokrétűvé válhat. De ez már a kritikai befogadás jó okkal remélhető gazdagságától s alaposságától függ majd.

(*Szabadkozás*) Az irodalomkritika eszköztára (s kivált a recenziós hozzáértése) túlonként szegényes ahhoz, hogy Fekete Zsolt *Tángeréről* érdemben merhessen beszélni. Ez esztétát, fotográfust, művészettörténészt kívánó feladat volna inkább. Azt, hogy a gyermekeket — hol magányosan, hol kisebb-nagyobb csoportban — ábrázoló fotók szépek és megrázóak, egyszerűségükben megkapóak és titokzatosságukban elgondolkodtatóak: laikus olvasói tekintet is láthatja. Beható értelmezésre ezúttal tehát nem vállalkozunk — mindazonáltal egyetértő örömmel idézzük a kötet egy nagyszerű kritikusának ide vonatkozó sorait: „A *Tánger* a két monológ közé

⁵Szabó Róbert Csaba:
Vonalon haladó =
<http://www.kronika.ro/nd.php?name=Sh&what=8826> (Ugyanő
a Tanger/tenger-motívumra is kitért!)

van beékelve a maga tizenhat fotójával. Mindegyik fotón gyerek vagy gyerekek szerepelnek, összesen harminc. Éppen annyi, ahány fejezetből az első monológ áll. Ha rögtön átlapozzuk a fotókat a *Megöltem az anyámat* elolvasása után, akkor rögtön szembetűnik, micsoda csend lesz hirtelen. Hogy ez a harminc gyerek ott áll a kamerába bámulva, csendben bámul bele a kamerába, miközben lapozunk. Mintha arra várnának — mert várnak, ott állnak —, hogy az olvasó kiválassza őket, és ha kiválasztja, elmondható vele az előbbi monológ. Szerepválogatás. Casting. Mintha a gyermekek közé el lenne rejtve az, aki a monológot mondhatná.”⁵

(*Júlia vagy A szerelemről*) Női hangra írt, női sorsot kibontó-kiteljesítő mű a *Júlia...* is. S mint a másik darabnak, ennek is alapvető kérdései az egyén sorsa-sorstalansága, szabadsága és kiszolgáltatottsága (és kiszolgáltatottsága esetenként a szabadságnak!), illetve a saját történet (s azon keresztül a saját én) nyelvi megalkothatósága/elbeszélhetősége. Mint amabban, ebben is nagy szerep jut a biblikus betéteknek; s mint ott, itt is lényeges elem az álmok látomásos rendje, transzcendens logikája. És mindkettőt feszes dramaturgia, szigorú szerkesztés fogja egybe — aminek szerves (mert látszólag szervetlen) részét képezik az epizodikusan beillesztett történetek. (Előbbiben ilyen a buszelterítés tragiko-groteszk disszidálási drámája; utóbbiban például az elszakított országrészeket a tantermi térképen fekete krepp-papírral lefedő történelemtanár anekdotikus megidézése.) Más azonban a beszédhelyzet, s valamelyest a történetek tétje is különbözik. Júlia Bernadetthez hasonlóan egymaga néz szembe a nyelv által újraalkotott múlttal — viszont döntően nem magában, magához vagy a nézőkhöz beszél, hanem Istennel, Istenével áll perlekedő párbeszédben. (Beszéde hol fohász, hol panasz, hol pedig gyónás alakját ölti.) S a történet sem csak a sajátja: a szöveg a közös családi narratívára épül. A második világháború után az ifjú házaspár keletre menekül. Budapestről Romániába. A férj szülőföldjére; hite szerint: Istent követve. A családfőt (csak mert papként a dolgát teszi) huszonkét évnyi börtönre ítélik. Az anyát hét gyermekével kilakoltatják, s lágerbe száműzik. (A sorsvesztés Júlia számára is részben nyelvi természetű dilemmaként nyer értelmet: „Azóta hajnalban mindig megébredek, / azt hallom, vadul ugat egy kutya, / verik az ablakot, / rugdossák az ajtót, / és egy olyan nyelven beszélnek, / amit nem értek. // Pedig azóta már egészen jól tudok románul. / Mindhiába, álmomban újra nem értem mégsem.” [119.]) A barakkbeli lét nyomorúsága, a félelem, a féltés lélektana szoltárosan szép és szenvedélyes szavakat hív elő Júliából. A bibliai párhuzamok és parafrázisok *esztétikai* ereje, a hangnem- és hangulatváltások *erkölcsi* hitele, az egyetlen ujja húzott két jegygyűrű *érzelmi* szimbolikája: mind-mind a „szentháromságszög” (150.) *intim metafizikájáról* tanúskodik. Amelyben az én és a te életre-halálra szóló szövetségét

isteni jóváhagyás szentesíti: „Odajöttél hozzám és azt mondtad, / csupán egynek nem elég hűséget fogadni. / Kell még egy harmadik, hogy az adott szónak / értelme legyen.” (167.) (Nádas Péter 1973-as „filmnovellájában”, a *Vonulásban* olvashattuk, alighanem már ott is más szövegek emlékezeteként: „Testre test nem simulates, testre testet csak isteni kegyelem simíthat, mert minden, ami páros, undorító. Ha kegyelemben simul testre test, akkor Isten maga van jelen harmadiknak.”) Igaz, ezt meg kell, hogy előzze a — még — földi felismerés: „Az ember úgy van kitalálva, / hogy ne hallgathassa meg a saját szívét. / Ehhez valaki más kell.” (112.)

(*Nyomasztó? Felemelő?*) Ez is, az is. A *Megöltem az anyámat* világában a vigasztalanul sötét tónusok uralkodnak. A *Júlia* vagy *A szerelem* hasonlóan komor (jöllehet választékosággal, kiválasztottsággal tüntető) nyelvi valóságot hoz létre. Hasonlóan, de nem teljesen azonos módon. Nem, mert szereplői a hitre bízzák magukat. S a hitben: egymásra. (Szerelmes hit és hites szerelem így lesznek, csakis így lehetnek egymás szinonimái.) Bernadett elvesztett (valójában soha meg nem talált) énje helyén kérdések és kétségek sötétlenek; Júlia és gyermekei önfeladásának (a hit és a hűség jegyében) nem az én elvesztése az eredménye, hanem új én, új ember születése. A két darab együtt: nyomaszt és felemel, bezár és föl szabadít. Beszélhetnénk körülményesebben is a katarziszról, de a Visky-szövegek nyelvi pontosságához mérve már így is terjengősen érezhető minden mondatunk.

(*Második kitérő*) A hazai színházi kultúrában némiképp talán társaltan, de tágabb irodalmi művelődésünkben nem magános jelenség a Visky-féle gondolatiság. Vannak — ha nem is kánoni reflektorfényben — kortársak, akiknek művei hasonlóképpen képesek bizakodásra cserélni a csüggedést, és hitre a reménytelenséget. „Milyen alkímia izzítja fel / a semmit, hogy »mint a gőz a levesről« / róla mégis a hit párája gomolyog?” — ámul el a létezés paradoxonán Beney Zsuzsa egyik verse. „Menthetetlen mindig, ami van, / de ezüsttel szegve a széle. / Meg van mentve tehát” — fogalmaz Vasadi Péter költeménye, a paradoxon elfogadásában sejtve meg annak föloldhatóságát. Báthori Csaba jegyzete (a *Vigília* 2007/12. számában a karácsonyi körkérdésre adott válaszként) akárha Júlia férjének szelídségét gondolná tovább (aki a hatalom éjszaka megjelenő embereiben megvendéglésre váró angyalokat igyekezett látni): „Az ellenség szeretete még a hitetlenségre is komoly gyógyír. Ha más nem marad, higgyél ellenségeidben. (...) Én is ellenség vagyok, és engem ki szeret?” A képzőművészi érzékenység még egyértelműbben folyamodik az evangéliumi egyszerűség beszédéhez: „Végül is az egyedüli dolog, amiért érdemes ezen a földön élni, az az, hogy az ember tudjon szeretetet adni és elfogadni is.” (Simon András) S bizonyára nem véletlen, hogy

⁶Várszegi Asztrik:
Közösségben. Apáti tanítasok. Bencés Kiadó,
(„Bencés Lelkiségi Sorozat” 47.)
Pannonhalma, 2007.

ugyanerre a szellemiségre derítenek fényt az apáti tanítások is — a monostor közössége felé forduló figyelemmel, de a világi életek irányában is megnyíló figyelmességgel és felelősséggel: „Ha nem tartjuk is beszédmodunkat erőszakosnak, szavaink akkor is gyakran okoznak fájdalmat és bánatot magunknak és másoknak, a bennünk élő érzékeny gyermeknek. Ezért a továbbiakban gondolatokat, támpontokat kell keresnünk az együttérző, erőszakmentes jézusi közlésmódra, hogy előbb a szívünk, majd a nyelv síkján építsük le a köztünk meredő falakat. (...) Az erőszakmentes beszéd-mód lehetővé teszi, hogy valódi kapcsolatba kerüljünk önmagunkkal és másokkal, és hogy természetes (körültekintő) együttérzésünk tág teret kapjon.” (Várszegi Asztrik)⁶ Előbb a szívünk, majd a nyelv síkján... Bernadettnek lett volna esélye erre? Barátsága Csipesszel erre az útra vitte, vihette volna? S a traumatikus találkozás az édesanyjával? A történet folytatása árulkodnék erről igazán; a megíratlan, tehát kiben-kiben továbbírható eseménysor. Júlia pedig? Esélye és ereje neki is alig volt minderre. Csupán alkalma és indíttatása. *Elhívottsága*. Ami elégnék bizonyult. Elégnek, mert a legtöbbnek. A falak a szív és a nyelv síkján lebonthatatlanok. Ezért csakis lebontani lehet azokat.

(Szabadulás) *Megöltem az anyámat* — ez a cím indítja a kötetet. „Uram! / Szerelmem!” — e szavakkal zárul a *Júlia*. Irodalmi kiadvány aligha emelkedhet ennél mélyebbről ennél magasabbra. A szerkezet tené? Pusztán az elrendezés biztonsága? Ki tudja. Az utolsó oldalakra magasban járunk magunk is, boldog félelemben, óvatos boldogságban. Mint, ha vannak, a szabadok.

YVES BONNEFOY

A tanú fenyegetései

I.

Francia költő, esszéista (1923). Matematikusnak tanul, de érdeklődése hamar a költészet felé fordul. Kacérkodik a szürrealizmussal, majd filozófia-diplomát szerez, számos egyetemen tanít, jelentős esztéta, és művészettörté-

*Felszítani mi mást akartál asztalunkon,
Mint kettőzött tűzünket, a halált?
A vörhenyes, csupasz földi asztalt féltemben
Összetörtem hisz ott szél csapott fel: halál.*

*Öregszem. Odakinn a szónak igazsága,
A szélnek igaza harcba nem száll sosem.
És kilobbant a tűz, mely egykor templomom volt,
Nincs bennem félelem, nem alszom el.*

nettel is foglalkozik (éredéklődésének spektruma a gótikus falfestményektől Giacomettiig vagy Alechinskyig terjed). Számos angol mű, egyebek közt Shakespeare drámáinak és Yeats verseinek fordítója. Irodalmi, művészet-történeti esszéket publikál, hatással van rá a részben utazások során megismert Kelet szellemisége. Egyebek közt költészeti Goncourt- és Montaigne-díjas, az Akadémia költészeti nagydíjasa. Többször jelölték Nobel-díjra, konferenciák, monográfiák foglalkoznak művével. Néhány kötet cím: *Dans le leurre du seuil* (A küszöb csapdájában, 1975), *Ce qui fut sans lumière* (Fény nélkül, 1987), *Débuts et fin de la neige* (Hó előtt, hó után, 1991). Gyűjteményes kötete: *Poèmes — Verseks*, 1986.

II.

*Lásd, minden út, melyen jártál, most összezárul,
Már meg nem adatik a régi haladék,
Hogy tévelyegj kicsit. Kitér a tér előled,
Felhangzó lépteid egy helyben maradók.*

*Mért hagyta, hogy szeder indája lepje be
A csend tökélyét minden utadon?
Kopár tűz őrökdi emlékezet kertjében,
S hát te, árny árny között, hol vagy, ki vagy vajon?*

III.

*E kertbe nem lépsz be többé soha,
A szenvedés, magány útjai elmosódnak,
Holt arcoknak jelképe már a fű.*

*És az sem számít, magába rejtje-e
Sötét templom köve, fa belsejébe
Mégvakult, vérvörös arcú nap,*

*Hogy hosszan és
Álmodban haldokolhatsz, beéred annnyival,
Az árnyat sem szereted, bár elveszed feleségül.*

IV.

*Most itt vagy egyedül, csillag hiába mind
Közel van a közép s el is távolodik,
Jártál s járhat szokat, nem változik a lényeg,
Egyazon éj van itt, és vége-hossza nincs.*

*Lásd, most már önmagad önmagadról leválik,
Egyazon hang kiált, nem hallod, hangja sincs,
Netán te halsz meg itt, most, mikor már nem rettegsz,
Elvesztél volna tán, nem keresgél szed?*

V.

*Hallgat a szél, övé a legvénebb panasz tán,
Utolsó én leszek, megvédni holtakat?
A tűz emlék csupán s némi hamu-maradvány,
Záródó szárny nesze és holt arcok zaja.*

*Csak szürke víz vasát, tudod, mást nem szerethetsz,
Ha angyal zárja le egykor a partokat,*

*És beléfojtja majd a dermedt, néma part
Vízébe mind a fényt mely holt szárnyról pereghet.*

*Még pár kemény szavam legalább elfogadd,
Érted legyőzöm én álmomat, holtamat,
Szólítom kedvedért fákból, melyek recsegnének,
A lángot, legyen ő a hajó és a part.*

*Érted szítok tüzet a téren és időn túl,
Tűz-tépázó szelet, holt fának ág-bogot,
Visszhangból láthatárt, hol hullnak csillagok,
S holdat, mely dúlt halom halott közé zuhog.*

Fa, lámpa

*Öregszik a fában a fa, itt a nyár.
A madárdalt madár hasítja át elröppen.
A ruha pirosa fellobban, összetörve
Messzi égen az ős fájdalom szekerét*

*Ó, törekeny ország
Mint kézben hordozott lámpásnak a lángja,
Világ ereiben közel kering az álom
S egyszerűen dobog, ha megreped a lélek.*

*Te is szereted azt a pillanatot, mikor a lámpa fénye
Nappal jöttén kifakul, álmodik.
Tudod, hogy a szíved sötétje gyógygyerő,
Bárka, mely partot ér s ott majd lehull.*

Lackfi János fordításai

TANDORI DEZSŐ

Kis mondhatatlan-trió

Tamás Mihálynak

(Angyalvédkérőfohással mindazáltal)

*Hogy ne mondjuk „neki” a mondhatatlant,
de a nehezen mondhatót mondjuk!
Tanárnőnk költő-szava visszacsattan.
Régi gond? Legyen az ő gondjuk,*

*a régieké. Félúton magam,
öreg, de megújítgató,
létező–nemlétező angyalos–angyaltalan
egek számára megújítható:*

*Veled, Mihály, úgy egyetértve,
hogy a Valamikért cserébe
a Beckett-utáni semmibe, nem semmiség e’,
megyek,*

*ez szép, ne! Semmi szépet. De értek már egyet,
ha nem is értenek, ha nem értenek is velem egyet:
„mondható, nem mondható” — mondva az „mi-valami”?
Én a nem mondhatót tudom mind inkább nem mondani.*

*S mint a racionalisták,
nem keresem — annak, emennek — a nyitját,
de mint az irracionalisták
hiszik, én nem hiszem semminek nincs–titkát.*

*Csak még gogyózom ezek „felett”,
alant járművek el ne üssenek!*

A végtelen végoszlopa

Kokas Ignácnak

Könnyű megoldás: „Szlopa!
Ez a végtelen végoszlopa!”
Ily rajzzal:

hajjaj,
pláne kocsmakiállításon,
hová unokahúgom s vele-baráton
kívül sokan elrajzanak,
sok kedves alak
szoborparkozza,
ami így már nem is kocsmá.

De nem, ez könnyű megoldás!
Mondok más-
valamit.
Mi tanít,

rajtunk kívüli?
Mancsaft csak, kiüli
Oldalt a hajót
a tanító, a tanítás, a vízbe lóg,
s tegye!
S nem mondom senkinek: „te — ne!”
Ily szavakhoz Illyés stílusa kellene,
nem megyek bele.

Nem. Én azt mondom, ha egyszer kimondtad,
hogy bolondnak állnál,
ha magadról bárkivel szót vált'nál,
ettől nem könnyebb semmi,
visszaút nem fog teremni,

de már a végtelen végoszlopától
indul el az ily bátor-
kodó, bár nem való,

mert sok van benne másik-megtagadásból,
hogy te már nem vágyol
magadról, magadból semmit mondani,
ha bárkinek,

ha senkinek,
de, mondom, a „szlop” sem a végoszlop,
és semmibe nem vész a céloszlop,
az igazi efféle, ha végteleneknél,

túlnani ködökből kél,
csak addig kell kényeskedésnek
látszani, sejtésén ily végcélnak,
mely mégsem ad-veszt-elhull-és-kap-

kodna, ki, vissza,
én azt mondom, a venger-polák
rigmusra, ki-ki ily borát,
már ha, maga issza.

Már ha, s tűri, ha mondják:
a marha.
De a rejtelmes kettős oválisból,
bárki és bármit is szól,

eloben alább nem adja.
Néma, eszejtően (eszményien),
a többit a gyakorlatra hagyja.
Ahol minden úgyis az igazság...

fattyá.

Hát mégis, mint maykárolyindián...

...így szóltam, reménytelen, ha nem is ostobán:
„Beszéltem”
Értsd: nem
szóltam egy sztoikus szót se,
és hogy kuss, nem
mondta senki.
Ennyire lehet jutni,
míg ebből is el kell menni.

Hogy visszavedd, rólad mi tudomás,
valami más
planétán kéne újjászületned,
mikor már itt sincs
semmihez, sehol senkihez se kedved,
akihez van,
csak a seholban,
és amihez,

*ami csak önmaga múltja lesz,
másképp nem érdekes,
másképp nem érdeked,
csak pusztulásként állhat
össze veled.*

*Ennyit — témájáról a némaságnak,
a semmi újat nem akarásnak.
Alóla mindenk kibújnak,
futnak és fúlnak.*

Egy Weöres–feldolgozás (részlet)

„...ő maga az öröklét...”

Tehát:

...ö...r...ö...k...l...é...t...

*A mottó alól hiányzó (pl. vers)**

*„Nézek kit-ki sok érdeklődéssel,
csak szólnom hozzá: ne! semmiséjjel!”*

**A kegyest (Hamlet–Arany) a „semmiséjjel” nem nagy,
de nem is könnyen feledhető szóeleménye kárpótolja.*

NAGY FARKAS
DUDÁS ERIKA

Összekapaszkodó angyalok

1960-ban született Kishegyesen. Író, költő. Legutóbbi írását 2007. 9. számunkban közzöltük.

Az angyalos ágy üresen kong, a szüette lécek, mint csontvázbordák. Három pár matrac nyüstölődött el rajtuk az első szalmazsákok óta. Durva dörzspapírral áll a lányom az ajtóban: mi legyen, átfestjük, vagy adjuk oda valakinek, de kit érdekel az ilyen öreg kacat?

Muci néni és Márti, neki semmit sem mondanak a nevek. Nem rokonaink voltak: emberek, akikkel egymáshoz csapódva vittünk át néhány évtizedet. Az örökösök, a fiatalok elmentek, nekünk maradt a ház őrzése, lomtalanítsunk, érzelmi okokból nem szeretnének ők, nekik még minden tárgy fáj, de meg sem lehet hagyni mindent, tulajdonképpen semmit, mert sok a határ, hosszú az út, egy-két képet visznek, a többivel tegyünk belátásunk szerint.

Az öreg test, Muci teste egyszerre volt pihekönnyű, és súlyosabb az ólomnál. Márti, Muci lánya, nem hívott segítséget, mozdulatról mozdulatra, centiről centire haladva végül mindig sikerült a lehető legkényelmesebbnek látszó helyzetbe igazítani a hetvenéves asszonyárnnyéket.

Márti derekát szaggatta a kín, szívét a részvét: soha nem hitte, hogy egyszer ő lesz az, aki az utolsó napjaiban anyja mellett tölti az órákat, napokat, számolatlanul. Az éjszakák összefolytak a nappalokkal, és a kezdeti félelem, aggodás, szánakozás belefulladás a kimerültségbe, és mint akinek szíve nincsen, tette a dolgát, maga sem tudta, mikor van ébren, mikor alszik, egyformán ólmos köd vette körül.

Arra sem emlékezett már, melyik volt az a nap, szeptember hányadik napja, amikor a vonatról gyanútlanul a falu vasútállomásának begazosodott peronjára lépett, amikor az első benyomása az állomás repedt ablaküvegeiből, galambürölékes korlátból, tűzpiros bogyoit kínáló díszbokrok látványából állt össze. És illatokból. Illatok és szagok fogták körül, lépni sem tudott, maga előtt is szégyellte, hogy torkába gombóc, gyomrába kő szorult, és válla, mint nehézséget cipelőké, megfeszült.

Itthon van, mire hát ez a rémület, ami hatalmába keríti? Hogy otthon nagybeteg anyja várja, előre senki sem írta meg neki.

Márti anyját Mucinak ismerte a család, az egész falu így hívta. A férje nevezte el a nászéjszaka legizgalmasabb pillanataiban, amikor az összetáncolt pénzt számolták a vacsoráról megmaradt maradékok, megkezdett torták, mosatlan edények között a kisházban.

Mucikám, ebből megrendeljük a legszebb páros ágyat, amit csak Sámli Pisti tud készíteni! Olyan faragást a világ nem látott, szárnyas angyalok lesznek összekapaszkodva a fejünk fölött!

Úgy lett, lakodalom után két hónapig szorongtak a kopott, rozoga sezlomon, és éppen mikorra belefáradtak az éjszakai kényelmetlenségbe, Sámli Pisti üzent, mehetnek az angyalos támlájú ágyakért.

A fejük mögött szárnyukat ötven évig fáradhatatlanul ugyanabban a pózban tartó angyalok védelme alatt aludtak, eleinte csak kukoricacsuhéval töltött, havonta alaposan fölrázott zsákokon, de két évre rá igazi, rügös matracokat vettek közös napszámukból.

A fehérre festett bölcsőt is Sámli Pisti készítette, amibe az első, anyja mellett töltött hete után Márti, egyetlen gyerekük került. Márti később mindenkinek azt mesélte, a legelső emlékei a bölcsőből származnak, pontosan emlékszik a ringásra, arra, hogy a feje fölött jobbra-balra lendült a gerendás plafon, és a tányéros égő, a mestergerendán a sok kacat is vele ringott.

A továbbiakban hiába szerettek volna, nem született több gyerekük. A számolatlanul megfogadó, és utána a harmadik hónap végéig elhaló magzatok Mucit jobban tönkretették, mintha sorra szülhette és nevelhette volna őket.

Aztán Márti került az angyalos ágyba.

Amikor bementem hozzá — akarta ellenére látogattam meg —, először a fal felé fordult, néhány percig csak szapora lélegzetét hallhattam, aztán annyit mondott, hogy minek jöttél ide, én már elköszöntem tőled, mindenkitől telefonon.

Csontsovány teste átlátszott a vékony takaró alatt, csontjai szúrták a takarót és olyan rettenetesen idegennek, ismeretlennek tűnt előttem, majdnem visszafordultam, haza, felejteni, lezárni, ha már valóban elköszönt, minek a téblábolás, neki nem jó, nekem sem az, csodába az egészszel.

Mérges lettem, tehetetlenség érzete fogott el, se menni már, de maradni se lehetett nyugodtan: én csak látni akartam, beszélni, ha hagyja, és ha nem, akkor meghallgatni őt. Úgy éreztem, mint aki valamiben bűnös, mindenben, semmiben, az ugyanaz, féltem Márti betegségétől, a halál a sarkokban fészkelte.

Mindenki tudta, hogy kevés van hátra, kétségbeesett hazudozásainkat nem akarta hallgatni, inkább elbújt előlünk.

Minden jól alakult, a helyzethez képest. A rossz minden pillanatban jelen van, keressük azt, ami megment, ideig, óráig bár.

Vele mindig, mindent megbeszéltünk, mindent, amit senki más-
sal nem lehetett.

Te, figyelj, ne áltasd magad, a férfi nem azért van, hogy beszél-
gess vele, mondta, és a szemébe még visszatérő csillogással hitet-
te el velem, hogy van holnap, holnapután is.

Nem volt. Neki úgy, nekem egészen máshogy lett vége.

A virágáros asszonyt mindenki ismeri, az iparengedéllyel működő
virágosok megtűrik, van elég halott, aki eltartja őket, a feketén
dolgozó asszonyt is, mert itt többnyire csak a halottakra vesznek
virágot, esetleg gyerekek születésnapjára.

Muci lánya, Márti a halott, mondja az árus, és fogalma sincs,
hogy pontosan tudom, kiről van szó. A csokor, amit rendelésem-
re készít, egyáltalán nem halottra valónak készül, inkább, mint
vidám, „csak úgy hoztam” csokor, amilyent régen akkor is vit-
tünk egymásnak, ha nem volt rá semmi különösebb ok, alkalom.

Mártinak mindig ilyent vittem, kicsit, tömöret, tarkát, vidá-
mat, szemtelent, de gyorsan hervadót.

A vágott virág halottakra való, mondta nevetve, egy méretes
kávés bögrébe állította, és nem szentelt túlságosan sok figyelmet
neki, néha hetekig ott búzlótt a konyhaszekrény sarkán, mielőtt
kidobta volna. Azok a csokrok még a saját kertemből valók vol-
tak, saját összeállításomban, de az elmúlt sok év elvitt mindent:
se kert, se más, a hervadás végleg kisemmizett.

Mindenféle maradékból készítettem a csokrot, az árus így men-
tegetőzött közben, de nem volt miért mentegetőznie, hiszen talán
éppen azért, mert maradék virágokból készült, sokkal szebb lett,
mint előtte bármelyik csokra. Ha nem rakattam volna rá fekete
szalagot, akárki szívesen fogadta volna. A fekete szalagon elcso-
dálkozott: erre az meg minek, kérdezte. Csak, mert kell, mormol-
tam, és Mártiról inkább nem mondtam semmit.

Az én nagymamám a halott, Márti néninek hívják, mondja a kislány,
még nem teszi múlttá a mamát, itt van, él, a test csak test, virágokkal
körülrakva. A kislány korához képest viselkedik, virgonc, eleven,
ügyesen egyensúlyoz egy sírperemen, rászól valaki, rokon, idősebb
személy. Lelép a sírról, lehajol, fölvesz valamit, a báránnyelűs ég felé
tarja: átsüt a kezemen a nap, mondja, közben kihullik kezéből az
apró kavics, amit a földön talált. Nézi a kezét, széttarja ujjait, becsuk-
ja, újra és újra eljátssza ezt, odalépek, lehajolok, nézek én is onnét,
ahonnét ő, nézem a kezét, áttetsző piros, narancsvörös inkább.

A halott lányának, Marikának arca is olyan, mint a koporsó-
ban fekvő Márti arca: fakó, kimerült, még a mai napot bírjam ki,
mondja, és pihegve fogadja a részvétkívánságokat.

Az angyalos ágyakat készítő Sámli Pisti messzebből nézte a temetést, kívárta, amíg szétszéled a rokonság, és csak akkor ment oda Marikához, amikor az a férjével és a kislánnyal egymagában maradt az utolsó koszorúkat sírra helyező munkások között.

A faluban sok éve mindenki Sámli Pistinek hívta, a fiataloknak fogalmuk sem volt, hogy mi az igazi neve, még az Istvánban sem lehettek biztosak. Fehérre festett sámlikat árult, maga készítette őket.

Abban az időben is sámlikkal foglalkozott, amikor senkinek sem kellett portékája, mert régen kiment a divatból az efféle asztalosmunka.

Raktárba dolgozom, van vagy százhusz sámli a padláson, mondta a kocsmában, borostás, barázdás arcához nyomva a párás sörösuveget, nyár volt, meleg, így hűtötte magát kívülről is a sörrel.

Ne mondd már Pisti, megette azokat a szű, évődtek vele a fiatalok. Azt se tudta mindegyikük, hogy mi az a sámli, de ennek ellenére Pistinek szívesen fizettek egy-egy italt. Többnyire sört ivott, de a temetéseken mindig jóféle pálinkát. A sírásók körül sündörgött, azok nem sajnálták tőle, itatták, cserébe az italért elkérte a szerszámukat, és helyettük dolgozott valameddig.

JAMIE MCKENDRICK

A vulkanológus

Atanáziusz Kircher
 miután befejezte alapvető
 művét a kopt nyelv nyelvtanát
 (amit joggal rokonított a hierog-
 lifákkal) ott hagyta Rómában a bíborosokat
 és belekezdett a tűzhányókról írt latin nyelvű
 traktátusába. Meglátogatta az Etnát, meg a Vezúvot,
 és az utóbbiba bele is ereszkedett, annak belső falán le-
 engedve kötélen, mind kisebbé és kisebbé válva, akárcsak
 egy fonalon csüngő bogár, amelyik parányi adamant-tűkkel
 van az ég boltozatához tűzve. Itt elkerülte a méregzett sárga lángok
 gázgörgeteig, egyre lejjebb hatolva a kénkő és vörös hamu kertjein
 át. Látta az előcsarnokot, amelyik földalatti tüzek roppant labirintusához vezetett,
 bitumen-tavakhoz és égő barlangjáratokhoz, amelyek a föld és tengerek alatt össze-
 kötötték Izlandot Patagóniával. Könyvében felmérte a tűz birodalmát és előőrseit,
 Héphaisztosz egész, megkínzott testét, akinek olvadt szívére építjük ingatag városainkat,
 ide ültetjük és itt gondozzuk múlandó ligeteinket.

JAMIE MCKENDRICK

Tintafolt

Jamie McKendrick, angol költő, Oxfordban él. Ez a két vers legutóbbi versgyűjteményéből (*Ink Stone* [Tintakő, 2003]) való.

*Ezt az új kabátot tintafolt tette tönkre,
amely a belső zsebemből szívárgott át,
sötétén, amelynek kékesfekete és bíbor széléből látszik,
hogy ez annak az ügyes kis szerszámnak köszönhető,
amit a magyar Bíró László szabadalmaztatott,
hogy aztán a francia Marcel Bich forgalmazza.
Úgy kell most viselnem, mint az írnok-célh
címerét — azzal a nem-kötelező nikotincsíkkal együtt,
amely csersav-vörösre festette körmeimet —,
ez egy gyorsan száradó anyag, fénytűrő, félig-vízhatlan,
(bár anatómia a kínaiaknak, akik még az üveges
tintát is barbár szemétnak tekintették)
— fekete tinta, a szív vére, Káin bélyege.*

*De hogyha Ábel neandervölgyi volt
és a Modern Káin volt, aki megölte,
nem annyira Isten kedvence, bekerített
településeivel és veteményeskertjével, de mégis
az, aki aztán feltalálta a biro-t,*
hogy azzal az eredendő bűn történetét leírja,
míg a másik meg kifolyt a gén-ciszternából
— ő, azokkal kőkorszakbeli nem-pattintott szerszámaival,
sűrű szemöldökévei és ragyás nyakszirtjével
és gyengéd gyerek-temetéseivel, amelyeket
piros szarvasfoggal és vörös-okker bőrökkel díszített...
a testvérgyilkosság első vércseppei
szennyezik a tintatartót, a varjú-tollat vagy az üreges nádat
— a vezeklés jeleként, epe-feketén, marhaepe-váladékkal.*

*A golyóstoll angol neve

Gömöri György fordításai

BODNÁR DÁNIEL

Kály-Kullai Károllyal

Kály-Kullai Károly (1954), a Sziget Droginformációs Alapítvány ügyvezetője, mentálhigiénikus, szupervizor húsz éve foglalkozik kábítószerfüggőségben szenvedő betegekkel. Az alapítvány 1996-ban jött létre, egyik legfontosabb programja az „Életvezetési központ”. A programban résztvevő szakemberek egy kamion utánfutójában, úgynevezett mobil osztályteremben óvodás kortól az általános iskola nyolcadik osztályáig bezárólag foglalkoznak gyerekekkel, igyekeznek elültetni bennük a pozitív gondolkodás és életvitel alapjait.

Legújabb, az Új Ember Kiadó gondozásában tavaly megjelent, Utak – Útkeresők – Szenvedély – Betegség című könyvében általánosságban foglalkozik a szenvedélybetegségekkel, kiemelve a drogkérdést, ami viszonylag új, de önmagában is ropant romboló, az egyén személyiségének teljes lebontását előidéző veszélyforrás. Vannak-e arra pontos adatok, hogy mennyire tehető Magyarország a szenvedélybeteg számára?

Magyarországon régóta jelen van ez a probléma, ez már hagyománynak tekinthető. Erről azonban nem szeretünk beszélni. A kábítószerprobléma a jéghegy csúcsa, de meg kell nézni, hogy mi van alatta. Például a nikotinfüggőség, de ezt a kifejezést sem nagyon használjuk, dohányosokról beszélünk, pedig a nikotin borzasztó erős függőséget tud okozni. Nikotinfüggőségben körülbelül három és félmillió ember él Magyarországon. Döbbenetes, hogy sok fiatalkorú is érintett. Tudományosan elfogadott, hogy a napi tíz-tizenöt szál cigaretta elszívása már függőségre utal. Amikor előadásokat tartok iskolákban, mindig fölteszem a kérdést: ki az, aki úgy ébred reggelente, hogy az első gondolata az: de jó volna rágyújtani, s ki az, aki rá is gyújt? Ez már a nikotinfüggőség egyik jele. Történelmi hagyománynak tekinthető Magyarországon az alkoholizmus megléte, napjainkban egymillió-százezerre tehető a számuk. Ebben a két függőségtípusban igen nagy az átfedés. Ugyancsak súlyos gond a gyógyszerfüggőség, ami duplán tabusított. Idetartozik mindenki, aki úgy használja a nyugtatót vagy az altatót, hogy nem annyit szed, mint amennyit az orvosa előír, hanem a függőségét kielégítendő, egyre növekvő mennyiséget. Az ő számuk négy-nyolcszázezerre tehető. Itt is egyre nagyobb az átfedés, és csak ezután következnek a kábítószerfüggők. 2005-ben majdnem 15 ezer volt a regisztrált drogfüggők száma, de az ismert és rejtett populáció teljes száma 24 ezerre tehető.

Egyes vélemények szerint ennek a számnak a többszöröséről van szó.

Ezzel kapcsolatban el kellene oszlatni egy téveszmét. Ha a kábítószerokról beszélünk, különösen domináns a félelem, a bizonytalanság, az idegenszerűség, holott a drogtól való függőség nem különíthető el a többi szer függőségétől. Talán a súlyosságában igen, bár az alkohol- és a nikotinfüggés esetében ez kérdéses. A félelem miatt azonban hajlamosak vagyunk függőnek tekinteni azokat is, akik alkalmyszerűen nyúlnak a kábítószerhez, vagy csak kipróbálják. Néhány évvel ezelőtt egy kutatás részeként szerepelt egy olyan kérdés is, hogy a középiskolás tanárok szerint a diákok hány százaléka tekinthető drogosnak? Azt válaszolták, hogy a kétharmad

részük, ami nyilvánvalóan képtelenség. Azt tudjuk, hogy a tizenhat-tizenhét évesek egyharmada életében egyszer már használt valamilyen kábítószer. S azokról, akik eljutottak az egy-két szál füves cigarettáig, úgy beszélünk, mint kábítószeresekről. Pedig ez nem igaz, s ha ezen változtatnánk, talán képesek lennének meglátni a probléma lényegét, vagyis azt, hogy ma már a függőség rendkívüli módon beágyazódott a családokba. A különféle függőségtípusokat megtaláljuk majdnem minden családban. Az alkohol, a dohányzás problémája jelen van a családok döntő többségében, és az is, hogy ha valami gondom van az életben, akkor tudom, hogy melyik szert, altatót, nyugtatót használjam. Ez mintaként mélyen beivódik a fiatalokba. Megdöbbenő tapasztalat, hogy amikor a tréningjeinken megkérdezzük az óvónő-pedagógusokat, akkor évtizedek óta ugyanazokat a jellemző élményeket idézik fel: a gyermekek játék közben utánozzák a felnőttek részegségét, cigarettázó mozdulatoikat tesznek, vagy bemutatják, hogy az anyuka ideges, de beszéd valamit, s attól megnyugszik. Ugyancsak súlyos probléma a szétesett családok egyre növekvő száma. Vagy említhetem azokat a családokat, amelyek csak látszólag épek és teljesek, de lelkileg a szétesettség állapotában vannak. Mindez nem csupán Magyarországon gond, hanem világszerte. Egy olyan közegben, amelyből hiányzik a pozitív minta, amelyben nincsen kapaszkodó, de még a családba sem kapaszkodhat a fiatal, úgy érzi, valamit tennie kell.

Tehát a család is lehet kockázati tényező, az általa közvetített negatív példák elvezethetik a fiatalalt a szerhasználatig, amelytől egy idő után függeni fog?

Sajnos igen. Néhány ilyen jellegzetes családi kockázati tényező: a szülők rendszeresen használnak pszichoaktív anyagokat (a kábítószeren kívül a legális drogok — például alkohol — és az indokolatlan öngyógyszerezés is ide tartoznak), illetve a fogyasztással kapcsolatban megengedő attitűdöt tanúsítanak. Terjedőben van például az a szokás, hogy egyes családoknál a vasárnapi ebéd után nem edességet szolgálnak fel, hanem marihuanát szívnak, a szülők a gyerekekkel együtt. Kockázati tényező lehet a válás, az egyszülős családdal, aztán az érzelmi szegénység a családi kommunikációban, kapcsolatokban, a családi erőszak, fizikai és szexuális bántalmazás, a feldolgozatlan gyermekkori traumák. A gyerek vagy a kamaszkorú fiatal talán semmire sem vágyódik annyira, mint az örömré és a biztonságra. S ha ez a két alapvető dolog kimarad az életéből, mert a családjában nem kapja meg, akkor megpróbál másfelé nyitni, s szinte törvényszerű, hogy függő lesz valamitől. A családdal kapcsolatos, csak éppen a család nélküliséggel az állami gondozott gyerekek, fiatalok szerhasználat. Ha egy családban felnövő gyermek természetszerűen vágyódik a biztonságra és a szeretetre, akkor sokszorosan igaz ez az állami gondozottakra. S az átmeneti örömforrást és biztonságot megadja számukra a szer. II. János Pál pápának volt egy nagyon fontos megállapítása, amikor a kábítószerfüggő embert a szeretet szegényének nevezte, aki nem tudja tisztelni önmagát és az életet. Rossz képet alakított ki magáról és a társadalomról. Pedig „az ember képtelen szere-

tet nélkül élni. Magára marad, érthetatlenné válik ön maga számára, értelmét veszíti az élete, ha szeretetet nem kap, szeretetet nem talál, nem vehet benne részt, és nem sajátíthatja el a szeretetet."

Említette, hogy a gyerekek számára mint lesz az, ha a szülő használja a szereket. Viszont az is nyilvánvaló, hogy a gyerek azt is láthatja, a szerhasználat semmit nem old meg, csak időlegesen segít, a gondok újratermelődnének, sőt, egyre jobban elmélyülnek. Nem lehet ennek elrettentő hatása is éppenséggel?

Ez a dolog lélektani vetülete. Gyakran kerülnek hozzánk olyan személyek, akiknek a családjában van szerfogyasztó, de a probléma valójában nem az övé, hanem a családtagé, aki attól válik függővé, ahogyan a szerfüggő működik. Ezt hívjuk társfüggőségnek. Velük különösen intenzíven foglalkozunk a központunkban. Kétféle reakcióval találkozunk. Vagy azonosulok a szerfüggővel, vagy pedig száznolcvan fokos fordulatot teszek és a leghatározottabban ellenállok neki. Ismerek olyan embereket, akik életük végéig nem isznak egyetlen korty alkoholt sem. Nem azért, mert az egészséges életmód rendíthetetlen hívei, a magyarázat a családjukban van. Alkoholisták voltak a szüleik, és ők annyira meggyűlöltek mindazt a szörnyűséget, ami ezzel jár, hogy hallani sem akarnak az alkoholról. Előfordul ennek az ellenkezője is, hogy a gyerek folytatja a szülei alkoholista életmódját, vagy ugyanolyan nikotinfüggő lesz, mint ők. Ez a két alapvető modell. Az Egyesült Államokban végzett felmérések pedig azt tanúsítják, hogy szervváltás van a generációkban, tehát a minta megmarad, a szer viszont változik. Itthon is tapasztaljuk, hogy az alkoholista családokban gyakori a gyógyszer- vagy kábítószerfüggés, vagy éppen fordítva. Ha viszont többgenerációs családot vizsgálunk, akkor azt látjuk, hogy ez teljesen összekeveredik. Az is megfigyelhető, hogy a kamaszkori vagy a fiatal felnőttkori szerhasználónál hatalmas kilengések történhetnek. Eljuthat valaki a rendszeres használatától a teljes függőségig, vagy éppen ellenkezőleg, önmagától lecsenghet a dolog. Ha a szerhasználó megtalálja a hivatását, ami értelmet ad az életének, akkor az egész viselkedését ahhoz rendeli, és minden más csak másodlagos lesz számára. Ugyanakkor világszerte megfigyelhető, hogy jelentősen kitolódott, megnyújtódott az a kor, amikor még fiatalnak tekinthető valaki. Nem akarnak, nem tudnak felnőni a fiatalok. Harmincöt éves korukban még tanulnak, egymás után szerzik a diplomáikat, keresik a hivatásukat, mintha félnének az élettől, attól, hogy fel kellene nőniük végre. Ez a viselkedésben is megnyilvánul, a szerhasználat is elnyújtottá válik.

Tavaly megjelent könyvében szerepel két interjú az 1988-ban, harminchét évesen elhunyt fiatal gödöllői káplánnal, Szabó Jánossal, aki a magyar katolikus egyházban elsőként foglalkozott hivatásszerűen a drogfüggőkkel. Ő súlyos

II. János Pál igen fontosnak tartotta, hogy az egyház jó válaszokat adjon a kábítószer-probléma egészére — csak a kilencvenes években több mint nyolcvanszor foglalkozott ezzel a kérdéssel! —, s a témával kapcsolatos gondolatai, beszédei is ezt a szándékot tükrözik. Ha pedig alaposan elemezzük II. János Pál nyilvános felszólalásait, enciklikáit, rájöhethetünk arra, hogy nála az emberi méltóság kérdése, annak tisztelete mennyire fontos dolog. Többször is figyelmeztet, hogy a kábítószer szolgásgba süllyeszti az emberi személyt, megfosztja emberi méltóságától és szabadságától. A szolgai, megalázott helyzetből — amelynek a szerhasználók nincsenek tudatában —, teszem hozzá én:

szeretetsérülteknek nevezte a drogosokat, az imént említett II. János Pál pápa pedig az emberi méltóság elvesztésének veszélyeire hívta fel a figyelmet.

csak az irgalmas szeretet és a kegyelem közvetítése ragadhatja ki a függőségben lévő szerhasználót. Az irgalmas szeretet kijelöli számunkra a segítség útjait. Természetes hivatkozási pont számunkra az irgalmas szamaritánu példázata. Alapvető kérdés, hogy van-e bennünk elegendő bizalom, irgalom a másik ember iránt? Sajnos többnyire nem érzékenyen, hanem inkább érzéketlenül viszonyulunk a problémákhoz. Gyönyörű dokumentumaink vannak az egyház szociális tanításáról, de sajnos ezek nem hatják át teljes mértékben a keresztény hívőket, márpedig amíg hiányzik belőlünk a cselekvő szeretet, addig csak szavakban beszélhetünk emberi méltóságról és irgalmas szeretetről. Szabó Jánost jól ismertem, párhuzamosan indult a pályánk. Ő valóban a megtestesítője volt a cselekvő és az irgalmas szeretetnek, természetesnek vette, hogy papként, Isten embereként kimegy az utcára, s ott alakít ki lélektől-lélekig kapcsolatokat az emberekkel. Nem reverendában ment az utcán kallódó, kábítószerező fiatalok közé, mivel úgy gondolta, hogy neki egy másfajta kultúrát kell megközelítenie, elfogadnia, s ők lassan a bizalmukba fogadták. Szabó János vallotta, hogy nem hasonlónak kell válnia ezekhez a fiatalokhoz, hanem valahogy bensőleg kell eggyé válnia velük. Ez nagyon fontos gesztus, az irgalmas szeretet és segítség legfontosabbja, a különböző kultúrák közeledése egymáshoz, így lehetséges hitelesen megjeleníteni az egyház kultúráját, tanítását a drogosok között. Ez a mozzanat benne van Dér András *Kanyaron túl* című filmjében is.

Ha már említette Dér András megrázó filmjét, szerintem abban a lelkekért zajlik a küzdelem, Krisztus és a Sátán között...

Nagyon bonyolult ennek a problémának a spirituális vetülete. Jung-ra hivatkozva Gyökössy Endrének van egy nagyon fontos kifejezése, az *egzisztenciális vákuum*. Ennek lényege: ha ennek a vákuumnak a szívó hatása érvényesül, akkor oda mindenképpen be kell, hogy türemkedjen valami. A kábítószer erre kiváló. S itt van a csapdahelyzet! Ami nagyon fontos, hogy az ember alapvetően transzcendens élményre vágyódik. Bizonyos kábítószeresek pedig képesek *kvázi* ilyen élményt adni. Hangsúlyozom, hogy *kvázi*. Ne keverjük össze a dolgokat! Még csak véletlenül sem arról van szó, hogy ha kábítószerrel használók, akkor az adott kultúrkörömtől függetlenül leszek Jézus-követő, vagy Buddha híve, netán Mohamed prófétáé. A lélek keresi a teremtetőjét, vágyakozik a transzcendencia iránt. Talán túlzás, de azt is mondhatom, hogy a szerhasználat egy kicsit istenbizonyíték is. Azoknak a személyeknek az élményszerű leírásai, akik ateista kultúrából jöttek, de a kábítószer hatására valóságos elragadtatásba estek, mindenesetre ebbe az irányba mutatnak. Dadognak, nem tudják pontosan kifejezni mindazt az élményt, amiben részük volt, de gyönyörűségről beszélnek, valami megmagyarázhatatlan, földön túli megtapasztalásról. A híres amerikai pszichológus, Timothy Leary a 20. század közepén egy egész egyházat akart erre felépíteni. Rendszeres dialógust folytatott kora híveivel, s megdöbbenő, ahogy Isten helyett a kábítószeres élmény válik számára és hívei számára transzcendens erővé. S itt megfordul a do-

log. A nyolcvanas években jelent meg egy cikk arról, hogy a drog helyébe beült a Szentlélek. Ez döbbenetes kép, csak éppen nem igaz. A drog helyébe ugyanis soha nem fog beülni a Szentlélek, ezt egyszer és mindenkorra felejtjük el! Nem a Szentlélek ül be a drog helyébe, hanem a korábbi úr étellel telítődhet, amely pedig később megszentelődhet. Ez rendkívül fontos! Számtalanszor hallok a vulgáris kérdést: jó, jó, rendben van, elveszik a drogot, de mit adnak cserébe? Itt nem cseréről van szó, ezt kellene felfogni!

Vallásos élményeket tehát elő lehet idézni a drog segítségével, de a Szentlélek soha nem fog beülni a drog helyébe. Fölvetődik bennem: a kábítószer révén vallásos révületbe eső személyre a Szentlélek azért sem fog leszállni, mert ez mesterségesen létrehozott állapot, a manipuláció egy fajtája, márpedig a Szentlélek csak a lélekben tiszta dolgozat szereti.

Hatalmas a különbség a vallásos élmény és az ehhez hasonló tapasztalatok, illetve a valódi megtérés között. Ez ég és föld távolsága. Hangsúlyozom, hogy nem szabad a kettőt összemosnunk. Többször találkoztam olyan esettel, amikor egy ateista kábítószerfüggő friss megtérteként tagja lett egy keresztény közösségnek. Előfordult, hogy valaki rögtön egy karizmatikus közösséghez csatlakozott. Húien megélte a közösségre jellemző viselkedési mintákat, külsőleg tehát tökéletesen sikerült a beilleszkedése. Ám nem tudott továbblépni, mert a közösség mindig arra emlékeztette, hogy hiába csatlakozott hozzájuk, csak fekete bárány ő, a volt kábítószeres. Ő a rossz, ők viszont a jók, a kiválasztottak. Igazából soha nem fogadták be maguk közé ezt az illetőt, ő pedig kétségbeesésében majdnem visszaesett megint a hitetlenségbe. Nyolc-tíz év kemény küzdelem és szenvedés után jutott el végül a valódi megtérésig és a tudatos közösségvállalásig. Az ehhez hasonló esetek is azt mutatják, hogy rendkívüli jelentősége van az egyházon belül a pasztorális munkának. Ebben soha nem szabad, hogy a térítés legyen a cél. Majd megtérítjük, és akkor abbahagyja a kábítószereszt. Ez hibás elgondolás. Újra csak az irgalmas szeretetre és a szeretet szegényeire hivatkozhatom. Az első lépés, hogy fogadjam el a másikat. Megérteni valószínűleg nem tudom, de ha elfogadom és ő is elfogad engem, akkor megnyílik egy olyan lehetőség, amiben már övé a választás. Ha viszont a térítés a direkt cél, akkor nem biztos, hogy az illető fel tudja dolgozni a függőséget. Ezért hivatkozom a kötetemben Gerard G. May *Függőség és kegyelem* című könyvére, amelynek keresztény pszichiáter szerzője figyelmeztet minket: milyen alapon törünk pálcát a függőségben lévő felebarátunk fölé, amikor valójában mindnyájan függőségben élünk. Milyen alapon vagyunk az egyik bűnnel kapcsolatban kérlelhetetlenek, míg a másikkal szemben elnézőek? May szerint a függőség „aláássa szabadságunkat, és olyan dolgokra kényszerít bennünket, amelyeket valójában nem akarunk megtenni... Spirituális szempontból a függőség nem más, mint mélyen gyökerező bálványimádás. Függőségeink tárgyai hamis istenekké válnak. Ezeket imádjuk, ezeket tiszteljük, ezekre figyelünk, ezeknek szenteljük időnket, erőnket, elfordulva a szeretettől. A függőség tehát helyébe lép Isten szeretetének mint legmélyebb igaz vágyunk forrásának és tárgyának.” Gerard May azonban hisz a kegyelem erejében. Azt írja: „A kegyelem a világmindenség legerősebb hatalma. Felülmúlhat elfojtást, addikciót, minden külső vagy belső erőt, amely az emberi szív szabadságára

tör. A kegyelem reménységünk horgonya..." May a leggyönyörűbb függőségek az anya-gyerek kapcsolaton túl az Isten és a hívők közötti függőséget tartja. Ha a vallásos költészetre gondolunk, akkor azt látjuk, hogy a legmélyebben hívők pont ezt a függőséget jelenítik meg, de nem függőségként, hanem valami csodálatos kegyelemként. Vagy említhetem a misztikusokat, náluk ez az egység felé való irányultság, törekvés az egybeolvadás vágyából fakad. A misztikusokat az egyházban nem nagyon szeretik, pedig újra fel kellene fedezni Keresztes Szent Jánost, Eckhart mestert, vagy Norwichi Juliannát. Az ő írásaikban megmutatkozik az az eksztatikus, önfeledt öröm, hogy létezik a végtelen Isten, s mi, a teremtenyei, kicsike porszemként.

Említette az imént a család kiemelkedő szerepét. Ám a hagyományos család ma már lassan fehér hollónak számít. Szólt a gyermekek öröm és biztonság utáni vágyáról is, amely egy felbomlóban lévő, vagy csonka családban kevésbé realizálódhat. Ezek szerint valószínűsíthető, hogy a szenvedélybetegék száma a jövőben nőni fog?

Valószínű, hogy a jövő nem lesz rózsaszínű e tekintetben. Megint visszatérek a kérdésre: miért fontos ezt az egyházunknak komolyan venni? Amikor prevencióról beszélünk, elég felületesek vagyunk, azt hisszük, az a prevenció, ha információkat adok a kábítószerrekről. Nem ez a prevenció! Egyébként is jobb kifejezés az egészségfejlesztés. El kell gondolkodnunk, hogy mit is tehetünk? Nézzünk először körül a saját házunk táján. Hogyan élem én meg az apaságom, a családon belüli szerepemet? Mit tudok mintaként adni, vagy mit tudok a gyerekeimmel megbeszélni? Ha ezt megtettük, és tovább vizsgálódunk, rájövünk: az egyházban két fontos terület van, ahol a csaláért tudnánk valamit tenni: a plébániaközösségekben és az iskoláinkban. Az alapkérdés: tudunk-e olyasmit nyújtani, ami példa, vagy nem? Vannak-e olyan javaslataink, elképzeléseink, amelyek gyakorlatba való átültetésével megerősíthetjük a családokat? Vannak-e értelmes, jövőbe mutató üzeneteink a problémás családoknak? Vesszük a fáradságot és felkeressük őket? Elmondjuk nekik türelmesen mindazt, amit az egyház tanít a családról? Vagy csak büszkélkedünk azzal, hogy mi hívő, katolikus család vagyunk, bezzeg ők pogány, ateista, alkoholfüggő család... Nem szabad, hogy a kvázi kiválasztottság vagy kevélység érzése uralkodjon el rajtunk. Keresnünk kell a kapcsolódási pontokat a válságban élő családokkal a helyi plébánián és karitáson keresztül. Ha ezeket a kis kapcsolódási pontokat megtaláljuk és kihasználjuk, s próbálunk hitelesen élni, akkor talán kevesebb család kerül válságba a jövőben. Jelenleg viszont inkább azt látom, hogy elszeparálódunk a társadalomtól, elszigetelten élünk a közösségeinkben.

S az nem lehetséges, hogy mivel az igazán hívő keresztények ma már csupán a társadalom tíz százalékát teszik ki, éppen hogy a többségi társadalom nem fogadja be őket, az eltérő érték-

Én ezt nem így látom. Nagyon lényeges kérdés, hogy mit jelent körünkben az evangelizáció? Eszembe jut erről egy gyönyörű kép Fabrizio Costa Teréz anyáról szóló filmjéből. Egy utcarészletet látunk, tele a földön heverő beteg, haldokló emberekkel. Teréz anya odamegy az egyik haldoklóhoz, letérdel, megsimítja az arcát, és imádkozik fölötte. Gondolkozzunk el ezen: lehet, hogy ez körünk üzenete? Ha én valamit hitelesen megélek, el is tudom siratni, de föl is tudom mutatni a példámat. Oda kell térdelnem a haldokló, a be-

rend miatt? Nem a hívők állítólagos vagy valós gögje, kevélysége a probléma, hanem a többségi társadalom elutasító magatartása? Hiszen egy olyan közegben, amelyben lassan minden második házasság válással végződik, a követendő minta az együttélés lesz, a hagyományos értékrend szerint élő keresztény családok óhatatlanul nevetségessé, gúny tárgyává válnak.

teg embertársaink fölé. Azzal nem szabad törődnünk, hogy közben nevetségessé válunk-e. Ha megnézzük az Újszövetséget, bőven találunk olyan részeket, amelyekben kiröhögik a keresztényeket. Elég régóta szól erről a világ. Az első gesztus az, hogy ha valaki krízishelyzetbe kerül, képesek legyünk oda guggolni mellé, s emberileg szólni hozzá: barátom, ki vagy te, hogy jutottál ide, mi az, amit tenni tudsz, hogy megszabadulj a függőségeidből? Fáj, hogy másképp vélekedem a dolgokról, mint te, de érdekel mindaz, ami történt veled, s szeretnék segíteni rajtad! Azért említettem Teréz anya példáját, mert a kábítószereseknél, a súlyos függőségben vergődők esetében alapvető jelentősége van az első gesztusnak, hogy ott vagyok mellette. Lehet, hogy holnap már meghal, de mégis, a lényeg az, hogy valaki volt mellette a végóráiban. S az irgalmas szeretet alapján a Jóisten úgyis úgy fog dönteni, ahogy ő élt. Hitelesen kell megélnünk a kereszténységünket, mintaként mások számára, nem pedig elzárkózva, hanem két lábon benne állva a világban, de a tekintetünket az ég felé emelve. Éreztetnem kell a függőségben lévő személlyel: nyitott vagyok a gondjaidra, elfogadlak, sírok veled együtt, de megváltozni csak úgy tudsz, ha mintává válik számodra mindaz, amit eléd tárok. Ezt pedig ő fogja eldönteni. Soha nem akartam senkit megtéríteni, soha senkit nem beszéltem le arról, hogy kábítószeres legyen. Amikor azt mondják rám, hogy a kábítószerellenes harc egyik legfőbb prominense vagyok, mindig tiltakozom. Én nem harcolok, vagy ha igen, akkor inkább valakiért vagy valamiért. Ez jelentős különbség. Ezért vallom, hogy a legnagyobb dolog az, ha képes vagyok leguggolni a testileg, lelkileg kiszolgáltatott ember mellé, hogy érezhesse, érdekel a sorsa, lelkileg azonosulok vele. S lehetőségeimhez képest mindent megteszek érte. A lényeg, hogy érezhesse az elfogadást a részemről, mert ez a legnagyobb hiánya, s ez adhat a kettőnk kapcsolatában egy olyan jövőt, amelyben lehetőségessé válik, hogy a mintám az ő benső életévé válhat. Nem tudjuk, hogy azzá válik-e, ehhez teret kell adnunk a kegyelemnek is.

Könyvében részletesen elemzi a Vatikán Egyház, kábítószer, drogfüggőség című, 2004-ben magyarul is megjelent kézikönyvét. Őn a Vatikán drogpolitikáját multidiszciplináris pasztorális modellnek nevezte el. Mit jelent ez a fogalom?

A legfontosabb, hogy mindenkinek üzen. Ez a modell figyelembe veszi az egyén, a közösség, a társadalom sérüléseit, a tudomány megállapításait. Erőtéljes társadalomkritika jellemzi, de mindig a hívő ember, az egyház pasztorális szempontjait állítja a középpontba. Rendkívül fontos, hogy tudományos alapon áll. A dokumentum megfogalmazza, hogy miért is kell az egyháznak foglalkozni ezzel a problémával. S itt megint visszatérünk az emberi méltóság kérdésére: „Erkölcsei szempontból a kábítószer-fogyasztás nem megengedett, mert lefokozza az ember méltóságát. Ez az erkölcsi alapvetés nem jelenti azt, hogy ítéletet mondunk a kábítószeres fogyasztó ember felett, aki szinte elkerülhetetlenül elveszíti szabadságát, menekülni akar ebből a helyzetéből. A pasztorális tevékenységet ezért megsokszorozott erővel kell végezni, hogy megszabadítsuk ezeket az embereket, kivezessük őket a kábítószerfüggőség hálójából. A kábítószeresek gyakran olyan környezetben élnek, mely nem

hagyja, hogy kiszabaduljanak a függőség gépezetéből.” Ahol az emberi méltóság megkérdőjeleződik, ott az egyháznak biztosan van teendője. A szabadság elkerülhetetlen elvesztése pedig nem más, mint az úgynevezett drogkarrier kiteljesedése. Az idézetben említett környezet nemcsak a családi környezetet jelenti, hanem a makrotársadalmat is. Az államok tartsák be azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyek révén csökkenthető a probléma. A vatikáni dokumentummal kapcsolatban emlékeztetek rá, hogy Magyarországon 2000 decemberében fogadta el a parlament a *Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítása érdekében* című határozatot. Ez a dokumentum a hazai drogpolitika elméleti és gyakorlati irányítúje.

A Vatikán dokumentumában üzen a helyi egyháznak is.

Ennek lényege, hogy vegyük észre: ez a probléma rendkívül súlyos, és az egyháztól nem idegen, sőt, alapvetően a tanításából fakad, hogy adjon választ a társadalmi gondokra. A különböző helyi egyházak — így a magyar is — szociális tanításukban hangsúlyosan foglalkoznak a szenvedélybetegekkel. Elméleti szinten tehát jól állunk, de sajnos a gyakorlatban vannak hiányosságaink. A Vatikán kézikönyve figyelmeztet arra is, hogy a plébániák, a papok és a közösségek egymással összefogva foglalkozzanak ezzel a problémával. Tudjuk, hogy a plébánosok nagy többsége túlterhelt, ezért ha meghallják ezt, rögtön berzenkedni kezdenek, hogy még ezzel is ők foglalkozzanak, a drogkérdés, a szenvedélybetegség ügye is szakadjon a nyakukba? Igen, foglalkozniuk kell ezzel, nem tehetjük meg, hogy bizonyos problémákat betagolunk a feladataink közé, másokat meg elfelejtünk. A vatikáni dokumentum nagyon hasznos tanácsokat is ad például arra vonatkozóan, mi lehet a feladata egy befogadó közösségnek a szülőkkel való foglalkozás terén, így megszervezhetik a szülők iskoláját. Kitér a dokumentum a katolikus iskolák szerepére is. Sajnos velük kapcsolatban időnként botrányos dolgokat tapasztalunk. Néhány iskolában elindult ugyan a munka, van prevenció, de általában hárítják még a témát, időnként nagyon érzéketlenül. Szomorú tapasztalat, de ha a katolikus iskolában valaki szert használ, vagy ha csak a gyanú árnyéka is rávetül, akkor arra hivatkozva, hogy a gyümölcsös kosárból is ki kell szedni a rothadt almát, nehogy tönkregye az épeket is, eltávolítják a diákot az intézményből. Lényeges az egészségfejlesztés kérdése is. Elvben minden magyar iskolának kellene, hogy legyen egészségfejlesztési stratégiája. Ha megkérdezem, hogy van-e ilyen, igenlő választ kapok, de a valóság az, hogy csak papíralapú információként létezik. Felmerül a kérdés: hogyan tud a katolikus iskola vonzó közösségként megmutatkozni, az egészségfejlesztéssel élményszerűen foglalkozni, hathatós alternatívát jelenteni a fiataloknak, ha képmutató, korlátozó módon, fekete-fehér alapon elkülöníti egymástól a bűnöst és a nem bűnöst, ha azonnal, minden átmenet nélkül szankcionál? Hol van akkor itt az irgalmas szeretet? Fontos kérdés az is: merünk-e támaszkodni a pozitív kortársi példákra? A diákjaink közül rengeteg olyan értékes fiatal van, akik ha lehetőséget adunk szá-

mukra, képesek arra, hogy átadják a jó példát a többieknek. Nem másokon gőgösen fölülelemelkedő módon, karriervágyból, hanem természetes közösségként megélve. Előfordulnak sírások is, hogy ilyen nehéz meg olyan nehéz, lehetetlen jó irányba terelni egy drogos fiatal. Ezzel nem tudok igazán mit kezdeni. Vegyük tudomásul: nem a kábítószer ellen küzdünk, hanem az egyes emberért. Komolyan gondolhatja-e bárki is, hogy ezen a területen a katolikus iskolának nincs semmiféle feladata? Elég, ha kivezényeljük a diákjainkat a kötelező szentmisére? Én ezt az üres formalizmust, vagy annak a dominanciáját kártékonynak tartom. A „mitől katolikus egy iskola?” klasszikus kérdést régtől feszegetem már személyes élményként is, talán komolyan kéne venni, nem bigott módon, hanem úgy, hogy valóban megvizsgálom, hogy én a katolikus kereszténységet meg tudom-e élni, a diákjaim, a szülők, a kollégák előtt egy katolikus iskolában? Vagy oda csak dolgozni járok be, az nekem egy munkahely csupán?

II. János Pálnak több mint negyedszázada jelent meg a Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítója, amelyben a rendkívüli körülmények között élő családokkal való fokozott törődésre, a körükben végzett pasztorális munka fontosságára is figyelmeztet. Ez a dokumentum időszerűbb, mint valaha, hiszen az előbb utaltunk rá: ma már alig van olyan család, amely ne élne rendkívüli körülmények között.

Sajnos ez így igaz. Azt hiszem, rengeteg felfedeznivaló vár még ránk II. János Pál munkásságát illetően. Ne felejtjük el: azok a társadalmi, erkölcsi gondok, amelyekkel mi napjainkban egyre inkább szembesülni kényszerülünk, Nyugat-Európában harminc éve kezdődtek. A család ma hihetetlen módon veszélyeztetett Magyarországon. Vonatkozik ez a keresztény családokra is, mivel ők úgy érzik, hogy magányosan élnek a világukat. Carlo Carretto írta a hatvanas-hetvenes évek Olaszországában az egyik könyvében, hogy ne siránkozzunk már, ne hajtogassuk, hogy hamarosan minden össze fog omlani, hanem vegyük végre észre, hogy az összeomlás bekövetkezett. Kezdjünk hozzá az építkezéshez. Vegyük hát észre mi is, hogy siránkozás helyett el kellene végre kezdeni az építkezést. Nem azzal kellene kérkednünk, hogy milyen jó keresztények vagyunk, hanem tényleg hozzá kellene kezdeni az építkezéshez, a közösségek létrehozásához, még ha nehéz is, a hitünk szellemében. Nem megítélnünk kell az embertársainkat. Ha észreveszem, hogy valaki a földön fekszik, ha látom, hogy egy közelemben lévő család már csak a romjaiban létezik, de az én családom még ép, akkor tegyem fel a kérdést, hogyan tudok segíteni, hogy megakadályozzam a végleges összeomlást, s mindezt olyan szeretettel, tapintattal, hogy ne alázzam meg az arra rászorulót. Mindenütt, vidéken, faluban, városban, lakótelepen, plébániai közösségben, cigányok között meg lehet élni a cselekvő, irgalmas szeretetet. S mindezt úgy, hogy ne alázzam meg a másikat, ne felülről beszélek vele, hanem kuporodjam oda mellé. Lehet, hogy pénzre van szüksége, lehet, hogy egy tál ételre, lehet, hogy egy jó szóra. Vagy lehet, hogy önkritikát gyakorlok: idefigyelj, itt élünk húsz éve, én téged ilyennek meg olyanak gondoltalak, ne haragudj, meg tudsz bocsátani? Ha ilyen fordulattal közelítenénk azokhoz, akik rászorulnak az irgalomra és a segítségre, vajon nem az lenne egy valódi, minőségi változásnak a lehetősége?

VASADI PÉTER

Mindennapi – A világosságról

1926-ban született Budapesten. Költő, író, esszéista. Legutóbbi írását 2008.6. számunkban közzöltük.

Nem rendkívüli, erős, vakító világosságra van szükségünk, hanem engedelmesre. Ahogy egy lámpa ég. Az éles szem sötétben is éles. A világosság nem pótolja az éles szemet — föltételezi.

*

Elrejtőzik a lényeg? Igen, el. De nem őt, azt kell „kivonnod” a helyéből; akarhatod, de meg nem teheted. Hogy rejtőzik, az nem bújóska; ez a tulajdonsága. Méghozzá a nagyságához mérten hatványosan növekszik: minél lényegibb, annál rejtettebb... Csak semmi (akár vallásos) kíváncsiság — alkotni kell.

*

Lepje el a szememet (ahogy ellepte ő anyja szemét Hírként a Magnificatban). Látómezőmben ne maradjon se rés, se hézag. Ha ellepheti, nem emberi alakjával teszi, teheti, hanem határokon, dimenziókon áttörő, átsugárzó létével, a szentségével. Minden teremtetten ebben az univerzumban lehet jól látni, sőt csak benne, s így most már értem: vele, benne annyi, mint érte s általa. Nemcsak hogy nem felejt el a „többi”-t, többé nem is tudja elfeledni; benne vannak. Mi és minden. Ilyen, hogy „rajta-kívüli” nincs. A legszentebb szükségkép a legnagyobb. Ezért a legmélyebb realizmus az életszentség.

*

De az evilági tükörrendszerekben nem kíván annak látszani. E tükrökben s tükrözésükben az életszentségnek csak egy álmos legyintés jár. Még bohócsipka sem. Lassan homlokra húzódik a szemöldök: Hogy micsoda? Jól hallottam? Ez itt, kérem, a világ! Mit méltóztatik? ... Ja, bocsánat, tényleg, talán a hátsó folyósón távozom... 17. századi hajlongás és csöndesen, csusszanva hátráló léptek. De a kapu felé lépegetve látja ám a Korszerűtlen, hogy nem izzadnak — véreznek a falak. S minél inkább közeledik a besütő fény felé, annál feketébb a szivárgás. És mintha falba vakolt sírást is hallana. Kint aztán a szünettelen utcai harcizaj. Mindenki tusázik mindenkivel. S ez — ha van ilyen — zörgő zokogásra emlékezteti. Mintha egy hatalmas zsák szöveget mixelnének. Megáll a Korszerűtlen. S vele a világ is — bár láthatatlanul — hisz éppen őbenne van. Egészen. Mintegy belesimulva. Remegés nélkül.

Bokros teendők közben egyáltalán fölfogják, ki voltál? S ha az voltál, akinek mondanak, sőt hirdetnek, ma már talán nem az vagy? Nem a világ Világossága? S ha mégis, nem veszik észre, hogy a szeretettől világítás? Miért mosolyognak elnézően, ha a Szívedről esik szó? Talán nem volt szív a testedben? Kellett lennie, és épp úgy dobogott, mint az övék. Csak sokkal rövidebb ideig; majd megállt. S azután lett igazán. Mert a Magasságbeli szekrényévé vált. Az egyetemes szeretet kohójává. A jóság s az erények mélységmérőjévé. A bölcsesség és a tudomány tárházává. Szikrapattintójává. A megnyugvás tengerre nyíló öblévé. Az imádság sugallójává. A halmok örök vágyának teljesülésévé. Az élet, a növekedés, a szép forrásává. Gonoszságaink alatt vergődve is. Igazságunkká s föltámadásunkká. Akkor miért nem merülnek el benne? Miért nem hisznek a liturgiában még az avatottak sem, amelyre mindig milliók várakoznak a világban? Miért élnek folytonos futásban, programot programra halmozva, mint akik menekülnek a mozdulatlan figyelem alkalmai elől, s a csöndtől? Miért nem megvilágosodva beszélnek jól, pontosan, röviden? Nem lehetne azt a sok bokros teendőt megrostálni? „Ezt el kell hagyni, azt meg kell tenni” alapon? Nem lehetne — beleszólás nélkül — épp arra figyelni, akinél a szó van, aki szót kér? Muszáj magunkat odakötözni véleményeinkhez? Nem épp az ő világosságában tárul eléink, hogy az élet ereje a folytonosan előreforgó változásban van? Hogy az örök Világosság velünk akar maradni minden nap, de az elsötétülések is hozzá tartoznak?

A föltámadás a szenvedő szereteten lépked a mennyei Jeruzsálem főkapujához. S mivel ott csak a szeretet marad meg, a hitről ki fog derülni, nem vész el, mert „álruhás, beöltözött” szeretet, és már akkor is szeretet volt, amikor mi „csak” hitnek tartottuk. Ami elvész, az a mi okoskodásunk kihúlt elemeinek batyuja, a „mindenható” konstrukcióink, erőltetéseink, rejtett és nyílt hatalmi szenvedélyünk, evilági győzelmi ábrándjaink, ügyrendi élvettségünk, az erőviszonyok balga latolgatása, az anti-liturgikus újítások (mintha a héját azért megehetnénk, ha a magház üres is), a csöndet túlkialtító örömködések — s mindez hit ürügyén.

Gyanús nekem, hogy senkit sem akarok meggyőzni. Kell lennie ebben valami gőgnek. Átgondolom. Nem, ebben nincs. Ám ez a szó, meggyőzni, ez viszolyogtat. Miféle gyümölcse van egy győzelemnek? ... Akkor mit teszek, s hogyan? Elmondom, én hogyan látom a dolgot. De ezt erősen. Különben szétgörgetem csak a panorámát, mint egy tekercset.

MEGBOCSÁTÁS ÉS KIENGESZTELŐDÉS Lélektani és teológiai megfontolások

Az utóbbi időben meglepően megsokszorozódott a megbocsátással foglalkozó szakirodalom, és ezzel egy időben az arra irányuló törekvések, hogy pontosítsák a megbocsátás fogalmát. A kutatók ügyeltek arra, hogy megkülönböztessék a megbocsátást a felmentéstől vagy az elfeledéstől. A megbocsátás nem azonos a kiengesztelődéssel sem, mert a megbocsátás nem szükségszerűen vezet kiengesztelődéshez. Meg kell továbbá különböztetnünk a megbocsátást a bocsánatkéréstől, mivel itt két különböző lélektani folyamatról van szó. A szakirodalom viszonylag kevesebbet foglalkozott ez utóbbival.

A megbocsátás téma továbbá több olyan súlyos kérdést vet fel, amelyekre igen nehéz általánosan elfogadható választ találni. Ez annál nehezebb feladat, mivel a „megbocsátás” igen összetett fogalom. Van, aki „művészetnek” (például Montbourquette), van, aki „csodának” (például Volf), van aki „bölcsségnek” (például Ramsey) minősíti a megbocsátást; van, aki úgy véli, megbocsátani könnyű, csak akarni kell; van, aki azt vallja, hogy a hiteles megbocsátás szinte lehetetlen. Ezért mindenekelőtt a fogalom tisztázására van szükségünk.

A megbocsátás bonyolult valósága

Általános jelenség, hogy minden olyan szó, amelyet túl gyakran, vagy túl könnyen használunk, elveszíti eredeti jelentését. Ilyen szavak a „szeretet” és a „barátság”; ide tartozik a „megbocsátás” szó is. „Sosem fogok neki megbocsátani!” — lehet hallani anélkül, hogy az illető rákérdezne ennek a felelőtlen állításnak minden embertelen következményére. Máskor viszont azt halljuk, amint valaki, szinte büszkélkedve mondja, hogy részeges férjének már „ezerszer megbocsátott”, nem gondolva arra, hogy ezáltal többet árul el magáról, mint iszákos férjéről. A megbocsátás összetett fogalom és bonyolult lélektani valóság. A szakirodalomban megtaláljuk például a következő fogalmakat: megbocsátás, bocsánatkérés, kiengesztelődés; majd tovább variálva a jelenséget, megjelennek a „terapeutikus megbocsátás”, az „önző megbocsátás” stb. fogalmak. A lélektani kutatások leginkább a „terapeutikus, gyógyító megbocsátással” foglalkoztak, mert ez tartozik bele szakterületükbe.

A megbocsátás gyógyító hatása

A „terapeutikus megbocsátás” azt jelenti, hogy az ember megbocsát a másiknak azért, hogy ezáltal megszabaduljon a kínzó gondolatától, amelyet a sértés okozott érzelmi világában, és így visszanyerje lelki békéjét. Ez esetben a megbocsátás nem a másik emberre irányul, hanem saját magunkra, életünk minőségére. Talán nem is illik rá a „megbocsátás” fogalom. Mert bármennyire is vonzónak tűnik az ilyen belső gyógyulási folyamat, amellyel elkülönítjük magunkat a másiktól, amellyel „lefejtjük” őt magunkról, nem alkalmazható például társadalmi szinten, ahol a hivatalos hatalom nevében történtek igazságtalanságok. Továbbá azért sem elégséges, mert a társadalmi megbékélésnél pontosan a megromlott emberközi viszonyokat kell valamiképpen újra orvoslani, rehabilitálni. Ezzel szemben a terapeutikus megbocsátásnál az ember elzárkózik a másik elől.¹ Mindennek ellenére nem elhanyagolható a megbocsátásnak gyógyító jellege, annál is inkább, mert az ide vonatkozó kutatások igazolják ilyen-nemű pozitív hatását.

Egy tanulmány arra kereste a választ, milyen viszony áll fenn a megbocsátási készség és a magas vérnyomás között. A kutatókat az a hipotézis vezette, hogy a megbocsátási folyamat révén csökken a harag által okozott feszültség, aminek valószínűleg pozitív hatása lesz a vérnyomásra. Az eredmények igazolták a feltevést.² A főnti tanulmánynak szinte ellenpárja az a tanulmány, amelyben a kutatók a sértést okozók pszichikai élményvilágát tanulmányozták, miközben azok igénylik a megbocsátást. Amint várható volt, a bocsánatot kérő kedélyvilága pozitív irányban javult olyan esetekben, amikor az áldozat elfogadta a bocsánatkérést.³ Az idős emberek lelki világát tanulmányozva arra az érdekes adatra bukkantak a kutatók, hogy nagyobb lelki megnyugvást tapasztalnak azok az idős emberek, akik feltétel nélkül megbocsátanak, mint azok, akik igénylik a sértést okozó fél részéről az elégtételt.⁴ Más tanulmányok a megbocsátás elhárításának negatív következményeit tanulmányozták. Általános megfogalmazásban azt mondhatnánk, hogy aki nem hajlandó, vagy nem képes megbocsátani, az rabja marad múltjának, s ezáltal beszűkül a jelenre és a jövőre irányuló nyitottsága.⁵

A megbocsátás mítoszai

Mit lehet megbocsátásnak nevezni, és mit nem?

A megbocsátással kapcsolatban három mítosz él sok ember elképzelésében.⁶

Az első mítosz szerint a *megbocsátás egyszerű esemény*. Amikor valaki elhatározta, hogy megbocsát annak, aki őt megbántotta, akkor nemritkán ezt úgy képzelel el, mint egy könnyen áttekinthető drámát. A dráma első felvonásában ő a főszereplő: szinte látja magát, amint ott áll az őt megsértő személy előtt és megható beszédet mond, vagy levelet nyújt át az illetőnek. A következő felvonásban a sértést okozó személy a főszereplő, aki viszont úgy jelenik meg képzelete képernyőjén, mint aki hálásan elfogadja a felkínált megbocsátást, és ekkor helyreáll a béke kettejük között, amit esetleg kézfogással vagy békecsókkal pecsételnek meg. Sajnos, a valóságban a dolgok nem így történnek. A megbocsátás lehet hosszan tartó folyamat, és hasonlít ahhoz a tapasztalathoz, mint amikor egy súlyos teherből lassanként szabadulunk meg.

A második mítosz szerint a megbocsátás *magánügy, kettőnk között történő dolog*, amihez senkinek semmi köze. Ezzel szemben a valóság azt mutatja, hogy minden törés két ember viszonyában kihat tágabb baráti, rokoni és ismeretségi körére is. Amíg a férj és a feleség nem bocsát meg egymásnak, addig a gyerekek is szenvednek. Ehhez kapcsolódik az tévhit, miszerint a megbocsátás a szeretet bizonyítéka, körülbelül ilyen logikával: „Ha szeretsz, megbocsátasz!” Ez zsarolás. A logikának az ellenkező irányba kell mutatnia: „Szeretlek, ezért megbocsátok!”

A harmadik mítosz szerint a megbocsátás *jellembeli gyengeség* jele. Ez talán a legveszélyesebb mítosz, mert az erőt és nagyságot a bosszúban látja, nem pedig a megbocsátásban. Ezzel szemben az igazság az, hogy a megbocsátás nagy bátorságot, erős erkölcsi érzéket és mély lelkiséget tételez fel.

A visszaemlékezés útvesztői

Miroslav Volf, akit a volt jugoszláv kommunista hadseregben vetettek alá pszichikai nyomásnak, a megbocsátás fontosságát az elszenvedett sértésre való visszaemlékezés szemszögéből elemezte.⁷ Ahhoz, hogy a gonosz maradéktalanul győzedelmeskedjen, két győzelemre van szüksége. Az első győzelem akkor történik, amikor elkövettek a rosszat; a második, amikor a rosszra rosszal válaszolunk. Ennél a pontnál fontos az, hogyan emlékezzünk vissza az elszenvedett rosszra. Lehet rá emlékezni mazochista, *önkínzó* módon, azaz csak arra a szempontra gondolunk, hogy megsértettek és megaláztak bennünket. Az elszenvedett sérelemre lehet *sadista* módon is visszaemlékezni, amikor gondolatainkban előtérbe kerülnek a bosszú motívu-

mai. Mindkét esetben csak annyit értünk el, hogy megadtuk a rossznak az esélyt a második győzelemhez, mivel tovább él bennünk és tovább kínoz bennünket. Ahhoz, hogy helyesen emlékezzünk az elszenvedett sérelemre, úgy kell rá gondolni, hogy elemezzük azt is, mit jelenthetett a tett annak, aki azt elkövette, és mit jelenthetett a tágabb társadalmi környezet szempontjából. A visszaemlékezés ugyanis nem magánügy, hanem mindig van neki nyilvános vetülete.

Először, a visszaemlékezésnek vannak olyan szempontjai, amelyek elsősorban a sérelmet elszenvedett személyt érintik; másokra vonatkozó hatásuk csak indirekt. Eközben ilyen és hasonló kérdésekre keressük a választ: „Lehetséges-e valamiféle értelmet adni azoknak a hónapoknak, amikor a kínzások végbementek?” „Mekkora helyet foglalhat el a visszaemlékezés a gondolatvilágomban?” „Beköltözhetsz-e az engem megsértett személy életem *nappalijába*, vagy képes vagyok arra, hogy bezárjam őt a *pinchelyiségbe*?” Ezekre a kérdésekre egyedül kell válaszolnunk, eltekintve a sértést okozó személytől.

Másodszor, az elszenvedett sérelmet emléként meg kell vizsgálni abban a tágabb társadalmi keretben is, amelyből a sértés, a kínzás, a gonosztett született, és amelyben lehetővé vált annak véghezvitele. (Magyar vonatkozásban: az üldöztetések, meghurcoltatások, fizikai és lelki kínzások, a börtönök és kivégzések mögött ott állt a kommunista rezsim.) Eközben két lehetőség áll rendelkezésünkre. Az ellenünk vétő személyre gondolhatunk úgy, mint egy gonosz világ megtestesítőjére, vagy úgy, mint egy jó világ elferdült részére.

Harmadszor, az elszenvedett sérelmet meg kell vizsgálni a sértést elkövetett személy szempontjából. Bárhogy is gondolunk vissza az elszenvedett sérelemre, mi annak elkövetőjére is gondolunk. Ennél a pontnál a szerző egy érdekes szellemi gyakorlatról számol be. Elképzelte, hogy ismét szemtől szemben áll kínzójával, de ezúttal lehetőséget ad neki, hogy mondja el, miért tette azt, amit tett. Eközben esetleg ilyen kérdések fogalmazódnak meg: „Valóban mindazt elkövette velem szemben, amire én ma emlékszem, vagy sok minden már az én képzeletem szülte torzítás és felnagyítás? Ha ez igaz, akkor viszont én vagyok igazságtalan vele szemben.”⁸

Helyesen visszaemlékezni az elszenvedett rosszra magában foglalja annak elítélését is. De keresztény szemszögéből nem a gonosztevőt ítéljük el, hanem az általa elkövetett rosszat. Ami azt jelenti, hogy belegondolunk a másik életének egészébe, amely valószínűleg nemcsak gonosztettek-ből tevődik össze, hanem erényekből is. Még egy, első tekintetre ijesztő gondolat segíthet bennünket abban, hogy elkülönítsük a rosszat elkövető

személyt az általa elkövetett gonosztettől. Hogyan képzeljük el a vele való találkozást a mennyországban? Ott is emlékezünk majd az ellenünk elkövetett sérelemre? Mi hasznunk lenne abból? Milyen boldogság lenne ez esetben a mennyország nekünk? El tudunk-e képzelni egy olyan világot, amelyben kínzóinkat, üldözőinket, ellenségeinket már nem fogjuk gonosztevőknek nevezni? Ha igen, bekövetkezett a megbocsátás.

A megbocsátás lélektani folyamata

A megbocsátás bonyolult lélektani folyamat. Jean Montbourquette, az Ottawai Egyetem lelkipásztori intézetének tanára felsorolja, hogy mit nem lehet megbocsátásnak nevezni, hogy ennek hátterében mutasson rá a megbocsátás hiteles jellegére.⁹

A megbocsátás nem azt jelenti, hogy ugyanabban az állapotban találjuk magunkat, mint a sértés előtt. Mi gyakran összetévesztjük a megbocsátást a kiengesztelődéssel. A családi életben és a baráti viszonyokban a kiengesztelődés a megbocsátás logikus következménye. Elképzelhető azonban, hogy megbocsátunk valakinek, de ezt nem követi kiengesztelődés. A különbséget megértjük, ha belegondolunk abba, hogy megbocsáthatunk egy távollévő személynek, sőt halottnak is, de világos, hogy ez esetben nem beszélhetünk kiengesztelődésről. A korábbi állapotot akkor sem lehet visszaállítani, ha a két fél megegyezett a megbocsátásban. Lehetetlen visszatérni a régi mederbe egy elszenvedett bánalom után. Az ember vagy úgy tesz, mintha mi sem történt volna, vagy pedig kihasználja a megtörtént sérelmet és felülvizsgálja a meglévő viszonyokat azért, hogy új alapokra helyezze azokat.

A megbocsátás nem jelenti azt, hogy felmentjük a másikat a felelősség alól. „Megbocsátok neki, nem az ő hibája” — lehet néha hallani. Ez nem jó kiindulópont a megbocsátáshoz. Sok mindent fel lehet hozni a másik mentésére: lehet hivatkozni a természetére, nevelésére, kulturális környezetére stb. Ilyen beállításban azonban senki sem lenne felelős semmiért, mert mindig ki lehetne mutatni, hogy nem rendelkezett teljes szabadsággal. A hamis mentések néha csak arra szolgálnak, hogy tompítsuk magunkban az elszenvedett bánalom fájdalmát. Kevésbé kínzó a fájdalom, ha úgy hisszük, hogy a másik nem készkarva, tudatosan, szándékosan sértett meg bennünket. Csak-hogy a könnyű felmentés kétélű kard. Ha egyrészt megkönnyebbülést hoz, másrészt azonban magában hordozza a másik lekicsinylését, körülbelül ilyen logikával: „Nem vagy elég intelligens ahhoz, hogy egy ilyen tettért felelős lehetnél.” A másik mentegetése valójában a másik megalázását célozza, nem felmentését.

A megbocsátás nem erkölcsi magasabb rendűségünk jele. Egyes megbocsátások ahelyett, hogy felszabadítanak a másikat, megalázzák őt. A megbocsátás könnyen az erkölcsi fölény gesztusává válhat. A nagylelkűség látszata mögött meghúzódhat a másik fölötti uralom vágya. Nagy annak a kísértése, hogy a megbocsátással hatást gyakoroljunk másokra. Ez a megbocsátás karikatúrája; a hiteles megbocsátás az alázatosság légkörében történik és megnyitja az utat a kiengesztelődés felé. A saját erkölcsi magasabb rendűség kimutatására irányuló megbocsátást megfigyelhetjük a megbocsátás „professzionistáinál”. Három típusra lehet őket felosztani. Az első a *neurotikus* típus, aki szinte üldözi a másikat megbocsátásával; itt kényszeres viselkedésről van szó. A második a „szimatoló” típus, akinek szinte külön érzése van ahhoz, hogy megsejtse a másikat a felelősséget, ezért felnagyítja a helyzetet, csakhogy kimutathassa jóindulatát és megbocsátó készségét; majdnem azt mondanánk, ennek a típusnak mániája a megbocsátás. A harmadik az *örökös áldozat* típus, aki olyan helyzetben él, hogy úgy érzi, állandóan kénytelen megbocsátani a másikat; jellegzetes példája az alkoholista férj felesége, aki állandóan sopánkodik, de ugyanakkor szüksége van pontosan egy alkoholista férjre, hogy neki ne kelljen szembenéznie saját felelősségével, mert egyes esetekben a férj talán pontosan azért iszik, mert rossz a kettőjük közötti viszony; ez a manipuláló megbocsátás. Következésképpen, a hiteles megbocsátás semmiképpen sem a másik fölötti uralom kimutatása, hanem mindenk előtt belső lelki erő jele. Nagy lelki erőre van ugyanis szükségünk ahhoz, hogy beismerjük és elfogadjuk belső sebezhetőségünket anélkül, hogy hamis nagylelkűség maszkja alá rejtjenék azt.

Teológiai szempontok

Amikor a megbocsátás teológiai hátteréről és alapjairól beszélünk, akkor a kiindulópont leginkább az a tétel, hogy a kereszténység identitásának megalapozója Jézus megbocsátó aktusa a kereszten: „Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit tesznek” (Lk 23,34). Annak ellenére azonban, hogy a megbocsátás a kereszténység középpontjában áll, nem történik légtüres térben. A megbocsátás fogalma feltételezi a megosztottságot és a megbolygatott harmóniát. Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy a megbocsátás előfeltétele, hogy legyen valami, amit meg lehet bocsátani.¹¹

A megbocsátáshoz szorosan kapcsolódik az *igazságosság* témája. Már az Ószövetségben megfigyelhetjük, hogy Isten megbocsátó készsége megköveteli az igazságosságot. Ugyanez érvényes az emberi megbocsátásra is. Az igazságosság nélkül a megbocsátás két veszélynek van

kitéve. Egyik veszély a pusztán „terapeutikus” megbocsátás. Ez a tendencia a modern pszichológiával való eltúlzott barátkozás következménye, amely a megbocsátást egyoldalúan „gyógyulási” folyamatként kezeli, és nem veszi figyelembe az elszenvedett igazságtalanságot. A másik veszélyt az a nézet képviseli, amely szerint a megbocsátás tulajdonképpen alkalmatlan eszköz ahhoz, hogy megszüntessük az igazságtalanságot, mi több, növeli annak esélyét, hogy a gonosztevő tovább folytassa gonosz cselekedeteit. Ezért a megbocsátást sohasem lenne szabad túl könnyen és túl gyakran felkínálni.

A vallásosság elvben segít abban, hogy az ember készségesebben megbocsásson, de ez sokban függ attól, milyen szinten éli a hitét. Főleg fontos az, hogy milyen Isten-kepe van: a szerető és megbocsátó Isten kepe természetesen nagyobb ihletet jelent.¹¹ A vallásos alapokra épülő megbocsátás feltételezi, hogy a megsértett fél feloldjon magában minden bosszúálló indulatot, hogy így megszabadítsa a másikat a bűntudattól. Egy példa segíthet abban, hogy megértsük ennek az elvnek a fontosságát. Tegyük fel, hogy a férj megbántotta feleségét, de most bocsánatot kér tőle. Ha a feleség erre azt válaszolja, hogy igenis, megbocsátok, de előbb térdelj ide elé, és úgy kérj bocsánatot, akkor a feleség tulajdonképpen nem bocsátott meg férjének, hanem megbüntette őt.¹²

Megebocsátani nem könnyű és nem szívesen bocsátunk meg, mert úgy érezzük, hogy ezzel elvesztettük hatalmunkat a másik fölött. Mert mindaddig, amíg nem akarunk megbocsátani a másiknak, az valamiképpen ki van szolgáltatva nekünk. Megebocsátani azt jelenti, hogy lemondunk a további manipuláció lehetőségéről, arról, hogy a másikat arra kényszerítsük, hogy megalázkodjon előttünk. Ez azt jelenti, hogy a másiknak visszaadtuk a szabadságát, vagyis nem igényeljük, hogy bocsánatot kérjen tőlünk. Ezzel egy időben magunkat is szabadabbá tettük, mert amíg nem vagyunk hajlandók megbocsátani, addig az a másik uralkodik fölöttünk, mert az ellenünk elkövetett igazságtalansága üldöz és kínoz bennünket. A bosszúvágy viszont pontosan azt fejezi ki, hogy az határozza meg viselkedésünket, amit a másik elkövetett ellenünk.

Társadalmi kiengesztelődés

A megbocsátás három szinten történik. *Egyéni szinten:* az ember megbocsáthat valakinek egyoldalúan, vagyis akkor is, amikor a másik nem igényli a megbocsátást. *Emberközi szinten:* a megbocsátás folyamata bennfoglalja nemcsak a megsértett fél részéről felkínált, hanem a sértést okozó személy részéről elfogadott megbocsátást is. *Társadalmi szinten:* a megbocsátást inkább ne-

vezhetnénk kiengesztelődésnek, megbékélésnek, mert feltételezi a jóvátételt. A társadalmi kiengesztelődés lehetőségét és feltételeit behatóan tanulmányozták a dél-afrikai teológusok.¹³ Amikor megbukott az apartheid, felmerült a kiengesztelődés igénye. Bemutatjuk röviden az ide vonatkozó meglátásokat, hogy rákérdezzünk a továbbiakban arra, mi alkalmazható mindebből a magyar helyzetre a kommunizmus bukása után.

A társadalmi kiengesztelődés célja a közös jó biztosítása, amikor is nemcsak azt keressük ami „nekem jó”, hanem azt, ami „nekünk jó”. Ehhez még hozzáadandó az, hogy a társadalmi kiengesztelődés mindig a jövőre irányul: nem azt célozza, hogy nekünk most jó legyen, vagy hogy megkapjuk az elégtételt, hanem hogy gyermekeinknek jó legyen a jövőben: a mi és a „másik fél” gyermekeinek egyaránt. A társadalmi megbékélés folyamat, amelyben meg lehet különböztetni öt lépést, ami arra utal, hogy aktivitásról van szó, nem pusztán „történésről”. Más szóval, a megbékélést meg kell teremteni, mert nem következik be automatikusan az idő folyamán. Ez az öt lépés a következő.

Első lépés: el kell ismerni az elkövetett erkölcsi rosszra vonatkozó igazságot. Megbékélés csak akkor történhet, ha néven nevezzük az elkövetett borzalmakat, árulásokat, kegyetlenségeket, kínzásokat stb. A szerzők szerint itt fontos az „emlékezni és megbocsátani”, nem pedig a „megbocsátani és elfeledni” logika.¹⁴

Második lépés: az igazság mellett az igazságosságot is érvényre kell juttatni, ami a jóvátételben jut kifejezésre. Ez nem jelent bosszúállást. A megbocsátás és a bosszúállás egy kontinuum két végső pontját alkotják. Amikor valaki pénzbeli kárpótlást követel erkölcsi sérelemért, ez leginkább a bosszúállás kifejezése, ellenben a jóvátételi igazságosság keresése nem bosszúból fakad, hanem a viszonyok helyreállításának igényéből.

Harmadik lépés: lemondunk a bosszúról és a megtorlásról. A Dalai Lámának tulajdonítják azt a kijelentést, hogy azért ítéli el a bosszút és az erőszakot, mert a kínaiaknak és a tibetieknek meg kell tanulniuk együtt élniük. Kína nem mehet sehová, és Tibet sem mehet sehová: mindig szomszédok maradnak. Ugyanez az elv érvényes minden társadalomra, amelyben szükség van a megbékélésre. A magyar társadalomnak sem mehet el a fele sehová: meg kell tanulnunk együtt élni.

Negyedik lépés: elismerjük az ellenség emberségét. Ez feltételezi azt, hogy beismerjük az emberek erkölcsi sebezhetőségét. Talán egy példa segíthet bennünket abban, hogy ezt megértsük. Ha valaki elismeri, hogy mindnyájan képesek vagyunk a rosszra, akkor már sokkal nehezebb elítélni másokat. Egy buddhista szerzetes

mondja el ide vonatkozó meglátásait. Kapott egyszer egy levelet, amelyben valaki leírja, hogyan menekültek egy kis hajón, amelyen volt egy 12 éves kislány is, akit valaki megerőszakolt. Ez annyira megsebezte a kislányt, hogy öngyilkos lett. Amikor az ember először hall ilyesmiről, az első reakciója természetesen az, hogy rettenetes haragra gyullad a gonoszított elkövetője ellen, és az áldozat pártjára áll. De ha mélyebben belegondolunk a dolgokba, akkor esetleg más fényben látjuk azokat. Mert ha a kislány pártján állunk, akkor a megoldás egyszerű: veszünk egy puskát és lelőjük az erőszak elkövetőjét. De az esetet lehet más szemszögből is elemezni: ha nézünk mi születettünk volna abban a faluban, ahol az erőszak elkövetője született, és ugyanabban a nevelésben részesültünk volna, mint ő, nagyon valószínű, hogy mi is ugyanazt tettük volna. Ha megfontoljuk, hogy Dél-Ázsia eldugott kis falujában százával születnek és nevelkednek hasonló körülmények között gyerekek, és ha semmit sem teszünk, akkor azok mind gonosztevékké válnak. Ha most kezünkbe vesszük az említett puskát és elkezdünk mindenkire lövöldözni, akkor tulajdonképpen mindenekelőtt önmagunkat kellene fejbe lőnünk, mivel bizonyos mértékben mindnyájan felelősek vagyunk a világban történő rosszért. Ha pedig elfogadjuk ezt az általános igazságot, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy mindenki képes a változásra, a megtérésre.”¹⁵

Ötödik lépés: olyan feltételek megteremtése, amelyek lehetővé teszik, hogy az atrocitásokról úgy gondolkodjunk, hogy azok soha többé nem fognak megismétlődni. A békés együttélés még nem jelent szükségszerűen baráti viszonyokat, sokszor meg kell elégednünk a pusztá együttéléssel (koegzisztencia), amely alig több a passzív toleranciánál. A társadalmi megbékélés végső elemzésben attól a vágytól függ, hogy a *mi* gyermekeinknek, és az *ő* gyermekeiknek olyan jövőt teremtsünk, amelyben ők nem lesznek a múlt rabjai. Itt visszatér a különbség a terapeutikus és a hiteles megbocsátás között. A terapeutikus megbocsátás a hangsúlyt saját magamra és az én jövőmre helyezi, a társadalmi megbékélés viszont a közös jövőt célozza. A megbékélés feltétele azonban mégiscsak a megbocsátás. Ehhez fontos az, hogy mindkét félnek legyen alkalma elmondani a maga történetét: az áldozat éppúgy, mint a gonoszszágok elkövetője.¹⁶ Megtörtént-e ez már a magyar társadalomban?

Leslie A. Muray a magyar valóságból kiindulva vizsgálja a megbocsátás és kiengesztelődés lehetőségeit és feltételeit.¹⁷ Kiindulópontja az a meglátás, hogy a jelen szervesen kötődik a múlt-hoz. Mi szabadon eldönthetjük, hogy *hogyan* akarjuk beengedni múltunkat a jelenbe. A múltat

beengedhetjük jelenünkbe úgy, hogy az továbbra is uralja lelki világunkat: valahol a mélyben még mindig ott forr a bosszúvágy. De a múltat beengedhetjük jelenünkbe úgy is, hogy elfogadjuk azt, minden szenvedés és fájdalom ellenére, mint olyan múltat, amelynek volt értelme, és ezért képesek vagyunk tovább lépni a jövőbe. Ez egy fontos fogalom a megbocsátás folyamatában: a transzformáló, átforgató emlékezés. A szerző szerint Magyarországon az ötvenhatos forradalom után nagyrészt csak szimbolikus kiengesztelődési cselekedetek történtek: újra temették a forradalom hőseit, megváltoztatták egyes utcák neveit stb., de még rengeteg kimondatlan dolog van.

Kiengesztelődés: a megbocsátás határai

Léteznek-e olyan gonoszítottak, amelyeket nem lehet megbocsátani? Vannak-e olyan ellenségek, akik kívül esnek Isten irgalmán? Az Evangélium legnehezebb felszólítása, hogy bocsássunk meg ellenségeinknek (Mt 5,44). Ezek a szavak akkor íródtak, amikor az első keresztények megtapasztalták az első üldöztetéseket. Ez a parancs biztosan nehezükre esett azoknak, akiket vértanúhalálra hurcoltak. A szeretet parancsa az üldöztetések idején felborítja az igazságság mércejét.

A szeretet a bátorság gesztusa egy olyan világban, amelyet fenyegeti a veszély, hogy magába roskad a gyűlölet miatt. A megbocsátás megállítja az erőszak ciklusát és mindkét félt a megbékélés felé irányítja. Eközben az „ellen-ség” még mindig „ellenség” marad. Jézus nem azt mondta, hogy valamiféle varázsütéssel hirtelen baráttá változtassuk az ellenséget. Jézus felhívásában megmarad továbbra is az erőszak következtében kialakult távolság, de megnyitja az emberközi viszonyok kvalitatív javulását.

Lehetséges-e mindenkor szeretni? Vajon Jézus olvasalamat követel meg tőlünk, ami meghaladja erőnket? A választ erre a kérdésre a Kereszt adja meg. Nem igen figyelünk oda Jézus utolsó szavaira a kereszten, hanem már a feltámadásra gondolunk. A kereszttől azonban ott tombolt a gonosz. Jézust magára hagyták barátai, követői és tanítványai. Jézus a kereszttől csak a rossz feneketlen mélységét látta, de a keresztről legyőzte a gonoszt a megbocsátás gesztusával: „Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit tesznek” (Lk 23,34).

Szívesen gondolunk erre a jelenetre úgy, hogy Jézus nagy együttérzéssel, ellágyuló szeretettel mondta ki ezeket a szavakat. De Jézus volt annyira ember, hogy átérezte az ellene elkövetett igazságtalanságok minden borzalmát, ezért inkább valószínű, hogy ezeket a szavakat szinte kisajtolta magából, érezve a megbocsátás természetellenes jellegét az adott pillanatban. Ha fi-

gyelmesen olvassuk az Evangéliumot, akkor figyelhetünk arra, hogy Jézus az Atyára bízta a megbocsátást: "Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit tesznek!" Ez nem azt jelenti, hogy Jézus képtelen lett volna megbocsátani, hanem azt, hogy vannak olyan gonosztettek, amelyeket nem lehet megbocsátani, mert még folyamatban vannak. Hasonló volt a helyzet Szent István első vértanú esetében is, aki a megbocsátást Jézusra bízta, mert lehetetlen volt neki megbocsátani azoknak, akik őt gyilkolták, és ez még folyamatban volt. Megbocsátani csak akkor lehet, ha a gonoszsgot elkövető befejezte ténykedését.

Magyarországon valószínűleg még nem történt meg az atrocitások, a borzalmak kimondása sem azok részéről, akik azokat elszenvedték, sem azok részéről, akik azokat elkövették. Keresztény szempontból pedig nem elégséges a terapeutikus megbocsátás, azaz hogy eltemessük a múltat azért, hogy nyugodtabban élhessük saját kis világunkat, hanem társadalmi kiengesztelődésre van szükségünk. Ehhez viszont az kell, hogy a megbocsátást a miénknél egy nagyobb szeretetre bizzuk: Isten szeretetére, aki ismeri „ellenségeink” szívét is.

SZENTMÁRTONI MIHÁLY

¹J. O'Connor: *Fostering Forgiveness in the Public Square: How Realistic a Goal?* Journal of the Society of Christian Ethics, 22 (2002) 168–169.

²D. Tibbits et coll.: *Hypertension Reduction Through Forgiveness Training*. The Journal of Pastoral Care and Counseling, 60 (2006) 1–2, 27–34.

³C. Witvliet van Oyen et coll.: *Transgressors' Emotions and Physiology During Imagery of Seeking*

Forgiveness and Victim Responses. Journal of Psychology and Christianity, 21 (2002) 3, 219–233.

⁴N. Krause and C. G. Ellison: *Forgiveness by God, Forgiveness of Others, and Psychological Well-Being in Late Life*. Journal of the Scientific Study of Religion, 42 (2003) 1, 77–93.

⁵J. Monbourquette: *L'arte di perdonare. Guida pratica per imparare a perdonare e guarire*. Edizioni Paoline, Milano, 1994, 20–23.

⁶J. L. Ramsey J. L. and A. G. Padgett: *The Wisdom of Forgiveness: Singing Like Birds in the Cage with Old King Lear*. Word and World, 27 (2007) 1, 40–49.

⁷M. Volf: *God's Forgiveness and Ours: Memory of Interrogations, Interrogation of Memory*. Anglican Theological Review, 89 (2007) 2, 213–325.

⁸M. Volf: i. m. 222–223.

⁹J. Monbourquette: i. m. 35–36.

¹⁰M. D. Lundberg: *From Conflict to Communion: An Examination of Christian Forgiveness*. Word and World, 22 (2002) 3, 295–303.

¹¹M. Webb et coll.: *Religiosity and Dispositional Forgiveness*. Review for Religious Research, 46 (2005) 4, 355–370.

¹²M. S. Augsburger: *Justice in Forgiveness*. The Living Pulpit, April–June (2005), 4–7.

¹³J. O'Connor: i. m. 165–182.

¹⁴J. O'Connor: i. m. 170–178.

¹⁵S. E. Nepstad: *Religion, Violence and Peacemaking*. Journal for the Scientific Study of Religion 43 (2004) 3, 298–299.

¹⁶A. Moyo: *Reconciliation and Forgiveness in an Unjust Society*. Dialog: A Journal of Theology, 41 (2002) 4, 294–301.

¹⁷L. A. Muray: *Pragmatism and the Forgiveness of the Past*. Encounter, 64 (2003) 3, 235–246.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

A Vigilia/Esszék sorozatban megjelent kiadványok:

Balassa Péter: <i>Az egyszerűség útjai, sötétben</i>	1.300,-
Máthé Andrea: <i>Útvesztőben</i>	1.100,-
Beney Zsuzsa: <i>Möbius-szalag</i>	1.500,-
Visky András: <i>A különbözőség vidékén</i>	1.600,-
Rochlitz Kyra: <i>Válaszúton</i>	1.500,-
Selyem Zsuzsa: <i>Fehérek közt</i>	1.600,-
Borbély Szilárd: <i>Egy gyilkosság mellékszálai</i>	1.700,-
Varga Mátyás: <i>Nyitott rítusok. Kortársunk-e a művészet?</i>	1.700,-

Borbély Szilárd *Egy gyilkosság mellékszálai* című könyvét a Szépirók Társasága Szépiró-díjával jutalmazták. A díj átadására 2008. május 22-én került sor a Károly körúti Alexandra Könyvárúházbán. Szívből gratulálunk a szerzőnek. (A szerk.)

A SZELLEM SZOLGÁLATÁBAN Rónay László laudációja

A most kitüntetett Rónay László négyévtizedes irodalomtörténet-írói pályáját könyvek jelzik: monográfiák, tanulmánykötetek, és mellettük szerkesztői feladatvállalások: a Vigiliánál és az Új Embernél. Mégis, úgy gondolom, ezen a szép napon nem a nagyobb könyvespolcot megtöltött művekre kell hivatkoznom, hanem arra a szellemiségre, amely e könyvekben alakot ölt: mondhatnám így is: a szellem szolgálatára. Minden irodalomtörténet-írónál kimutatható valamilyen lelki készlet, szellemi vállalkozás — valójában ez szabja meg, ez minősíti az elvégzett munka erkölcsiségét, ez helyezi valamilyen magasabb rendbe a könyvespolcon sorakozó köteteket. Rónay László esetében ezt a szellemiséget az az egyetemes igény, gondolkodás és szeretet jelöli meg, amelyet a kereszténység és közelebbről a katolicizmus alakít ki és képvisel.

Irodalomtörténet-írói munkássága során, ennek kezdeteitől fogva két mester irányítását követte: az első édesapja volt, a tudós író és esszéista: Rónay György, a második a magyar piarista iskolák legfőbb szellemi tekintélye: Sík Sándor. Mindkettőtől azt tanulta, hogy az irodalom maga olyan érték: lelkeség, útmutatás és vigasztalás, amelyet a Gondviselés adott az emberiségnek, talán avégett, hogy el tudja viselni az evilági lét, a történelem megpróbáltatásait, és jobban megértse magának a Teremtőnek a szándékait. Ez a lelkeség és ez a vigasztalás különösen fontos volt azokban az évtizedekben, amelyekben Rónay László felnőtt, hivatására talált és létrehozta legtöbb művét, hiszen az irodalom akkor egy másik, nemesebb és jobb világot nyitott meg előtte, szemben azzal, amelyben élni kellett.

Rónay László irodalom-felfogása és természetes katolikus lelkesége, éppen Sík Sándor és

Rónay György személyes példáját és tanítását követve, mindig nyitott volt, mint irodalomtudós, minden érték és minden árnyalat megértésére és értelmezésére törekedett. Esztétikai krédója Sík Sándorét követte, aki *A katolikus irodalom problémájához* című, ma is érvényes tanulmányában a következőket állapította meg: „A katolikus művész számára (...) voltaképpen nincs külön vallásos művészet. A vallásosság, a katolicizmus egész életét, minden élményét átjárja, tehát ott lesz, egyszer láthatóan, másszor láthatatlanul, kimondva vagy kimondatlanul, de mindig érezhetően és döntően minden alkotásában (...) Akármiről fog szólni, a szó mélyebb értelmében »vallásos« lesz az alkotása, amely éppúgy szól Istenről, mint az adott tárgyról, még ha egy szava sem vonatkozik is rá: atmoszférájában, perspektívájában, hanghordozásában, színeiben, dallamában, ritmusában lesz benne az örökkévalóság.”

Igen, Rónay László ennek az örökkévalóságnak a hatékony jelenlétét és üzenetét mutatta meg Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Sík Sándor, Mécs László, Tersánszky Józsi Jenő és mások műveiben. Mindig a maradandó értékeket kereste, mindig abban a meggyőződésben, hogy a nem egyszer történelmi kényszerpályákra terelt művészi sorsok mélyén és középpontjában ott rejlik a Teremtő és a megváltás utáni vágy. Mint irodalomtudós arra törekedett, hogy az írói sorsok és a műalkotások vizsgálata során a megértésnek ezt a keresztény dimenzióját nyissa meg az olvasó előtt. A Stephanus-díj, megállapíthatom, méltó kezekbe jut, és számomra, mint egykori piarista iskolatárs, majd mint sok évtizeden keresztül jóbarát számára külön öröm, hogy ezt most kijelenthetem.

POMOGÁTS BÉLA

A Szent István Társulat és a Stephanus Alapítvány által közösen alapított Stephanus-díjat irodalom kategóriában idén Rónay László irodalomtörténész vehette át. Pomogáts Béla laudációja a díj átadásán, 2008. május 19-én hangzott el. Szívből gratulálunk Rónay Lászlónak, a Vigilia szerkesztőbizottsága tagjának. (A szerk.)

„AZ IGAZSÁG ODAÁT VAN”

Újabb fejlemények a keresztény–muszlim párbeszédben. Levelek XVI. Benedek pápához

A bejrúti Szent József egyetemen készült tanulmány kimutatta, hogy 1954 és 1995 között 353 iszlám–keresztény találkozót tartottak. Ezek közül minden bizonnyal a legkiemelkedőbb az 1986. október 27-én, Assisiben megrendezett találkozó volt, ahol II. János Pál pápa meghívására először találkoztak a nagy világvallások vezetői, hogy a békéért imádkozzanak. Assisi szellemisége a béke valódi jelképévé vált. Minden bizonnyal még sok a vitás kérdés (az iszlám fatalizmusának kérdése, Allah távoliséga, a Szentháromság, Jézus isteni vagy emberi természete, vagy a Mohamed üzenetéről, a szent írásokról, illetve a fundamentalizmusról folyó viták). Miért is van ennyi megoldatlan kérdés? A válasz talán abban keresendő, hogy a muzulmánok és a keresztények közötti kapcsolat egy több szinten folyó dialógus. Az első a vallások közötti, leginkább hitviták keretében folyó dialógus, hiszen a vallási igazság mindegyik fél számára egy és oszthatatlan. Ahogy azt A. Deedat, a muzulmán világ legismertebb hitvitázójának népszerűsége is mutatja, a muszlimok és keresztények közötti vallási tárgyú viták az utóbbi néhány évtizedben felélénkültek. A második sík a kultúrák közötti párbeszéd, amely a másik fél különbözőségéből fakadó gazdagság megismerésén és megbecsülésén keresztül engedi egymáshoz közelebb a feleket. A iszlám–keresztény találkozókat ebből a szempontból kell tekintetbe vennünk, és ezen a téren nagy előrelépések történtek, hiszen mindkét fél megnyilvánulásai egyre bővülő ismeretről tesznek tanulságot. A harmadik sík a politikai párbeszéd, amelynek szintén megvan a maga sajátos, érdekeken alapuló logikája. Ez nem tartozik a vallástudósok kompetenciájába, bármennyire is szeretnék megoldani a világ problémáit. Az államközi kapcsolatok mennek a maguk útján, és ezekben nem játszanak sok szerepet a vallási kérdések. XVI. Benedek regensburgi beszédének interpretálása előtt is mindenképp szem előtt kell tartanunk ezt a felosztást. II. János Pál pápa rendkívül aktív párbeszédet folytatott a muzulmán világgal, de itt is kultúrák párbeszédéről van szó, ehhez társultak az igen élénk hitviták. II. János Pál pápa sem tudta megoldani a palesztin kérdést, vagy megelőzni az Irak elleni tá-

madásokat. XVI. Benedek pápa egy politikailag rendkívül feszült nemzetközi légkörben lépett színre és — szándéka ellenére — beszédét provokációként értelmezték a muzulmán oldalon, s szinte minden társadalmi rétegben heves reakciókat váltott ki. A pápa tudományos jellegű beszédet tartott, a választ is hasonló racionalitással és tudományos igényességgel kellett megfogalmazni. Ezzel a céllal született meg a muzulmán vallástudósok két levele 2006 októberében, illetve 2007 októberében.

Az első, 38 vallástudós által aláírt, XVI. Benedek pápának címzett levél apologetikus jellegű. Az aláírók között olyan személyiségek szerepelnek, mint Ahmad Badr al-Din Hassun sejk, Szíria főmuftija, Ali Jum’a sejk, Egyiptom főmuftija, Ahmad Kubaysi sejk, az iraki vallástudósok szervezetének alapítója, Muhammad Ali Taskhiri ajatollah, a síita imámia vallástudósok képviselője, vagy Abd al-Aziz Uthmán al-Tuwayjiri, a marokkói székhelyű ISESCO (Az UNESCO iszlám megfelelője) főigazgatója. Többségében tehát muftikról, a hivatalos iszlám fő vallási vezetőiről van szó.

A levél több részből áll. A részek egy-egy olyan probléma körül forognak, melyeket Benedek pápa beszéde vetett fel.

Az „érdemi” részeket rövid bevezető előzi meg, melyben a levél írói utalnak az előzményekre, tehát a pápa 2006. szeptember 12-ei, Regensburgban elhangzott beszédére. E beszédet — a benne foglalt idézet miatt — a muszlim fél úgy tekinti, mintha a Manuel bizánci császár és muszlim opponense közti hitvita szellemében fogant volna. De ez a hivatkozás nem is csak a hitvita szellemére utal, hanem a tulajdonképpeni vitás pontokat, az apológia tulajdonképpeni témáját is előre vetíti: a hit és értelem közötti kapcsolatot. A bevezető végül jelzi, célja felhívni a pápai beszéd érvelésének hibáira a figyelmet. Ilyenek például az, hogy a pápa az iszlám-ról azt mondta: nem megfelelőképp alkalmazza az értelmet.

A muszlim fél ezek után lépésről lépésre haladva beszél a pápai beszéd problémás pontjairól. Ennek megfelelően a levél főbb részei: kényszerítés a hitben; Isten és az antropomorf leírások; a logikai gondolkodás alkalmazása; a „szent háború” kérdése; erőszakos térítés; az „új” fogalma; szakértők; kereszténység és iszlám.

Az első rész alcíme egy Korán-idézet, melyre maga Benedek pápa is hivatkozik: „Nincs kényszer a vallásban” (2:256). A muszlim tudósok

arra hívják fel a figyelmet, hogy az idézett vers már a medínai korszakból való, és nem a kezdeti, gyenge muszlim közösséghez, hanem a már megerősödöttekhez szól.

A második rész címe: Az antropomorf elemek elutasítása Istennel kapcsolatban. Felhívják a figyelmet arra, hogy Benedek pápa megállapítása a muszlimok istenképét illetően túlságosan is egyszerűsít, félreértésekre adhat okot. Benedek pápa azt mondja: „abszolút transzcendens”, erre a muszlim tudósok konkrét Korán-idézetekkel válaszolnak, melyek Istent semmihez sem hasonlítanak, illetve hasonlíthatónak, ugyanakkor az emberhez közel állónak írják le.

A logikai gondolkodás használatáról szól a levél harmadik egysége. A muszlim tudósok úgy látják, a keresztényeknél lehetséges egy éles felosztás a logikai gondolkodás és a hit között. A muszlimoknál ez a fajta felosztás nem található meg. Az értelem a muszlim felfogás szerint Istenre utaló, Istenhez vezető jel, de csak egyike a számos jelnek. Isten arra hívott, hogy vele, általa vizsgálódjunk, mert ez az igaz megismerés eszköze.

A negyedik alcím egy kérdés: Mi a „szent háború”? A pápa ugyanis hivatkozott a szent háborúra, de ez a kifejezés nem létezik az iszlám szókincsében. A *dzsihád* pedig nem a szent háborút, hanem az erőfeszítést jelenti. A levél írói figyelmeztetnek arra, hogy noha a keresztények szerint az erőszak ellenkezik Isten természetével, maga a Messiás is alkalmaz erőszakot, mikor kiűzi a pénzváltókat a templomból. Ha módosítjuk a kijelentést, és azt mondjuk, Isten természetétől idegen a vadság és ellenségeskedés, akkor a muszlim dzsihád-fogalomhoz is közelebb kerülhetünk. A levél részletezi azt is, milyen esetekben viselhetnek háborút a muszlimok, s hogy minden, ami ezeken az okokon kívül áll, elítélendő. Elítélendőek azok az egyéni akciók is, mikor valakit eltérő vallási meggyőződése miatt gyilkolnak meg.

Az ötödik rész azzal foglalkozik, el lehet-e fogadtatni egy vallást erőszakkal. Az iszlámról elterjedt vélemény az, hogy kard által szerzett híveket. Ez azonban csak részleges igazság: az iszlám csak részben köszönhet új híveket a hódításoknak. Számos meghódított területen évszázadokig őrizte vallását a népesség, s ha az iszlám erőszakkal terjeszkedett volna, nem maradt volna ezeken a területeken egy templom sem. Az erőszakos hitértítés nem való Isten akarata szerint.

A hatodik rész azt tárgyalja, hozott-e valamilyen újat a Próféta. A muszlim felfogás szerint nem. A különböző próféták és küldöttek különböző időkben különféle üzeneteket hoztak, de az igazság mindegyikben ugyanaz.

A hetedik részben a „szakemberekkel” kapcsolatban több megfontolandó gondolatot vetnek fel a levélírók. A pápa beszédében hivatkozott „szakemberekre” az iszlámot érintő kérdésekben, s ezek nem muszlimok. Ezeket a szakembereket a muszlim hívők nem fogadják el az iszlám ügyeiben auktoritásnak.

A befejező részben a kereszténység és az iszlám viszonyát feszegetik a muszlim tudósok. Mivel a katolicizmus és az iszlám követői a világ népességének több mint a felét teszik ki számban, ezért fontos volna közöttük az egyetértés. A levélírók vágnak a párbeszédre, melynek alapjairól bővebben is szólnunk később.

Maga a levél megszületése több általános kérdést is felvet. Egyrészt: a pápa beszéde nem a muszlimokhoz szól, nem is kifejezetten róluk, tehát nem polemikus céllal született. Európa kereszténységéről kívánt beszélni, vagyis arról, mennyire keresztény ma Európa, s arról, mi is az európai kultúra alapja. Európát a klasszikus szellemi örökség és a kereszténység együtt teszik azzá, ami. És magán a kereszténységen belül is el kell gondolkodnunk, hogy a hit és a szellem, illetve az értelem milyen kapcsolatban állnak egymással. Mivel minden tétel igazsága még jobban megmutatkozik, ha valami tőle eltérővel oppozícióban mutatjuk be, ezért fordult Benedek pápa az iszlám kínálta példához. Arra hivatkozott, hogy az értelem szerepe ott kisebb, remélve, hogy az, amiről tulajdonképpen célja volt beszélni, még látványosabb lesz.

A muszlimok mindennek ellenére, vagy épp ezzel együtt, megszőlva érezték magukat, ezért válaszoltak ezzel a védekező levéllel. A megfogalmazott kritika a helyzetből adódóan nem lehet mindig jogos: mert az iszlámmal beszélgetve az iszlámról valóban csak muszlim tudósok véleménye fogadható el auktoritásnak, de keresztény közönségnek tartott előadásban keresztény szakember véleményét idézni nem hiba.

A levélben olvasottak arra is felhívhatják figyelmünket, hogy a megértéshez szükségünk van egymás „nyelvének” megismerésére. A „szent háború” erre a levélben található legjobb példa. A dzsihád szót európai nyelvekre mindig ezzel a jelzős összetétellel szokás fordítani, de, ahogy láthattuk, ez a muszlim fél számára elfogadhatatlan. Ha azonban párbeszédet kívánunk folytatni, fontos, hogy közös nevezőn legyünk, legyen közös „nyelvünk”, illetve, hogy megértsük a másik fél különleges terminusainak valódi jelentését, ahelyett, hogy egyszerű tükörfordításokat alkalmazzunk.

Térjünk vissza a levélhez, illetve az utolsó részében felvetett párbeszéd lehetőségéhez. Ez a kezdeményezés kedvező fogadtatásra talált a

Vatikánban. XVI. Benedek pápa 2007 októberében tett törökországi látogatása nagyban hozzájárult a nyugalom és a bizalom helyreállításához. Ezt követően, 2007 februárjában Paul Poupard bíborost, a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsának, valamint az iszlámmal való párbeszédért felelős Bizottság elnökét fogadta Muhammad Sayyid Tantawi sejk, az Al-Azhar főimámja. A találkozó során a bíboros tolmácsolta vendéglátójának XVI. Benedek pápa üdvözlését, valamint a Szentatyá meghívását Rómába, amit a főimám el is fogadott. A két magas rangú vallási vezető találkozója alkalmat adott arra, hogy értékeljék a vallásközi párbeszédért létrehozott Vegyesbizottság munkáját, és áttekintették az iszlám–keresztény kapcsolatok különböző aspektusait is. 2007 októberében Jean-Louis Touran bíboros, a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsának újonnan kinevezett elnöke a muzulmán böjti hónap, a Ramadan végén üzenetben fejezte ki jókívánságait a muszlim közösségnek.

Ezekre Vatikánból érkezett pozitív jelzések-re válaszol a második, 2007 októberében napvilágot látott, 138 muzulmán vallási tekintély XVI. Benedek pápának, valamint az anglikán, ortodox, református, lutheránus, baptista, metodista egyházak vezetőinek illetve fő képviselőinek címzett, *Közös Szó (A Common Word)* című levele. 2007. november 18-án a New York Times egész oldalas hirdetésben jelentette meg 300 keresztény tudós válaszáét e levélre. XVI. Benedek pápa pedig a 2007. november 27-én kelt, Ghāzi jordán hercegnek, a kezdeményezés hivatalos képviselőjének címzett üzenetében fejezte ki a gesztus, valamint a levelet inspiráló pozitív szellemiség iránti nagyrabecsülését. Különösen nagy hatással volt rá a levél felhívása két közös alapelve, az Isten iránti valamint a felebarát iránti szeretet megtartására. A pápa egyben kifejezte készségét, hogy fogadja az aláírók képviselőit, ami egyben alkalmat adhat a muzulmán delegáció és a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsának közös munkaértékeztetésére is.

A 138 tudós által jegyzett második levél párbeszédkereső. Az elemzőnek elsősre a levél formája ötlík szembe: nyílt levél és felhívás kettős formájában hozták nyilvánosságra. Ez azt jelenti, hogy nem csak a pápa, valamint a keresztény egyházak vezetőinek, hanem a keresztény Nyugat egészének figyelmére is számítanak. A ketősség folytatódik a címmel: „*kalima sawā*”, amit angolra „*A Common Word*”-nek, franciára pedig „*Une parole commune*”-nek fordítottak, noha, ahogyan arra az egyik legnagyobb muzulmán egzegéta, al-Tabari rámutat, az eredeti arab kifejezés (*sawā*) jelentése 'adl, azaz „igaz, igazságos”. A címet illető másik észrevétel az, hogy

egy Koránból vett idézetről van szó (3:64), mégpedig a Muhammad próféta és a Najrán-i keresztények közötti vallási vita kontextusában.

De most nézzük meg közelebbről, mit is javasol a levél a párbeszéd kiindulási alapjául. Két elemről van szó: az Isten iránti, valamint az embertárs, avagy felebarát iránti szeretetről. A szöveg a Koránból, valamint a prófétai hagyományból vett idézeteken keresztül mutatja be az Isten iránti szeretetet az iszlám szerint. Megtudhatjuk, hogy az isteni igazságot kereső értelem, valamint az Istent választó akarat mellett, a szeretet az egyike az Isten iránti teljes őszinteséghez vezető hármas útnak. Az emberek Isten iránti szeretetéről van szó, amit az „*‘ubudiya*” kifejezés, azaz az Istennek való teljes alávetettség és engedelmisség fejez ki. Ezután a muzulmán tudósok szintén az ember Isten iránti szeretetéről szóló bibliai idézeteket hoznak, mint például Márk 12,30. Ezek a szövegrészek közel állnak a muzulmán szövegrészekhez, ám az Isten iránti szeretet ismét mint Istennek való alávetettséget mutatják. A szöveg értelmezése is nagyon szó szerinti. Az Isten iránti szeretet a keresztény teológia szerint isteni kegyelem, Isten adománya. A muzulmán felfogás szerint az Isten iránti szeretet nem más, mint engedelmeskedni Istennek az értelmén, az érzelmen és az iszlám törvényeinek megtartásán keresztül. Isten szeretetét pedig jutalomként kapja a hitét gyakorló muzulmán. A szúfi gondolkodás, azzal, hogy a szeretetet, mint nagylelkű, mindent magába foglaló és mindenütt jelenlévő lelki dimenzióként fogja fel, lazít ezen az ortodox nézeten.

Az embertárs *jār* (szomszéd) iránti szeretetet szintén olyan szövegeken keresztül mutatják be, melyek hangsúlyozzák a embertársak, a hozzátartozók fontosságát az emberi kapcsolatokban, ám a helyzet nem egyértelmű, mivel a *jār* szó jelentése feltételezi a két ember közötti közvetlen térbeli kapcsolatot. Amikor a muzulmán tudósok az újszövetségi felebaráti szeretetről beszélnek, akkor Máté 22,38–40-et és Márk 12,31-et idézik, itt viszont egy sokkal tágabb értelmű fogalomról van szó.

Összességében elmondható, hogy muzulmán részről a Biblia két parancsolatát javasolják közös találkozási pontnak. A muzulmán tudósok szerint ezek két értéken, az igazságon és a szabadságon alapszanak. Valójában, a muzulmán tudósok „igaz szó”-ra való felhívása felhívás az igazságoságra a népek közötti kapcsolatokban, és a népek szabadsághoz való jogának tiszteletben tartására. Erről az alapról kiindulva lehet megbeszélni az aktuális, keresztényeket is aggodalommal eltöltő problémákat. Biztosítják a keresztényeket, hogy a muzulmánok nincsenek a keresztények ellen, és

az iszlám sem irányul a keresztények ellen, mindaddig, míg a keresztények háborút nem indítanak ellenük, vagy üldözni nem kezdik őket. Arra hívják fel a keresztényeket, hogy ne úgy tekintsenek a muzulmánokra, mint ellenfelekre, hanem mind azonos oldalon állókra. Valószínűsíthető, hogy amikor keresztényekről van szó, akkor ez alatt a nyugati világot is értik. A probléma abban rejlik, hogy a muzulmán és a nyugati világ kapcsolatai nem tartoznak sem a muzulmán vallástudósok, sem a keresztény egyházi vezetők kompetenciájába. A javasolt dialógus koncepciója is az üdvözülés egyfajta „politikai” üzenetének átadását célozza: megmenteni a világot. Ez a cél azonban megvalósíthatatlan, hiszen a világ „politikai” sorsa nem a hívő emberek akaratától függ, hanem a háttérben a muzulmán és nyugati államok vezetése között folyó politikai párbeszéd része. A keresztényeket leginkább a radikális iszlám problémája foglalkoztatja, ami viszont alapjában véve politikai kérdés. Az aláírók között a radikális iszlám képviselői, mint például Al al-Shaykh vagy A.Ibn Jibrin, nem szerepelnek. Mi több, az aláírók nem állnak közel a mérsékelt iszlamista mozgalmakhoz sem, akik olyan tekintélyek véleményét tartják mérvadónak, mint Y. al-Qaradawi. Az ő neve szintén hiányzik az aláírók közül. A levelet jegyző 138 vallástudós a hivatalos iszlám, valamint a muzulmán tudományos világ képviselője. Véleményüket meghallgatják, tiszteletben tartják, de nézeteik nem játszanak meghatározó szerepet a politikai életben.

A két levél a párbeszéd muzulmán felfogását tükrözi, azaz egy normatív, orthodox koncepcióról van szó, amely teljes mértékben aláveti magát a szent szövegeknek, és azon keresztül látja a világot. A dokumentumok folytatják a apologetikus hitviták hagyományát, egyben hozzájárulnak a kultúrák közötti párbeszéd elmélyítéséhez, egymás jobb megismeréséhez.

Az iszlám és a keresztény vallás egymásnak tart tükröt. A iszlám civilizáció fejlődéséhez hozzájárult a kereszténység, ahogyan a latin Európa civilizációja is átvette az iszlám civilizáció örökségét. Ezét is fontos, hogy lássuk, mit gondol a másik fél a saját fogalmainkról, koncepcióinkról. Ennek első lépése lehet a fogalmak terminológiai meghatározása, a mindkét kultúrában használatos szavak értelmének pontos definiálása. A „Közös Szó” így értelmet nyer. Ebben segítségünkre lehetne egy terminológiai szótár.

A muszlim tudósok kezdeményezése fel is keltette a Vatikán érdeklődését: tavasszal megrendezésre kerül a pápa és a muzulmán vallástudósok találkozója. Ez minden bizonnyal hozzá fog járulni a jelenlegi feszültség oldásához, és elindíthat egy „megelőző dialógust”, azonban a hozzá fűzött várakozások és a lehetőségek nincsenek összhangban, mivel az evilági igazságság a császár kezében van, és nem Istennél.

BELHAJ ABDESSAMAD — VARSÁNYI ORSOLYA

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Rónay Tamás: Forgószél a Vatikánban. XXIII. János életútja	2.700,-
Igazságosabb és testvériesebb világot! Tíz év távlatából	1.200,-
A péteri szolgálat a harmadik évezred küszöbén	1.400,-
Találkozások Isten és ember között (Szerk. Bodnár Dániel).	2.500,-
John Powell: Egészen ember, egészen élő.	1.800,-
Joseph Ratzinger: Bevezetés a keresztény hit világába	2.700,-
Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről.	2.900,-
Wolfgang Beinert: A katolikus dogmatika lexikona	3.600,-
Wolfgang Beinert: A kereszténység	2.600,-
Th. Schneider: A dogmatika kézikönyve 1.	2.600,-
Th. Schneider: A dogmatika kézikönyve 2.	2.600,-
Avery Dulles: A kinyilatkoztatás modelljei	2.500,-
Lukács László: Csináld magad	1.150,-
Terri Apter: A magabiztos gyermek	1.600,-
John Powell: Miért félek a szeretettől?	1.800,-
John Powell: A tartós szeretet titka	1.800,-
E. Kübler-Ross – D. Kessler: Élet-leckék	2.200,-

A kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők a Vigilia Kiadóhivatalban:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu

SZAJLA REGÉNYE

Oravecz Imre: *Ondrok gödre*

Oravecz Imre olyan regényt írt, amely látványosan eltér a mai magyar próza jellemző formáitól. Nem támaszt kételyt az elmondhatósággal szemben, nem teszi viszonylagossá az emlékezés irodalommal alakításának lehetőségét, nem él töredezett, szaggatott elbeszélésszöveggel, szereplőit nem szórja szét nyelvi szólamokká, nem ironikus, nem stilizált. Művét első olvasásra éppen korszerűtlensége, újszerű régimódisége teszi megkapóvá: olyan önérvényű regényvilágot alakít ki, amely szokatlansága ellenére idővel, a regény lassú hömpölygése során egyre ismertebbre, ismerőssé válik. Köszönhetően elsődleges témájának, elbeszélésmódjának, ember- és időszemléletének.

A regény témája következetesen, mindazonáltal lassú fokozatokban bontakozik ki, olyannyira, hogy az első harminc oldal alapján akár azt gyaníthatná az olvasó, nem is regényt vett a kezébe. Földtani, földrajzi és néprajzi leírások követik egymást, s mintha éppen az hiányozna, ami egy regényben minden aprólékos regényelméleti megfontolást megelőzően alapvető olvasói tapasztalatnak tűnik: egyénített személy vagy személyek meghatározott cselekvései. Ez a látzólagos hiány ugyanakkor a mű poétikájának szerves része. Ugyanis a regény olyan világot jelenít meg, amelyben elsődlegesen nem az egyén helyzete a lényeges, hanem egy közösség áll a középpontban, a maga termékeny, hordozó hagyományával. Ez a közösség meghatározott helyen és időben tűnik fel. A regény helyszíne a *Halászember* kötetből ismert Szajla, a Mátra hegység lábában fekvő falu, amelynek geológiai és geográfiai kialakulásáról éppúgy beszámolnak az első oldalak, mint az itt letelepülő földművelők berendezkedéséről és kifejlődő életmódjáról. A település déli mellékvölgye a címben feltüntetett Ondrok gödre, amelyben az Árvai család állapodott meg. A család egyik ágának három generációt felölelő sorsát beszéli el a regény. Az 1848-as szabadságharcban küzdő Árvai János idős korára és megözvegyülve fiával, Jánossal és annak feleségével, Terézszel él együtt. Életük legfőbb sajátossága a rendezettség: környezetük felépítése, a földművelő munka eljárásai, a parasztház helyégeinek funkciói, egymáshoz fűződő kapcsolataik szilárdak, bizonyosak és biztonságosak.

A mű intenciója szerint az emberek jelleme leírható és megítélhető, számba lehet venni elő-

nyös és hátrányos tulajdonságaikat, érzéseik és cselekvéseik következtetéseket és megokolhatók, s létezésüknek ez a kétségbevonhatatlan azonos-sága önmaguk számára is ismert. Életük mindenre kiterjedő alapvető otthonossága teszi lehetővé, hogy meghatározott célokat tűzzenek maguk elé, mint házasságuk elején János és Teréz: „Csak azt tudták maguk elé gondolni, a hön óhajtott időt, amelyre készültek, amelyben majd szereznek, gyarapodnak, gyerekeik lesznek, gyerekeket nevelnek, és véghez viszik mindazt, ami-re szövetkeztek, aminek egyedül értelme van, amiért érdemes élni.” Már a mű első fejezetei részletesen jellemzik az Árvai családot, a szorgalmas, lelkiismeretes, szerető Terézt, és az ugyan-csak törekvő, a földműveléshez kiskora óta értő, becsületos és feleségét tisztelő Jánost, akiknek idős koráról szintén már ekkor részletesen értesül az olvasó. Oravecz érzékelhetően nem fejlődésregényt kívánt írni, művében nem a szereplők alakulására irányul a figyelem, sokkal inkább körszerű, ismétlődően alapuló időbeliség határozza meg az Árvai család életét. Nem váratlan történések, hanem áthagyományozott szokások, az évszakok és a napszakok váltakozásához igazodó földművelés, a környező természettel való szerves együttélés formái alakítják a szereplők mindennapjait. Úgy tűnik, a szerzőt elsődlegesen a személyfölötti hagyományok foglalkoztatják, amelyek természetesen rászorultak arra, hogy Árvaiék tevételesen folytassák őket, ugyanakkor tartalmassá, szinte késszé teszik a szereplők életét.

Oravecz Imre e hagyományok szakszerű ismerőjének bizonyul: a regény igen gazdagon ecseteli mások mellett a parasztházak berendezését, az állattartással járó feladatokat, Árvaiék öltözködését, a sokféle ház körüli munkát, a környező falvakban uralkodó szokásokat. A mű egyik fontos érdeme, hogy újra érvényt szerez a sokoldalú és alapos írói tudásnak, ami az utóbbi időben mintha háttérbe szorult volna a magyar irodalomban. E tanulságos leírásoktól mindazonáltal távol áll, hogy amolyan egzotikumként, vagy letűnt ideálként fessék le tárgyukat. Az elbeszélői hangnem pontos, tárgyilagos, fegyelmezt, enyhén, elsősorban fokozó mellérendelést alkalmazva stilizált, gondosan kimunkált, a részleteknél elidőző, de cseppet sem terjengő. A szerző mintha nyelvíleg kívánna szolidaritást vállalni szereplőivel, mindent elmond róluk, amit maguk is tudnak, még ha nem is fogalmaznak meg oly módon, ahogy az elbeszélő. Ebből a

szempontból jelzésértékű, hogy a műben alig szerepelnek párbeszéddek, amelyek rendszerint a regényszereplők egyénítésének és személyiségük sejtetésnek magától értetődő írói eszközei.

Ha ímént a regény személyfölöttiségéről esett szó, mindenképpen meg kell említeni a természetet is. A műben legalább olyan fontos szerepet játszik a hegy, a völgy, a vízfolyás, az állat- és növényvilág, mint az emberi közösség. S persze a föld, amely bár kötődik az emberhez, elsősorban mégsem gazdasági fogalom, hanem önállósággal rendelkezik, és tartóssága mértéket ad az ember számára. A regény a dűlőnévről, így Ondrok gödréről írja a regény: „dacol az idővel, túlél mindenkit és mindent, egyént, közösséget, nemzetet, földfelszínváltozást, eszmét, politikai rendszert, társadalmi berendezkedést.” Ez az időtállóság szorosan összefügg a regény körkörös időtapasztalatával, amelyet a kivonatolható szűzsé sem tör meg. Hiszen bár megfigyelhető haladás a regényben, János új technológiák és kereskedői fogások segítségével a környék egyik legmódosabb gazdájává válik, e fejlődés célja mégiscsak az, hogy megővja az ismétlődésen és állandóságon nyugvó földművelést, és kedvező helyzetet teremtsen a majdan a földet öröklő gyerekek számára. Előrelépő cselekményszövés helyett a regényt egy-egy fejezetet alkotó, nyomtatékosan egymás mellé rendelt, nem hierarchikus epizódok szervezik.

A körköröséget kezdetben nem bontja meg János és Teréz gyermekeinek születése sem. A tizenöt gyermek közül hat fiú és három lány marad életben, közülük is az elsőszülött fiú, István tölti be a legfontosabb szerepet a regényben. István továbbviszi az apai hagyományt, és nagy természetességgel rendezkedik be a földművelő életben. E szakadatlan örökség része a regényvilág alapvető harmóniájának, konfliktusmentességének. Bár szinte valamennyi fejezetben felmerül egy olyan mozzanat, amely látszólag képes lenne aláásni az Árvai-család kiegyensúlyozott életét, e veszélyek rendre elhárulnak. János gyönyörködik az őt körülvevő természetben, de nem válik tűnődővé, szentimentálissá, ily módon nem veszíti el gyakorlati érzékét, János és Teréz szerelm nem mindent felforgató, a személyiséget elnyelő hatalom, hanem a termékeny és boldog együttélés záloga, a társadalmi problémák, igaz-

ságtalanságok nem készítetik az Árvaiékat arra, hogy felszámolják saját helyzetüket, a vallási konfliktusok nem öltenek olyan mértéket, amely hitük feladására kényszerítenék a szereplőket, és a történelem sem tör be felforgató, romboló erővel a kiegyensúlyozott családi életbe. S bár János nagy hibája, hogy idővel elveszíti szeretetét gyermekei iránt, minden családottságuk ellenére sem az akár szellemi pályára is érdemes István, sem a kevés szerephez jutó testvérei nem fordulnak ellene. Egyszerűen hiányzik mindaz, ami általában a társadalmi, történelmi és családregegyek mozgatórugója, Balzactól Tolsztojon át Thomas Mannig. Különösen fontos a halál elfogadása: a regény részletesen és megrendítően számol be idősebb János és az egyik beteg kisfiú haláláról, ezek az események mégsem roppantják össze a családot.

A családi élet körszerű, lassan gyarapodó alakulása mégis megtörik a férfivá érő István nősülésével. Anna és István szerelme egyébiránt alighanem a regény leginkább magával ragadó része, amelyben nagyszerűen kapcsolódik össze a szokásokon nyugvó jegyesség-házasság személyfölöttisége és a szerelmesek megkapó személyessége. A problémát az jelenti, hogy az idős korára mind makacsabbá váló és magába forduló János hátráltatja fia és menyé önálló boldogulását, akik ezért úgy döntenek, Amerikában próbálnak szerencsét, és két kisgyermekükkel útra is kelnek. A regény a jobb élet reményében a tengeren túlra tartó emberáradat leírásával fejeződik be.

A mű alcíme (*Az álom anyaga, első könyv*) folytatást ígér. Kérdés, hogy a következő regény megőrzi-e epizódyszerű, mellérendelő szerkezetét, amely minden jel szerint a falusi élet ciklikusságából következik, vagy pedig egy egészen más poétikájú nagyvárosregényt vehet majd kezébe az olvasó. Organikus környezetükből kikerülve vajon mi lesz a szereplők sorsa? Felerősödik-e a kor- és társadalomkritika, amely csak nagyon halkan merül fel a műben? Az *Ondrok gödre* önmagában megálló, igen jelentős regény, az e kérdésekre adandó válaszok mindazonáltal akár az egész művet átrajzolhatják majd. (*Jelenkor* Kiadó, Pécs, 2007)

GÖRFÖL BALÁZS

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

QUINTILIANUS *Szónoklattanát* (Kalligram, Pozsony, 2008) Adamik Tamás szerkesztette, látta el hatalmas bevezető tanulmánnyal, s egyes részek tolmácsolását is magára vállalta. Amikor latin szakos voltam, erről a jeles szerzőről keveset hallottunk. Talán azért, mert akkoriban nem volt szükség retorikai ismeretekre, a szónokok a jól ismert közhelyeket pufogtatták. Ma viszont időszerű lett Quintilianus műve is, és kora úgyszintén tanulságos lehet számunkra. Az akkori (a hispániai származású rótor 35-ben született) császár, Vespasianus arról volt nevezetes, hogy a kultúra nagy támogatója lett, mert tudta, hogy nagy tettekre csak kultúrált nemzet képes. Kiemelt bérezést állapított meg a tanárok számára, s elsőnek épp Quintilianus részesült ebben a kegyben, amely tulajdonképp kivételes tekintélyének elismerését jelképezte. Ezt Martial is igazolta, hisz egyik versében a római nép dicsőségének nevezte.

Amikor eredményes pályája végén nyugállományba vonult, tisztelői addig kérelték, míg nem megírta híres *Szónoklattanát*, amely az első nevelési szakkönyv. A 12 könyvből álló mű túlnő a retorika elméletén, voltaképp a világos, elfogulatlan gondolkodás és beszéd remek összefoglalása, amelyet írója életének és gazdag tapasztalatainak tanulságai hitelesítenek. Ne a szavakat fényesítsük, hanem gondolataink legyenek tartalmasak — figyelmeztetett. „Én azt szeretném — írta másutt —, ha a szavakkal való törődés a dolgok iránt tanúsított igényességből fakadna.”

A *Szónoklattan* nem tankönyv. Mégsem volna haszontalan — sőt! —, ha azok merítenének belőle, akik manapság nem éppen ékesszólásukkal kápráztatnak el, inkább szitkaikkal riasztanak el a közélettől.

PETRARCA egyike volt azoknak, akik nagyra becsülték a római rétor. (Erasmus egyenesen rajongott érte.) Azért éppen ez a kiváló költő jutott eszembe, mert Hárs Ernő fordításában most jelenik meg *Triumph* (*Diadalmenetek*) című kötete (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007).

A költő igazi vándora volt az életnek. Laura és a Hírnev voltak vezércsillagai, de legalább ekkora hévvel zárandokként kereste a Halál utáni bizonyosságot is. Az *Örökkévalóság diadalmenetében* például ezt írta: „Mert biztosat és megingathatatlant / az ég boltja alatt sehol se leltem, / rémülten kértem: »Mibe vesd bizalmad? / Az Istenbe« — magamnak így feleltem —, / ki sose

hagyta, hogy benne csalódjam, / míg a világ kiátszott csúful engem / (...) elnyerni az isteni kegyelmet / sosem késő, ebben bízom, s hogy áldott, / ritka ajándékot tart fenn szívemnek.” Ez a kollektív reménység azóta is él az emberiségben.

MAGYAR EMLÉKEK ITÁLIÁBAN. Florio Banfi katalógusa 1941-ben jelent meg, s most Kovács Zsuzsa fordításában, Sárközy Péter kiegészítéseivel és javításaival magyarul is hozzáférhető a Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszékének jóvoltából.

A magyar–olasz kapcsolatok Szent Istvánig nyúlnak vissza, első királyunk a pápától kapta koronáját. Nővére fia, a szerencsétlen Orseolo Péter Velencéből származott, s a nápolyi Anjoukhoz köthető országunk fénykora. Az olaszországi könyv- és levéltárak fontos magyar vonatkozású iratainak rendszeres kutatása a 18. században kezdődött, s olyan kiváló tudósok vettek részt benne, mint Ábel Jenő, Ipolyi Arnold és Frakkói Vilmos. Frakkói alapította a Római Magyar Történeti Intézetet. Klebersberg Kunó pedig a Római Magyar Akadémiát, s immár intézményesen folyhatott az itáliai magyar emlékek kutatása és feldolgozása. E téren szerzett érdemeket Florio Banfi (Holik Flóris László) levéltáros, aki a római akadémia bezárását követően minden segítség nélkül folytatta kutatásait, példáját adva az önfeláldozó, elkötelezett tudósi magatartásnak. Ez a hatalmas anyagot tartalmazó katalógus nemcsak történelmi forrás, hanem kései jóvátétele is egyben egy életáldozatos tevékenységnek.

FORDUL A VILÁG? Egyre több tanulmány, cikk, sőt vers jelenik meg, melyeknek szerzői azt jósolják, hogy azok a lelki értékek, amelyeket elvesztett az erőszakba és terrorba merevedett világ, előbb-utóbb visszanyerik becsületüket, az emberiség ugyanis rádöbben, hogy csak ezek jelentik számára a menekvést.

Egy csontsovány, pátriárkai korú tudós jelenik meg szemem előtt: Molnár Antal. Előbb a hírneves Waldbauer vonósnégyesben játszott, majd zenetudós, népszerűsítő, kritikus művek sorának szerzője lett.

A 70-es évek elején életem elég komor periódusában szólított magához. Rejtély, hogy miért épp engem. Addig hangverseny-ismeretőkben és a Nyugatban olvastam írásait, úgy gondoltam azonban, illenék elolvasnom néhány könyvét. Végigböngésztem a modern (akkor modern!) zenéről írt munkáját és *Estétikáját*, egyik legfontosabb művét, amelyben — mint kritikáiban is — Bartók és Kodály népiségének elkötelezettje.

Érdekes és meglepő volt, milyen keményen bírálta a huszadik századi zeneirodalom akkor már nagyra becsült alkotóját, például Sztravinszkijt. Úgy érezte, a polgári morál megszólaltatói nem képesek erkölcsi megújulásra, amelyre a világnak akkora szüksége volna.

Sok évtized telt el Molnár Antal fejtegetései óta, de a lényeg változatlan: vissza kell állítanunk az erkölcsi normákat, máskülönben tovább züllik a világ.

RÓNAY LÁSZLÓ

RÓNAY LÁSZLÓ: LELETMENTÉS Katolikus költők a XX. században

Nagy idők tanúja: ez a közhelyes fordulat Rónay László esetében komoly tartalommal bír. A szerző előbb gyermekként apja, Rónay György révén került kapcsolatba a művelődés eleven valóságával. Később, literátorként már saját jogen vált alakító résztvevőjévé az irodalmi életnek — s attól (nála) el nem választhatóan a katolikus újságírásnak. Hogy szerkesztői és tanári munkája mellett miként maradt 'érkezése' monografizálni Kosztolányi és Márai művészetét, társszerzője lenni *A nyugati magyar irodalom 1945 után* című kézikönyvnek vagy saját irodalomtörténetet (*Erkölc és irodalom*) írni meg (nem beszélve egyéb tanulmányairól, tanulmányköteteiről): rejtély. De rejtélynek is szép. Ezt ismerhették föl a bíráló bizottság tagjai, amikor 2008-ban, irodalmi munkásságáért, Rónay Lászlónak ítéltek a Stephanus-díjat.

Jelen tanulmánykötet kivételes, azt is mondhatnánk: *áldozatos* irodalomtörténetési teljesítmény. Beszédese a cím metaforikája: „leletmentés” e munka, amennyiben a kánonból kihullott szerzőkre és művekre von értelmező figyelmet. A témajelölő alcím szikáran szorítkozik a lényegre, s mutat rá arra a területre, amelyet az utóbbi évek, évtizedek kutatásai meglehetősen elhanyagoltak: a kötet tizenegy írása másfélszáz oldalon 20. századi magyar katolikus költők és írók életművét olvassa újra. Egyetlen kivétellel: az első szöveg Karol Wojtyła az író és költő emléke előtt tiszteleg. Ezt követően Prohászka Ottokárról, Sík Sándorról (róluk nem is egy alkalommal), Mécs Lászlóról, Mentess Mihályról és Ágoston Juliánról értekezik a mű. Értekezik — de a tudósi elemzésbe minduntalan személyes emlékek vegyülnek, az értelmező beszédet a vallomás szólamai színesítik. Így akkor is, amikor a két világháború közötti katolikus líra történetét tekinti át, majd pedig, a záró esszében, amikor az 1956-ban megmutatkozó keresztény szellemiségről beszél a kötet.

Rónay olvasóként — mint minden olvasó — érezhetően elfogult kedves szerzőivel. De iroda-

lomtudósként a tárgyilagosságot célzó bírálattól sem tartózkodik. A papköltők munkáinak gyöngegeit, a — Thurzó Gábor szavával — „sekrestyleirodalom” (43.) művészi veszélyeit a *higgadt féltés* hangján sorolja elő. Észrevételei — a már említettek mellett — Harsányi Lajos, Kocsis László, Székely László, Pusztai Sándor és Tűz Tamás költészetét érintik, de egy-egy mondat szükség-szerűen tér ki Babits Mihály, Rónay György, Pilinszky János és Vasadi Péter esztétikájára is.

Az ima és vers közös gyökereiről, költészet és imádság vágyott egységéről nyíltan beszélő sorok (8.) után különös súlya van az aggályokat megfogalmazó részeknek: „...a magyar keresztény líra rögtön első lépései után megtorpant, s követte azt az utat, melyre az indexrendelkezés után Prohászka is rátért: szakított, szakítani próbált az irodalmisággal, s helyette a lélek nemesítésével és irányításával próbálkozott. Az irodalomnak természetesen ez is lehet célja, de mihelyt kizárólagossá válik, a mű veszít színeiből, erejéből, spontaneitásából, hiszen a szándék válik meghatározójává s a prekoncepció olykor gúzsba köti az írói fantáziát” (12.); „...a vallásos szellemű, más szóval spirituális hazai líra legjelentékenyebb képviselői, akik a harmincas évek közepén és a negyvenesek elején léptek fel, nem voltak papok és szerzetesek, s elméleti írásaikban maguk is hadakoztak mindenfajta, a lírájukra vonatkozó megszorító jelző használata ellen” (35.). A Sík Sándor nyomán rögzített tételt a tanulmányíró által is képviselt szellemiséget foglalja össze: „a vallásos irodalomnak mindenképp előtti irodalomnak kell lennie” (39.).

Rónaynak kitűnő (írói!) érzéke van ahhoz, hogy néhány finom vonással pontos portrét (adott esetben kettős arcképet) rajzoljon föl: „Prohászka a hódítók mozdulatával, eltökéltségével érkezett, természettudományos műveltséggel és szemlélettel, szociális érzékenységgel oltotta be a katolikus közgondolkodást, s a lelki harcok mellett tevékeny részese volt a politikai küzdelmeknek is. Sík Sándor mindvégig csendes, szerény, visszahúzódó személyiség maradt, aki nagy közéleti sikerei idején is azért fohászzkodott, hogy észrevétlenül maradjon, visszavonultan alkothassa műveit.” (64.) Irodalomtörténeti szinopszisra is képes hasonló könnyedséggel: „Aki madártávlatból tekintti át századunk költészetét, alighanem egy nagyon is jellemző ellentétre figyel fel először. A modern líra kezdőpontján egy végtelenül öntudatos költő robban be az irodalomba, aki büszkén vágja kortársai szemébe: »mégiscsak száll új szárnyakon a dal«, a képzeletbeli végpontban pedig egy rabruhás ember kocog a veszthely felé.” (87.) Hogy az Ady és Pilinszky lírája közti évtizedeket szaba-

tosabb, szakszerűbb poetológiai beszéd is tárgyalhatná? Igen, természetesen. De a szerző célja itt nem tudományos tézisek lefektetése, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésének fölkelése. Ennek köszönhetően könnyen olvasható, könnyen befogadható a kötet minden írása. (Miközben a rengeteg adat filológiai alaposágára, a műelemző részek pedig hermeneutikai igényességre mutatnak vissza!)

A formátum, a betűtípus, a borító a kiadónak abba a sorozatába illeszti a könyvet, amelynek egyes darabjait (például a tavalyi Stephanus-díjas Kalász Márton verseskötetét, a *Látható, láthatatlan* címűt) eddig is öröm volt föllapozni. Ez az öröm most is megvan, s most is maradéktalan. (Szent István Társulat, Budapest, 2008)

HALMAI TAMÁS

ESTERHÁZY PÉTER: SEMMI MŰVÉSZET

„... jól mondom?” — ezzel a kérdéssel fejeződik be Esterházy Péter legújabb, a borító szerint regényként jegyzett könyve, a *Semmi művészet*, melyben az író az apa (apám) után az anyának (anyám) állít emléket. Ez a kérdés azonban egy másik anyával kapcsolatban olvasható, hangzik el, annak a kegyetlen monológnak a végén, melyet az egykori csapattárs, a kis klub egykori, az évek során elzüllött csodacsatára, Görög Miki ad elő az írónak („gróf”) anyjával való kapcsolatáról, anyja haláláról és a fia által történt háborzongatóan embertelen eltemetéséről. Ez a kegyetlenségében páratlan ária akárha azon anyahimnuszok ellenpontjaként is olvasható, melyeket az író mond saját anyjáról (anyák napján kellene elmondani a sok gügye szöveg helyett), meg-megszakítva ezzel az anya „életének guzsalyát” pörgető, gazdag írói fantáziára valló történet mondását.

Legegyszerűbb és legpontosabb is, ha azt mondjuk, az anyáról és a fociról ír Esterházy, a nagy kombinátor, kinek könyve előtt úgy áll az olvasó, mint ahogy állhattak a taktika demonstrálására szolgáló mágnes tábla előtt a játékosok, miközben az edző felrajzolta nekik, hogyan kell játszani, egy-egy támadást levezetni. Mindent látnak, mindent értenek, csak egy valamit nem, hogy lesz az elméletből gól, győzelem, hogy lehet az anya a foci szerelmese, amikor sehogy sem fér a fejébe, mi a les. Lehet, sőt biztos, hogy ez nem is fontos, sokkal kevésbé fontos, mint az, hogy az anya szereti a focit, jobban van az aranycsapat három nagy játékosával, Puskás Öcsivel, Bozsik Cucuval és Hidegkúttal, és szeretné, hogy fiaskájából (kisfiam) focista legyen. Illetve, hogy Esterházy összehasonlva az anyámat

és a focit, mindkettőről szép történeteket, monológokat, áriákat írhasson. Hogy a pötytyős helyett a szavakkal, a mondatokkal játsszon.

Mert hiába tiltakozik már könyvének címével az író, hogy ezúttal semmi művészet, ha a kötet egyik lehető olvasata szerint a regény éppen a művészetről szól, az íráságról, amely által az, aki „magába pillant”, újra kívánja „teremtetni a világot”, de főleg a nyelvről, mellyel az író, hogy „minél pontosabban beszéljen”, barátságos, tegező viszonyban kell hogy álljon. S ha ez sikerül, akkor tapasztalja, sőt élvezi, hogy „beszélni csak szemérmetlenül lehet”, s megállás nélkül, abbahagyhatatlanul, mert nem is akarja abbahagyni, s mint Esterházy teszi könyveiben, ebben is, amikor elkapja „a megnevezés dühe”, amikor „szinonimákkal szórja tele a megnevezésre váró dolgokat”. Be nem áll a szája. Történeteit nem tudja befejezni, amint erre a többször is előforduló „Folyt.” fejezetcímek is utalnak.

„A szavakhoz is szót” fűz. Holott óvatosnak illene lenni, mert nem csak az igaz, hogy semmi sem létezhet megnevezés nélkül, nincs az, „aminek nincs neve, és fordítva”, aminek neve van, csak az létezik, de azt is tudni kell, hogy „a nyelv megy előre, mint a vaddisznó, megy a saját feje után”. Nem csak menedék, de veszélyt is jelent. Leleplez, elárul, ahogy a könyv írója adja tudunkra akkor, amikor látszólag ártatlanul, minden leleplező szándék nélkül megjegyzi, hogy amikor egyik hőse a tudnék helyett tudnákot mond, akkor ő „finnyásan” összerándul, mert úgy érzi, mintha abba a bizonyos képlékeny, erős szagú (nem illatú!) masszába lépett volna, amit néven nevezni katolikus folyóiratban mégsem illik.

Talán ezek a kiszemezett idézetmorzsák is jelzik, Esterházy Péter számára ezúttal sem csak a történet („anekdot”), hanem a mesélés mámore is fontos. Ezért ékelődnek a jópofa foci- és anyatörténetek közé monológok és beszédáriák. Anyamonológ kétféle is van, attól függően, hogy az anya mondja az irónia fölényét sem mellőző módon, vagy az anyáról mondja az író, eleddig nem éppen jellemző együttérzéssel. De a nagy, több oldalnyi szövegegységek mellett a nyelv jelentőségét példázza a legkisebb szövegelemre, a mondatra irányuló figyelemkeltés szándéka is, amikor egy Balassa Péter-mondatot két ízben is külön fejezetként iktat a regénybe. Alkalmasint titkon arra is gondolva, figyelemzelve bennünket, a mondatokra kevésbé figyelő, érzékeny olvasókat, hogy egy szöveg a jó mondatoktól lesz, lehet jó irodalom.

Esterházy Péternek ebben a kötetében nagyon sok jó mondata van. (Magvető, Budapest, 2008)

GEROLD LÁSZLÓ

KORTÁRSUNK-E A KERESZTÉNYSÉG?

Varga Mátyás: *Nyitott rítusok.*

Kortársunk-e a művészet?

Varga Mátyás e kötetbe válogatott esszéi — ahogy az *Előszó*ban olvashatjuk — a kortárs művészet és a kereszténység kapcsolatáról szólnak. A szerző fontosnak tartja azt is rögtön leszögezni, hogy művészeti hivatkozásai laikus pozíciót jelölnek ki számára, hiszen irodalmárként elsősorban táncról, képzőművészetről, zenéről beszél. A laikus megszólalás kiemelése azonban kimondatlanul — és talán öntudatlanul — még radikálisabb helyzetbe hozza: a kifejezés ugyanis nem csupán hozzá nem értőt, nem szakmabelit jelent, hanem világít, nem egyházit, sőt, hogy tovább feszítsem a húrt, fogadalmat tett, ám fel nem szentelt szerzetest. Nos, Varga Mátyás az utóbbi értelemben határozottan *nem* laikus. Szerzetesként és teológiai kérdésekben járta gondolkodóként éli meg kereszténységét, ám éppen ez teszi lehetővé számára, hogy az általa idézett Dietrich Bonhoeffer gondolatát, miszerint nem az egész világ lett kereszténnyé, hanem a kereszténység lett világgá, a művészetre is kiterjessze, s ne a művészet világról, hanem a világ művészetéről beszéljen. A kortárs művészet és a kereszténység közötti kapcsolat megfogalmazásában számomra az ilyen értelmű laikus pozíció kijelölése jelenti Varga Mátyás esszéinek legfőbb tanulságát. A szerző tehát nem kirekeszti a világot, azaz a világot (mennyire árukkodó itt a nyelv) a művészet és a kereszténység kapcsolatából, hanem részévé teszi. E radikális szemléletváltásnak köszönhetően a „világi”, illetve a „vallásos” vagy „egyházi művészet” jelzős szerkezetek hirtelenjében értelmüket veszítik, s egyszerűen feleslegessé válnak.

A szerző laikus pozíciójának hangsúlyozása után hadd folytassam magam is laikusként e kötet bemutatását! Annál is inkább, mivel nem tehetem másként. Az én képzettségem ugyanis — a szerző fordulatával élve — legfeljebb szigorú értelemben vett filmesztétikai kérdésekben ruház fel némi kompetenciával, ehhez képest viszont az összeállításból, ahogy az *Előszó* lábjegyzetében olvashatjuk, a film mint művészeti ág teljes egészében kimaradt... Ily módon e megtisztelő felkérés is szükségszerűen a kötet laikussággal kapcsolatos alapkoncepcióját fogja erősíteni, s mint ilyen, figyelemre méltóan tudatos szerkesztői és kiadói stratégiáról árulkodik.

A kortárs művészet és a kereszténység finoman szölvá feszült kapcsolatát Varga Mátyás elsősorban a kortárs művészet szempontjából vizsgálja. „A kötetben szereplő írások — olvasuk még mindig az *Előszó*ban — talán afelől sem

hagynak kétséget, hogy bennük nem a hit esztétizálását, és nem is valamiféle művészetvallás hirdetését tűztem ki célul. Töprengéseim hátterében sokkal inkább az a tapasztalat állt, hogy a keresztény hagyománytól idegennek éreztem annak a hiteles üzenetnek a figyelmen kívül hagyását, ami a kortárs művészetből kihallható.” A kortárs művészet és a kereszténység bizalmatlan kapcsolatának okát tehát a szerző nem a művészetnek a keresztény hagyománytól való eltávolodásában látja, hanem éppenséggel fordítva: a kortárs kereszténység eltávolodásában a művészettől — és saját hagyományától.

A valódi, hiteles művészet, ahogy ezt a szerző többször hangsúlyozza, a világ, a valóság ismert viszonylataira kérdez rá újra és újra, szembesít újabb és újabb szempontokkal. A művészet tehát — s nem csupán a kortárs művészet — *ab ovo* provokál, csakúgy, mint — ahogy a szerző sorolja — „a próféták, misztikusok, nagy spirituális tanítók és persze Jézus maga is”. Arra, hogy a kortárs művészet gyakran provokatív, nem kell külön felhívni a figyelmet; az viszont, hogy e provokációra éppen a kereszténységnek kéne kiváltképp fogékonynak lennie, talán még a könyv várhatóan nyitott szellemiségű olvasói számára is meghökkentő felvetés. Laikusként ezért én épp e művészeti esszék rejtett teológiájára szeretném felhívni a figyelmet. Számomra ugyanis a kötet alcímében megfogalmazott fontos és radikális kérdésfelvetés, tudniillik hogy „Kortársunk-e a művészet?”, egy legalább ennyire fontos és radikális másik kérdésért implikál: kortársunk-e a kereszténység?

A kérdésfeltevés e megfordítására az nyújt lehetőséget, hogy az esszék magától értetődő módon a kortárs művészet és a kereszténység kapcsolatáról beszélnek, s nem valamiféle alá- vagy fölérendelési viszonyról. Itt pusztán evidens kiindulópont a művészet és hit kapcsolatát firtató gondolatmenetek „bátor” konklúziója, amely legtöbbször a nem vallásos tematikájú művekben vagy a magukat nem vallásosnak tartó művészek munkáiban tetten érhető szakralitás látszólagos ellentmondására hívja fel a figyelmet. A szakrális művészet előzetes feltétele azonban nem a vallásos téma vagy gondolkodásmód, hanem, ahogy ezt a szerző *A képek hatalma* című írásában külön kiemeli, a valóság jelenléte. Azé a valóságé, persze, amely éppen kiismerhetetlenségével hívja többek között a keresztény művészetet is értelmezésre, párbeszédre, kultúrák közötti fordításra.

A könyv első részének elméleti írásai, hol a bibliai, hol a szerzetesi hagyományra, hol az egyház- és művészettörténet fejleményeire, hol pedig teológiai és művészetelméleti összefüg-

gésekre hivatkozva a kereszténység és a művészet közös vagy legalábbis egymásba kapaszkodó gyökerére, a kultuszra, a rítusra emlékeztetnek; a közvetítés gesztusára testi és szellemi, lelki és anyagi, látható és láthatatlan között. Olyan közös hagyományra tehát, amelyre éppen a keresztény szellemiségű befogadónak kéne fogékony-nak lennie, s amire úgy tűnik, egyre kevésbé képes. Az igazi nagy kérdés ugyanis az — ahogy a szerző szellemesen megfogalmazza *Az eltérés öröme(hír)e* című nagyobb lélegzetű írásában —, „hogya mi, akik valamilyen módon a kultusz oldaláról kísérjük figyelemmel az eseményeket, nem szoktuk-e meg túlon túl, hogy elment, nem feledkeztünk-e meg róla, nem vettünk-e fel albérlőt a szobájába”. A kérdés nem csak szellemes — költői is.

Hajlok arra, hogy Varga Mátyás művészeti érdeklődését szintén elsősorban a kortárs kereszténység, s nem a kortárs művészetek helyzete felől értelmezzem. A táncról, képzőművészetről és zenéről szóló írások és beszélgetések ugyanis nemcsak a laikus megszólalás pozícióját teremtik meg, hanem egyúttal a kultusztól, a rítusoktól való eltávolodás veszélyére vagy legalábbis veszteségére is figyelmeztetnek, még hozzá nem pusztán az elemzett művek szempontjából. Amikor a kereszténység bizalmatlan a világot, az embert a maga közvetlen anyagiségében, testiségében, avagy összetettségében megragadó törekvésekkel szemben, akkor nem csupán a kortárs művészettől távolodik el, hanem saját hagyományától is. S mintha Varga Mátyás kifejezetten azokhoz a művészetekhez és művészekhez, illetve a művek azon aspektusához vonzódna, amelyek a valóságtól való eltávolodásra, az így keletkezett hiányra, szakadásra figyelmeztetnek ember és világ között. Olyan kivételes pillanatokhoz, amelyek a *Ha ketten lesznek a mezőn* című nyitótanulmányban vizsgált újszövetségi kozmosz-fogalmat igyekeznek megőrizni vagy helyreállítani.

Ezért szerepel legnagyobb hangsúllyal a kötetben a konkrét testet absztraháló és az absztrakta mozgást konkretizáló kortárs táncművészet; ezért kerül előtérbe a képzőművészeti alkotások vagy a zenék kapcsán a művek érzéki közege, térbe vagy időbe vetettsége, történetiségének, emlékeztetének vagy magába sűrített gesztusainak a kibontása, felfejtése. Ezért szorul háttérbe az illusztrativitástól nehezebben szabaduló irodalom. Ezért olvashatunk szakszerű műelemzések helyett inkább ihletett leírásokat, az élmény közvetlenségét megőrző, akár elfogult, lelkes beszámolókat, kísérleteket az elmondhatatlan felidőzésére. S ugyanezért a kötet utolsó fejezete a hasonló esszékötetek gyakorlatától eltérően

nem a szerzővel folytatott interjúkból, hanem az általa készített beszélgetésekből válogat, hogy ne a reflexió, hanem a lehető legközvetlenebb, legautentikusabb módon a művész, s rajta keresztül a mű és a művészet jusson szóhoz. (*Vigilia Kiadó*, Budapest, 2008) (*Elhangzott Varga Mátyás könyvének bemutatóján 2008. május 29-én a budapesti Írók Boltjában.*)

GELENCSÉR GÁBOR

KIÁLLÍTÁS A TEMPLOM MELLETT *Az ikontól az installációig* című kiállítás a Pannonhalmi Főapátságban

Kiállítás és meditáció összekapcsolódó fogalmak a 19. század művészetvallás gondolatának kialakulása óta, ám ez a művészet fogalmának totalizálásaként és a meditáció fogalmának vallásos kontextusból való kiemelésével értendő. A 60-as évektől a befogadó aktív benső-szellemi munkája, valamint a mű és a befogadó között létrejövő szükségszerű párbeszéd elismerésével a spiritualitásban gyökerező művészet is új értelmezési kereteket kapott. Tudatosult, hogy a meditáció pátoosszal telített, ám a szakralitástól elválasztott esztétikai jelentése — ha nem is egészen abban az értelemben, ahogyan az a kultusz közegeiben létrejött műalkotásokra volt igaz — éppen a szakrális kiáltó hiánya miatt az elmélkedő párbeszéd formája is lehet. Erre a lehetőségre éppenséggel a hagyományos képzőművészeti formák mellett megjelenő műtípusok hívták fel a figyelmet, amelyek — mint az objekt, a performance, a land art vagy az installáció — a tradicionálistól eltérő befogadói stratégiákat követeltek, és ajánlottak fel a klasszikus művek értelmezéséhez is. Kultusz és művészet problémamentes viszonya mindeközben persze nem állt, nem állhatott helyre. A kortárs műalkotás bemutatása ezért jellemzően nem a templomban, hanem a kiállítóterben történik, amely azonban egyszerre válhat az intellektuális és a vallásos meditáció helyévé.

Ezt a mögöttes gondolatot tételezhetjük fel, legalábbis az egyre több nyugat-európai egyházi központ temploma mellett kialakított kiállítóházzal, galériával és a bennük bemutatásra kerülő munkákkal kapcsolatban. A Pannonhalmi Főapátság kiállítóterében húsvét után nyílt kiállítás is ezt a belátást implikálja. A hegyre érkezők, akik valószínűleg elsősorban nem kortárs művészeti munkákat látni jönnek ide, a monostor imádságos közegében találkoznak a jelenkori képzőművészet alkotásaival, de nem a templom vagy a kolostor oppozíciójában szembesülnek velük, hanem egy, a művek számára kiürített,

semlegessé tett térben, amelyik környezete miatt mégsem tud kiüritetté, semlegessé válni.

Az *ikontól az installációig* című kiállítás azonban óvakodik attól, hogy a látogatót váratlan és nehezen megoldható befogadói helyzet elé állítsa, és ehhez nem a feliratozás oly hasznos, ám iskolás módszerét alkalmazza, hanem régi műtárgyakat hív segítségül az apátság gyűjteményéből. A létrejövő kapcsolatok több irányba mutatnak, mint ahogy az a kiállított művek között megrajzolható lenne. Aki a kiállításból ismét a monostorba vagy a templomba lép, óhatatlanul új szemszögből látja az ott a mindennapi élet és a szertartások részét képező alkotásokat. A régi művek magyarázzák és hozzáférhetővé teszik az újakat, az utóbbiak pedig újraértelmezik a régieket. A régi munkák nem kizárólagosan ikonok, hanem a kultusz korának lezárulta utáni művészet képei is, közöttük nagymesterek (Rembrandt, Caravaggio) műveinek másolataival, melyek mint ilyenek, az eredeti műre, annak auratikusságára is utalnak egyben.

A régi és új művek csoportjai meditációs egységekként is értelmeződnek, amit a kiállítás-hoz készített katalógus tesz egyértelművé a tizenkét elmélkedésre szánt egység világos elkülönítésével. A kötet szentírási idézettel vezet be az egyes részeket, majd a régi mű fotója után az új munkák következnek értelmező szövegek kíséretében. A kiállítótérben tett séta, ahogyan a könyv elmélyült tanulmányozása is, benső sétává válik. Az út allegóriájának megfelelően az első elmélkedés József alakjának a középpontba állításával a jelentésadásra, a jelentéstulajdonításra és a jelentések egészének kizárólagos birtoklójára utal. Philippe Brame kolostorokban és templomokban készített fényképei a pannonhalmi régészeti munkálatok során előkerült építészeti töredékek mellett azok muzeális státuszát vonják vissza, és teszik az elmélyült szemlélet tárgyaivá. A közelről fotózott architektonikus elemek által tulajdonképpen abba a módszerbe nyer beavatást a látogató, amelyre szükség van a kiállítás bejárásához. A Szent Lakoma, a kenyér, a bűn, a test, a gyermek, a szentség, az imádság, a kinyilatkoztatás, a személyes út témáján keresztül jutunk el a halál, a kereszthalál problémájához, amelyet Rembrandt Levétel-képének másolata és Érmezei Zoltán Korpusza vetnek fel.

A múzeumi praxisból tudjuk, hogy a kiállítás szituációja a műveket eltávolítja életvonalkozásaiktól, a kultusz eszközeit például a kultusz közegéből. Mégis, a pannonhalmi kiállítás — ezt a tételt cáfolva — éppen ahhoz segíti hozzá a látogatót, hogy az életére vonatkoztassa a műveket, s ezáltal ahhoz, hogy közelebb kerül-

jön a kortárs és klasszikus művekhez, a liturgiához és az elmélkedéshez. A régi műveket a kurátor csak a keresztény ikonográfia mentén válogatta. Kivételt képez ez alól egy 17. századi konyhai jelenetet, amelyen a háziasszony tésztát gyúr. Baglyas Erika *Hasznos tudás* című videoinstallációja, amely szintén a kenyér gyúrását választja elmélkedésének tárgyává, és Eperjesi Ágnes *Főzési tanácsok: Vízből bor*, illetve *Kenérszaporítás* című munkája azonban a leginkább hétköznapi jelenségek újragondolásához vezet, a 17. századi kép értelmezését is kitágítva. Ezeknek a műveknek a társaságában tárul fel Huszár Andrea sóoltárának gazdagsága és egy 16. századi Coena Domini kompozíció elvessége.

Bár a jól elkülöníthető műcsoportok egy-egy régi tárgy köré szerveződnek, ez mégsem jelent pusztán ikonografikus csoportosítást, vagy ha néhol ez is a kapcsolat a munkák között, az az ikonografikus relációk mélyebb értelmére kérdez rá. Az újrafogalmazás ugyanis ebben a megvilágításban ugyanannak a teológiai kérdésnek egy újabb megközelítése, amely voltaképpen az ikonográfiai tétel erendő szövegagyományának értelmezése és aktualizálása is egyben. Mátrai Erik különös képein a Színeváltozás-ikon valóban színét változtatja, az Angyali üdvözlét Fra Angelico-parafrázísán a kép megmozdul, az angyal beröppen Máriához, meghajlással köszöntik egymást. Ez a mozgóképes megoldás számot vet a mozgókép jelentőségével, és annak kontextusába állítja a képzőművészet hagyományos technikáit és képtípusait. A képmozgás szüntelenül ismétlődik, mint egy végtelen rózsafüzér, amelynek gyöngyszemeire ugyanaz a Máriát köszöntő imádság hangzik fel. Ezt a giccsbe hajló interpretációt zúzza szét és írja újra a médium ténye, amely a maga gépi mivoltában nyilvánítja ki elégtelenségét. Az angyal újból és újból ugyanazzal a szárnyrezdüléssel érkezik, Mária újból és újból ugyanazzal a főhajtással válaszol, utalva a kétdimenziós vásári képek szellemtelenségére. A dialógus egy ilyen képpel nem lehet az ikon valósága előtt folytatott dialógushoz hasonlítható, de problémákat vet fel, új értelmezéshez vezet, előkészíti az utat a templom felé. (*Kurátor: Adèle Eisenstein. A kiállításon szereplő kortárs alkotók: Baglyas Erika, Philippe Brame, Chilf Mária, Duliskovich Bázil, Eperjesi Ágnes, Érmezei Zoltán, Gyórfy László, Hajdú Kinga, Huszár Andrea, Imre Mariann, Kósa János, Lovas Ilona, Mátrai Erik, Moizer Zsuzsa, Vékás Magdolna, Vojnich Erzsébet. Megtekinthető november 11-ig.*)

CSANÁDI-BOGNÁR SZILVIA

SOMMAIRE

- GYULA CSERI: L'influence de Sainte Élisabeth de Hongrie sur la postérité
 ATTILA NASZLADY: La responsabilité des dirigeants
 PÉTER NEMESHEGYI: La vision poétique de Dante sur la Trinité
 IMRE ORAVECZ: Caille de Californie
 Poèmes d'Yves Bonnefoy, Jamie McKendrik,
 Dezső Tandori et Imre Vörös
 Entretien avec Károly Kály-Kullai, spécialiste en hygiène mentale
 MIHÁLY SZENTMÁRTONI: Pardon et réconciliation

INHALT

- GYULA CSERI: Die Wirkung Hl. Elisabeths von Thüringen auf die Nachwelt
 ATTILA NASZLADY: Die Verantwortung der Leitungspersonen
 PÉTER NEMESHEGYI: Dantes Poetische Vision über die Dreifaltigkeit
 IMRE ORAVECZ: Kalifornische Wachtel
 Gedichte von Yves Bonnefoy, Jamie McKendrik,
 Dezső Tandori und Imre Vörös
 Gespräch mit dem Mentalhygieniker Károly Kály-Kullai
 MIHÁLY SZENTMÁRTONI: Vergebung und Versöhnung

CONTENTS

- GYULA CSERI: The Lasting Effect of St. Elisabeth of Thüringen on our Time
 ATTILA NASZLADY: The Responsibility of Leaders
 PÉTER NEMESHEGYI: The Poetic Vision of Dante about the Holy Trinity
 IMRE ORAVECZ: The California Quail
 Poems by Yves Bonnefoy, Jamie McKendrik,
 Dezső Tandori and Imre Vörös
 Interview with Mental Health Professional Károly Kály-Kullai
 MIHÁLY SZENTMÁRTONI: Forgiveness and Reconciliation

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2008. évre 3.600,- Ft, fél évre 1.800,- Ft, negyed évre 900,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 60,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 380 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- RÓNAY LÁSZLÓ Hónapról hónapra
ESTERHÁZY PÉTER Leletmentés. Katolikus költők a 20. században
VARGA MÁTYÁS Semmi művészet
Nyitott rítusok. Kortársunk-e a művészet?
- Kiállítás a templom mellett. Az „Ikontól az
installációig” című kiállítás a Pannonhalmi
Főapátságban

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Csanádi-Bognár Szilvia, Gelencsér Gábor,
Gerold László, Halmai Tamás és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Bibliáról a Biblia Évében
- Egyház és média
- Aszalós János, Kopp Mária,
Nemeshegyi Péter, Pomogáts Béla,
Skrabski Árpád, Szörényi László tanulmánya
- Balogh Róbert, Halmai Tamás,
Kertész Imre, Takács Zsuzsa,
Tandori Dezső és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

